

Adamowi i Antosiowi

Spis treści

Wstęp	7
1. Rys teoretyczny	13
1.1. Dominujące interpretacje sukcesu gospodarczego Korei	13
1.2. Aparat teoretyczny	21
Błąd koordynacji a państwa zapóźnione gospodarczo	22
Krajowy kapitał <i>versus</i> inwestycje zagraniczne	28
Rola eksportu w rozwoju gospodarczym	31
Rozszerzenie teorii uszczelki M. Kremera – rola państwa prorozwojowego ..	33
2. Podstawy polityki gospodarczej Park Chung Hee	39
2.1. Inspiracje	39
Wpływy japońskie	40
2.2. Rola państwa i miejscowego kapitału w rozwoju gospodarczym	43
Państwo koreańskie jako „akuszerka” przemysłu i „partner” sektora prywatnego	44
Rozwój narodowej wytwórczości	47
3. Programy rozwojowe generała Parka	53
3.1. Uwarunkowania	53
Sytuacja polityczna	53
Zagrożenie zewnętrzne	57
Sytuacja gospodarcza poprzedzająca przejście władzy	58
3.2. Tworzenie podstaw konkurencyjnej gospodarki	62
Wyznaczanie kierunków rozwoju	63
Proeksportowy zwrot	70
Struktura przemysłu	77
Finansowanie rozwoju i pozyskiwanie technologii produkcyjnych	79
3.3. Rozwój przemysłu ciężkiego i chemicznego	84
Przemysł obronny	87
Realizacja programu HCI	89
Spór o kształt rozwoju gospodarczego	93
Udział dużych przedsiębiorstw w państwowych programach	95
Efekty realizacji programu HCI	97
Kryzysy naftowe i ich wpływ na politykę gospodarczą państwa	98

4. Państwo prorozwojowe i jego polityka wobec przedsiębiorstw i społeczeństwa	101
4.1. Rola administracji publicznej	102
Relacje pomiędzy administracją a sektorem prywatnym	103
Administracja ekonomiczna	104
EPB i MCI	106
4.2. Polityka wobec czebolii	109
Sojusz rozwojowy	110
Relacje pomiędzy czebolami a państwem	113
Narzędzia kontroli nad czebolami	118
4.3. Państwo wobec społeczeństwa	120
Polityka edukacyjna i rozwój nauki	121
Polityka historyczna	125
Ruch <i>Saemaul</i>	126
Koszty społeczne rozwoju gospodarczego	128
5. Wnioski	133
Bibliografia	141
Spis tabel	147
Spis rysunków	147

„Bieda, głód i niskie dochody są najpoważniejszymi przeszkodami na drodze do stworzenia w naszym kraju nowoczesnej, liberalnej demokracji. Na takie ułomności wolnego społeczeństwa nakierowane są ataki komunistów. Dlatego wszystkie demokratyczne narody musiały odwrócić się od leseferyzmu w stronę planowania, od indywidualistycznego społeczeństwa w stronę państwa dobrobytu. Liberalne demokracje muszą się dziś bronić przed wrogami wewnętrznymi, inaczej zostaną pokonane przez komunizm”.

Park Chung Hee

Wstęp

Korea Południowa na początku lat sześćdziesiątych XX wieku należała do najuboższych krajów na świecie, produkt krajowy brutto liczony na głowę mieszkańca wynosił wówczas 80 dol.¹ Ludność zatrudniona była głównie w rolnictwie, a powszechny niedostatek przybierał postać fal głodu. Dochody fiskalne były tak niskie, że aby utrzymać podstawowe funkcje państwa budżet centralny musiał być w połowie zasilany przez pomoc międzynarodową. Marnotrawstwo środków zagranicznych oraz towarzysząca im korupcja były przy tym rażące. Sytuacja ta powodowała, że międzynarodowi specjaliści uznawali ówczesną Koreę² za kraj niezdolny do samodzielnego utrzymania się. Dziś Republika Korei (RK) zajmuje pozycję siódmego eksportera na świecie, a PKB *per capita* według parytetu siły nabywczej kraju przekracza poziom 32 tys. dol., co pozwala zaliczyć kraj do elitarnej grupy państw rozwiniętych.³ Korea jest przykładem najbardziej spektakularnego cudu gospodarczego XX wieku, ze stale rosnącą pozycją na arenie międzynarodowej, zarówno w sferze gospodarczej, jak i politycznej. Koreańska droga rozwoju jest obecnie inspiracją i wzorem do naśladowania dla wielu krajów rozwijających się.

---

¹ M.L. Clifford, *Troubled tiger: businessmen, bureaucrats, and generals in South Korea*, An East Gate Book, New York 1998, s. 9.

² Stosowane w pracy określenie Korea odnosi się do Republiki Korei.

³ World Trade Organization, *Republic of Korea, Basic Indicators*, <http://stat.wto.org>, dostęp 02.09.2012; International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database, October 2012, Advanced economies, Korea, Gross domestic product based on purchasing-power-parity (PPP) per capita GDP Current international dollar*, <http://www.imf.org>, dostęp 01.12.2012.

Sukces kraju jest wart analizy, ponieważ z perspektywy dominującej w głównym nurcie ekonomii myśli neoklasycznej nie powinien się w ogóle wydarzyć.

Źródła dzisiejszej pozycji gospodarczej Korei tkwią w polityce gospodarczej prowadzonej w okresie rządów dyktatora wojskowego generała Park Chung Hee⁴ w latach 1961–1979. Korea sprzed rządów Parka, przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku, uważana była za kraj skazany na ubóstwo – beznadziejny przypadek. Wiele wydawało się przemawiać na jej niekorzyść: niska jakość władzy, tradycyjne, zdemoralizowane społeczeństwo, wszechobecna korupcja, brak surowców naturalnych czy zaawansowanych technologii produkcyjnych. Przejęcie władzy w 1961 roku przez dyktaturę wojskową, ingerującą na wszystkich szczeblach w gospodarkę o znacznym udziale powiązań korupcyjnych, wydawałoby się stwarzać doskonałe warunki do dalszego trwania w biedzie. W trakcie rządów Parka zakwestionowane zostały w dużej mierze główne rekomendacje dominującej ekonomii neoklasycznej charakteryzującej się wolnorynkowym nastawieniem. Stosowanie przez państwo intensywnej ochrony rynku wewnętrznego (liczne subsydia, rozbudowana siatka pozwoleń i zakazów importowych), nacjonalizacja banków oraz inne sposoby ograniczenia funkcjonowania wolnej konkurencji zaburzały naturalny system cen, odpowiedzialny według ekonomii głównego nurtu za efektywne działanie gospodarki. Wbrew zasadom liberalnym promowanym przez neoklasyków w Korei obecne było rozległe planowanie gospodarcze, wskazujące co i w jakich ilościach powinno być produkowane. Tam, gdzie to uznano za niezbędne ze względu na interes całej gospodarki, nakazywano przedsiębiorcom bez żadnego doświadczenia w danych dziedzinach uruchamiać w trybie pilnym produkcję.

Uznaniowe rozdzielanie licencji produkcyjnych oraz drobiazgowy nadzór administracji państwowej nad implementacją planów gospodarczych powinno, zgodnie z przewidywaniami neoklasyków, nie tylko doprowadzić do chronicznej nieefektywności gospodarki, ale również być przyczyną wszechobecnej pogoni za rentą, zbijania prywatnych fortun przez elitę władzy kosztem rozwoju gospodarczego i popadającego w dalsze ubóstwo społeczeństwa. Realizacja wielkiej narodowej wizji uprzemysłowienia, nakazująca rozwijanie produkcji statków i samochodów w kraju, który miał przewagi komparatywne w produkcji peruk i butów, powinna

---

⁴ W pracy nazwiska koreańskie oraz inne nazwy własne zostały zapisane według transkrypcji McCune'a-Reischauera. Wyjątek stanowią te nazwiska, które powszechnie przyjęło się zapisywać w inny sposób. Należą do nich nazwiska prezydentów Syngmana Rhee i Park Chung Hee. Imiona i nazwiska zapisywane są w pracy w porządku stosowanym w języku koreańskim, gdzie nazwisko poprzedza imiona: tak więc w przypadku takich osób, jak Park Chung Hee czy O Wŏn-ch'ŏl-Park i O to nazwiska, Chung Hee i Wŏn-ch'ŏl – imiona. Wyjątek stanowi zapis imienia i nazwiska prezydenta Syngmana Rhee, tu przyjął się zapis odwrotny – imię poprzedza nazwisko.

zakończyć się, jak to działo się w wielu innych krajach, upadkiem gospodarki i głębokim zadłużeniem.

Dlaczego zatem ten scenariusz się nie sprawdził? Gdzie należy szukać przyczyn cudu nad rzeką Han? Jakie wnioski należy z tego wyciągnąć? Rozprawa sięgająca do źródeł spektakularnego sukcesu rozwojowego Korei Południowej jest próbą odpowiedzi na te pytania.

Książka składa się z pięciu rozdziałów: rysu teoretycznego, objaśnienia podstaw polityki gospodarczej Park Chung Hee, charakterystyki programów rozwojowych, opisu struktur państwa prorozwojowego i jego polityki wobec przedsiębiorstw i społeczeństwa wniosków. W pierwszym rozdziale przedstawiono dyskusję pomiędzy dwoma głównymi interpretacjami teoretycznymi koreańskiego cudu gospodarczego: neoklasycznym i „etatystycznym”. Spojrzenie neoklasyczne dominuje współcześnie w głównym nurcie ekonomii i jest charakterystyczne między innymi dla wiodących międzynarodowych instytucji ekonomicznych, takich jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy czy Bank Światowy. Źródłem niezwykle szybkiego rozwoju gospodarczego Korei Południowej według tej perspektywy były przede wszystkim siły wolnego rynku wspierane przez politykę równowagi makroekonomicznej oraz otwarcie kraju na wymianę międzynarodową. Przeciwną do tej interpretacji przedstawiają „etatyści” upatrujący główną przyczynę sukcesu gospodarczego kraju w dogłębnej ingerencji państwa w gospodarkę. Wskazują oni, że współpraca pomiędzy państwem a sektorem prywatnym pozwoliła na pokonanie wielu barier rozwojowych, niemożliwych do przezwyciężenia w warunkach polityki leseferyzmu. Omówiono źródła powyższych interpretacji, aktualny stan sporu, a także wnioski z niego płynące. Dalsza część rozdziału poświęcona została koncepcjom teoretycznym, które autorka uznała za kluczowe dla wyjaśnienia mechanizmu szybkiego rozwoju gospodarczego Korei Południowej. Na wstępie poruszone zostało zagadnienie neoklasycznego modelu wzrostu oraz jego ograniczeń. Następnie przedstawiono problem defektów koordynacji jako przyczyn zawodności mechanizmów rynkowych generujących wzrost gospodarczy. Zjawiska te szczególnie często występują w krajach rozwijających się, powodując „utknięcie” gospodarki na niskim poziomie rozwoju. Pokonanie tych barier może zapewnić silne prorozwojowe państwo, dysponujące odpowiednimi narzędziami. Omówiono wpływ oparcia rozwoju kraju na krajowym kapitale. Zgodne z neoklasycznym paradygmatem zalecenie otwarcia gospodarki na inwestycje zagraniczne mogłoby utrudniać realizację prorozwojowych planów gospodarczych. Wskazano na dominujący w Azji Wschodniej nacisk na świadome tworzenie struktur konkurencyjnej gospodarki z uwagi na długi horyzont czasowy, przeciwstawiając go dążeniu do krótkookresowego zysku. Dalsza część rozdziału

pierwszego poświęcona została roli eksportu w rozwoju Korei. Przywołano teorię kosztów komparatywnych i wyjaśniono podejście krajów Azji Wschodniej do tego zagadnienia. Wykazano, że wbrew klasycznej wersji teorii Korea potraktowała przewagę w handlu międzynarodowym jako rzeczywistość dynamiczną, na którą można wpływać poprzez świadomą politykę gospodarczą. Zakończenie rozdziału poświęcone zostało zagadnieniu komplementarności różnych elementów polityki gospodarczej kraju. Autorka powołała się na koncepcję państwa prorozwojowego oraz na związaną z niemiecką szkołą historyczną tradycję centralnej roli profesjonalnej, posiadającej szerokie kompetencje administracji ekonomicznej. Istnienie takiej struktury odgrywa szczególnie istotną rolę w pokonywaniu zawodności rynku w gospodarkach rozwijających się. Ważnej roli państwa w projektowaniu i realizacji rozwoju gospodarczego towarzyszy odmienna od neoklasycznej koncepcja człowieka gospodarującego.

Rozdział drugi poświęcony został podstawom polityki gospodarczej generała Parka. Zwrócono uwagę na wpływ japońskiej epoki Meiji na ukształtowanie koreańskiej drogi rozwoju. Przedstawiono charakterystyczny dla Korei typ zaangażowania państwa w gospodarkę na tle innych wzorów interwencjonizmu. Powołując się na teorię Petera Evansa, autorka zaprezentowała koncepcje odmiennych ról odgrywanych przez prorozwojowe państwo. Ostatnia część rozdziału poświęcona została roli i znaczeniu kapitału koreańskiego w rozwoju gospodarczym kraju. Opisany został również typowy mechanizm rozwoju kluczowych gałęzi przemysłu.

Rozdział trzeci zawiera analizę planów rozwojowych wprowadzanych w Korei Południowej w latach 1961–1979. W pierwszej części rozdziału omówione zostały tło polityczne, warunki geopolityczne i sytuacja gospodarcza towarzyszące przejęciu władzy przez generała Park Chung Hee. Następnie przedstawiona została analiza polityki gospodarczej państwa koreańskiego prowadzonej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Zwrócono uwagę na zmienne uwarunkowania pierwszego i drugiego dziesięciolecia rządów Parka. Szczegółowo omówiono budowanie podstaw gospodarczych oraz opartą na proeksportowej polityce industrializację lat sześćdziesiątych realizowaną podczas dwóch pierwszych planów pięcioletnich. Opisano idee towarzyszące tej fazie rozwoju, wprowadzone w życie plany oraz ich finansowanie. Następną część rozdziału drugiego poświęcono kontekstowi gospodarczemu i geopolitycznemu podjęcia decyzji o wprowadzeniu w życie wielkiego planu rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego w latach siedemdziesiątych, realizowanego w ramach trzeciego i czwartego planu pięcioletniego. W rozdziale poruszony został temat przedsiębiorstw zaangażowanych w realizację planów, sposobów ich finansowania, inwestycji oraz metod pozyskiwania niezbędnych technologii. Omówiono również istotny dla zrozumienia koreańskiej ścieżki rozwoju

stosunek rządzących krajem do kapitału zagranicznego. Na przykładzie polityki energetycznej zilustrowano, jak w typowy dla reżimu Parka sposób dalekowzroczna polityka zapoczątkowana w latach siedemdziesiątych umożliwia dzisiejszy sukces kraju. Koniec rozdziału trzeciego poświęcony został efektom, jakie przyniósł wprowadzony za rządów Park Chung Hee program rozwoju gospodarczego.

Rozdział czwarty poświęcono administracji koreańskiego państwa prorozwojowego i jego polityce wobec czeboli i społeczeństwa. W pierwszej części rozdziału omówiono rolę administracji państwowej w realizacji koreańskiego cudu gospodarczego. Przeanalizowano wysiłki państwa na rzecz stworzenia profesjonalnej i oddanej idei rozwoju gospodarczego kadry urzędniczej. Główna uwaga poświęcona tu została gospodarczym pionom administracji publicznej i aparatowi decyzyjnemu. Scharakteryzowano dwa najważniejsze pionki ekonomiczne administracji: bardziej liberalną Radę ds. Planowania Ekonomicznego – tak zwaną agencję pilotażową i promującą duży stopień zaangażowania państwa w gospodarkę Ministerstwo Handlu i Przemysłu. Pierwszy z nich odgrywał dominującą rolę w latach sześćdziesiątych, drugi zaś był odpowiedzialny za realizację programu rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego w latach siedemdziesiątych XX wieku. Następnie omówiona została strategia rządu wobec największych przedsiębiorstw prywatnych. Autorka wyjaśniła przyczyny rezygnacji przez państwo z oparcia rozwoju gospodarczego na doświadczonych przedsiębiorstwach zagranicznych czy podmiotach państwowych na rzecz dużych koreańskich przedsiębiorstw prywatnych. Pokazane zostało, że cel państwa – rozwój gospodarki – urzeczywistniany był poprzez koreańskie przedsiębiorstwa, rosnące w siłę na miarę japońskich *zaibatsu*. Omówiono: nawiązanie sojuszu rozwojowego pomiędzy państwem a czebolami, zachęty stosowane przez państwo, aby włączyć przedsiębiorstwa w realizację kolejnych planów pięcioletnich, oraz narzędzia kontroli nad podmiotami prywatnymi. Ostatnia część rozdziału dotyczy polityki społecznej. Państwo koreańskie włożyło duży wysiłek w ukształtowanie nowego obywatela, który sprostałby odgórnemu nałożonym na niego zadaniom przyspieszonego rozwoju gospodarczego. Omówiono tu politykę edukacyjną, położenie nacisku oraz dużych nakładów finansowych na wykształcenie pracowników przemysłu na poziomie od wykwalifikowanego robotnika, poprzez inżynierów i menedżerów, na pracownikach ośrodków badawczo-rozwojowych skończywszy. Poddano analizie wysiłki państwa zmierzające do zmiany mentalności Koreańczyków podejmowane zarówno poprzez szkoły czy obowiązkową służbę wojskową, jak i specjalnie zaprojektowane kampanie społeczne. Pokazany został zmieniający się w zależności od potrzeb aktywizacji społecznej instrumentalny stosunek państwa do tradycyjnych wartości konfucjańskich oraz dziedzictwa historycznego. Podkreślono, że koreański cud gospodarczy

dokonał się w warunkach dyktatury między innymi kosztem wolności politycznych i represjonowania opozycji. Dodatkowo państwo, wspierając przemysł, ograniczało prawa pracownicze i przez wiele lat pozbawiało świat pracy możliwości korzystania z owoców odnoszonego przez kraj sukcesu gospodarczego.

W ostatnim rozdziale podsumowane zostały dokonania polityki gospodarczej generała Park Chung Hee. Nawiązano do części teoretycznej i opisowo-analitycznej książki, wskazując na mechanizmy, które zaważyły na sukcesie gospodarczym kraju.

„[...] w Azji Północno-Wschodniej w niektórych przypadkach interwencjonizm państwowy zaowocował wyższym i bardziej równomiernym wzrostem gospodarczym”.

World Bank

„We współczesnym świecie wycofanie i zaangażowanie nie stanowią alternatywy. Zaangażowanie państwa nie podlega dyskusji. Właściwym pytaniem nie jest »ile«, lecz »jak«”.

Peter Evans

1. Rys teoretyczny

1.1. Dominujące interpretacje sukcesu gospodarczego Korei

Mechanizm przyspieszonego rozwoju gospodarczego Korei mimo upływu lat budzi kontrowersje. Dominująca w ekonomii myśl neoklasyczna¹ tradycyjnie przypisuje spektakularne osiągnięcia Korei witalnym siłom wolnego rynku, nieskrępowanym działaniom sektora prywatnego. Podejście to nie tylko abstrahuje od struktury instytucjonalnej gospodarki, ale również pomija istotne fakty. Determinanty neoklasycznego modelu wzrostu gospodarczego, czyli wysoki poziom oszczędności, szybki przyrost kapitału fizycznego i ludzkiego oraz postęp techniczny, zostały zdaniem ekonomistów głównego nurtu osiągnięte w Korei dzięki przyjęciu rozwiązań rynkowych. Podkreśla się tu rolę takich czynników, jak: zdrowe podstawy makroekonomiczne, utrzymywanie dyscypliny budżetowej, powolny wzrost wynagrodzeń, duże nakłady na edukację, otwarcie na zagraniczne technologie i wymianę handlową. Zgodnie z tą teorią Korea rozwijała się, począwszy od początku lat sześćdziesiątych, przez kolejne dwie dekady w tempie 8,4% średniorocznie nie dzięki ingerencji państwa w gospodarkę, a pomimo niej. Według neoklasyków Korea odnosiła sukces w tych obszarach, gdzie ingerencja

---

¹ Np. A.O. Krueger, *Asian Trade and Growth Lessons*, „The American Economic Review” 1990, No. 3, s. 942–963; C.R. Frank, K.S. Kim, L.E. Westphal, *Foreign Trade Regimes and Economic Development: South Korea*, NBER, New York 1975; B. Balassa, *The lessons of East Asian development: an overview*, „Economic Development and Cultural Change” 1988, No. 36, s. 273–290.

państwa była w miarę ograniczona i miała charakter ogólnych zasad. Porażką była natomiast polityka selektywnego wsparcia wybranych gałęzi i podmiotów, tak jak w przypadku programu rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego wprowadzonego w latach siedemdziesiątych XX wieku. Argumentują, że silnie wspierane przez państwo koreańskie kapitałochłonne gałęzie przemysłu nie wykazały wyższego wzrostu produktywności niż inne sektory produkujące na eksport. W okresie wprowadzania w życie programu rozwoju przemysłu chemicznego i ciężkiego koreański eksport zdominowany był przez szybko rozwijający się bez pomocy państwa przemysł lekki. Korei, w neoklasycznej interpretacji, udało się zatem przezwyciężyć ubóstwo i dołączyć do grupy państw rozwiniętych, ponieważ ingerencja państwa w gospodarkę nie była nadmierna lub była równoważona przez inne czynniki.

W przekonaniu ekonomistów neoklasycznych sukces Korei jest jednym z wielu przypadków tryumfu sił wolnorynkowych, uniwersalnych i kluczowych w sukcesie rozwojowym wszystkich gospodarek na świecie. Uważają oni, że prowadzona przez państwo konserwatywna polityka monetarna i fiskalna oraz stabilny i konkurencyjny kurs wona zapewniły równowagę makroekonomiczną gospodarki. Stabilna i przewidywalna sytuacja ekonomiczna zachęcała sektor prywatny do wzmożonej działalności, inwestowania i importu zaawansowanych technologii. Nastawienie proeksportowe dodatkowo pozwalało na przepływ czynników produkcji do gałęzi charakteryzujących się przewagami komparatywnymi. Zyski z wymiany międzynarodowej rosły, kumulując się pod wpływem wzrostu efektywności i inwestycji w dziedzinach, w których tania siła robocza zapewniała krajowi przewagi komparatywne. Niskie tempo wzrostu wynagrodzeń ograniczało poziom konsumpcji i pozwalało na uzyskanie wysokiego poziomu oszczędności, które wraz z pożyczkami zagranicznymi finansowały dalszy rozwój gospodarczy. Wśród efektywnych metod wspomagania rozwoju przez państwo neoklasy wymieniają: wspieranie eksportu, inwestycje w infrastrukturę i duże nakłady na edukację. Te ostatnie pozwoliły na budowę kapitału ludzkiego. Przełożyło się to na wysoką jakość służby publicznej, znaczną podaż wykwalifikowanej siły roboczej i kompetentnych przedsiębiorców.

Ekonomia neoklasyczna co do zasady negatywnie ocenia interwencjonizm państwowy. Zaangażowanie państwa w gospodarkę prowadzi w opinii jej zwolenników do licznych nieefektywności, ponieważ upośledza funkcjonowanie najsprawniejszego mechanizmu ekonomicznego, jakim jest wolny rynek. Neoklasy przyznają wprawdzie, że mogą występować zawodności rynku, czyli sytuacje, w których mechanizm rynkowy nie doprowadza do optymalnych – z punktu widzenia efektów ekonomicznych – rozwiązań. Stoją jednak na stanowisku, że

takie sytuacje nie są powszechne, a ingerencja państwa jest bardzo kosztowna i często prowadzi do jeszcze większych nieefektywności.

Neoklasyczna interpretacja koreańskiej industrializacji, szczególnie popularna w latach osiemdziesiątych XX wieku, została poddana krytyce przez specjalistów zajmujących się rozwojem regionu Azji Wschodniej.² Wskazano nie tylko na znaczne rozbieżności pomiędzy taką interpretacją koreańskiej polityki gospodarczej a rzeczywistością, ale i na słabe podstawy teoretyczne tego podejścia. Ekonomiści neoklasycyści, analizując sukces Korei, podkreślają kluczowe znaczenie przyjęcia liberalnych rozwiązań, między innymi takich, jak: obniżenie ceł, zniesienie kwot importowych, odstąpienie od polityki substytucji importu na rzecz promocji eksportu czy podniesienie stóp procentowych. W rzeczywistości obniżone cła zostały zastąpione innymi barierami handlowymi, dotyczyło to zwłaszcza luksusowych dóbr konsumpcyjnych, ale także dóbr kapitałowych, których odpowiedniki produkowane były w kraju. Wraz z przyjęciem proeksportowego kierunku państwo nie odstąpiło od wsparcia produkcji substytuującej import. Sprowadzanie do kraju obcych towarów dodatkowo utrudniał ograniczony dostęp do dewiz. Podwyższone stopy procentowe nie spowodowały oczekiwanego wzrostu oszczędności i w kilka lat po ich wprowadzeniu miały one ze względu na inflację zarówno dla depozytów, jak i kredytów dla przemysłu wartości negatywne. W latach intensywnego rozwoju gospodarczego brak było stabilnej równowagi makroekonomicznej – występował deficyt budżetowy, rozwojowi towarzyszyło duże zadłużenie zewnętrzne, a państwo celowo zaburzało naturalny rynkowy mechanizm kształtowania się cen. Wbrew zaleceniom neoklasyków koreańskiemu szybkiemu wzrostowi gospodarczemu towarzyszyła ekspansywna polityka monetarna zwiększająca podaż pieniądza średniorocznie o 30%, czego efektem ubocznym była dwucyfrowa inflacja. Małe i średnie przedsiębiorstwa, stanowiące esencję wolnorynkowego mechanizmu, nie odegrały dominującej roli w rozwoju, a oszczędności rosły jako efekt wzrostu dochodów, nie zaś wyprzedzały go. Nie doszło też do rekomendowanego przez neoklasyków szerokiego otwarcia na zagraniczne inwestycje bezpośrednie czy liberalizacji przepływów finansowych.³ Wbrew twierdzeniom ekonomistów głównego nurtu, program rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego forsowanego wbrew istniejącym przewagom komparatywnym i w wielu aspektach opierającego się na polityce *stricte* dyskrecjonalnej trudno nazwać porażką. Sektory te bowiem nie

² Np. A. Amsden, *Asia's next Giant, South Korea and Late Industrialisation*, Oxford University Press, New York 1989; J.E. Woo, *Race to the swift, state and finance in Korean Industrialization*, Columbia University Press, New York 1991; H.J. Chang, *The political economy of industrial policy in Korea*, „The Cambridge Journal of Economics” 1993, No. 2, s. 131–158.

³ The Federation of Korean Industries, *Korea's economic policies (1945–1985)*, Seoul 1987, s. 28.

tylko nie upadły, ale w kolejnym dziesięcioleciu rozwijały się w tempie znacznie wyższym, niż miało to miejsce w innych krajach o podobnym poziomie rozwoju. Ponadto z czasem stały się siłą napędową gospodarki.

Krytycy podejścia neoklasycznego wskazują, że paradoksalnie nawet przyjęcie neoklasycznej interpretacji nie tłumaczy, dlaczego Korea w przeciwieństwie do innych krajów rozwijających się wprowadzających podobne lub nawet bardziej dogłębne reformy odniosła tak spektakularny sukces. Zwracają uwagę, że ekonomia neoklasyczna patrzy na zjawiska makroekonomiczne jako na sumę zachowań jednostek maksymalizujących własną użyteczność. Nie dysponuje zatem narzędziami do badania elementów rzeczywistości gospodarczej, które w przypadku rozwoju Korei były najważniejsze: kwestii roli państwa (władzy i polityki) oraz (jak się wydaje kluczowy w tym przypadku) projektu tworzenia narodu i silnego, niezależnego państwa, zdolnego do obrony własnej niepodległości.⁴

Przeciwną do neoklasycznej interpretację źródeł rozwoju Korei proponują ekonomiści heterodoksyjni, których można zaliczyć do nurtu etatystycznego (*statism*).⁵ Według przedstawicieli tego nurtu Korea jest przykładem najdalej posuniętego, najbardziej ambitnego planowania gospodarczego w systemie kapitalistycznym. Umożliwiło ono efektywne inwestowanie, finansowane przez wysoki poziom oszczędności krajowych, pomoc i kredyty zagraniczne. Tworzenie i wprowadzanie w życie skutecznych rozwiązań gospodarczych było możliwe dzięki stworzeniu skoncentrowanej na rozwoju, profesjonalnej, odpornej na naciski różnych grup społecznych administracji publicznej. „Etatyści” podkreślają, że rozwój gospodarczy krajów Azji Wschodniej (Japonii, Korei i Tajwanu) zaprzecza logice dominującej doktryny ekonomicznej. Kwestionują oni tezę, że ingerencja państwa w gospodarkę zawsze jest nieefektywna i prowadzi do wypaczeń. Podważają jednocześnie wiarę w powszechną efektywność rozwiązań wolnorynkowych, zwłaszcza w przypadku krajów rozwijających się. Według ekonomistów tego nurtu rozwój Korei to zasługa dogłębnego interwencjonizmu, wkraczającego w praktycznie każdą sferę życia gospodarczego. Ich zdaniem państwo nie ograniczało swojej roli do stwarzania ram działalności sektora prywatnego, jak chcą neoklasycy, ale było nadrzędnym

---

⁴ D. Hundt, *Korea's developmental alliance: state, capital and politics of rapid development*, Routledge, London, New York 2009, s. 23.

⁵ M. in.: C.A. Johnson, *Political institutions and economic performance: the government-business relationship in Japan, South Korea, and Taiwan*, w: *The Political Economy of the New Asian Industrialism*, red. F. Deyo, Cornell University Press, Ithaca, N.Y. 1987; P. Evans, *Embedded autonomy, states and industrial transformation*, Princeton University Press, Princeton 1995; D. Rodrik, *Getting interventions right: how South Korea and Taiwan grew rich*, „NBER Working Papers Series” 1994, No. 4964; R. Wade, *Economic theory and the role of government in east Asian industrialization*, Princeton University Press, Princeton 1990.

partnerem współdziałającym z przedsiębiorstwami prywatnymi, który ingerował w niemal wszystkie decyzje biznesowe. Był to przykład koegzystencji kapitalizmu i autorytaryzmu, konkurencji i kooperacji. Wysoki wzrost produktywności zanotowany w Korei „etatyści” upatrują w zespole warunków, w których połączenie rozwiązań rynkowych i koordynacyjnej roli administracji państwowej odgrywa podstawową rolę.

Perspektywa „etatystyczna” zakłada, że silny rząd jest w stanie wpływać na alokację zasobów tak, że uzyskane efekty ekonomiczne są lepsze, niż gdy odpowiedzialny jest za to jedynie mechanizm rynkowy. „Etatyści” przekonują, że państwo może skutecznie wpływać na akumulację kapitału, pobudzanie przedsiębiorczości, ułatwiać i stwarzać nowe możliwości produkcyjne w gałęziach przyszłości. Ekonomiści ci są przy tym przekonani, że efektywny rozwój gospodarczy jest warunkowany przez wspólny wysiłek sektora prywatnego i administracji publicznej. Wybór nie polega więc na odrzuceniu rynku na rzecz planowania, ale ustaleniu stopnia i rodzaju zaangażowania państwa w gospodarke.

Model neoklasyczny słusznie przypisuje zasadniczą rolę akumulacji kapitału, inwestycjom w kapitał ludzki i postęp technologiczny dla wzrostu produktywności, a więc rozwoju gospodarczego. Trafnie podkreśla dużą wagę względnie stabilnych podstaw makroekonomicznych oraz eksportu jako lokomotywy koreańskiego wzrostu. Słabością neoklasycznego podejścia wydaje się jednak zawężenie pojęcia gospodarki do rynku, a przez to ignorowanie znaczenia innych instytucji składających się na gospodarkę rynkową. Taka perspektywa pozostawia neoklasyków ślepyimi na fakt, że rządy mogą się różnić w swoich umiejętnościach kierowania rynkiem i kreowania warunków do rozwoju gospodarczego, a także kształtowania postaw społecznych. Jak dowodzi ekonomia, istota działania człowieka w sferze gospodarowania jest bowiem znacznie bardziej złożona niż racjonalne dążenie do własnej korzyści materialnej.⁶ Błędna wydaje się też być typowa dla ekonomii neoklasycznej perspektywa równowagowa, odwołująca się do funkcjonowania gospodarki w sytuacji pełnego wykorzystania czynników wytwórczych, a więc między innymi w warunkach pełnego zatrudnienia. Nie ma tam zgody na przyznanie, że brak koordynacji gospodarki ze strony państwa może spowodować „utknięcie” gospodarki na niskim poziomie rozwoju – w równowadze odbiegającej od optymalnego wykorzystania zasobów. Ekonomia neoklasyczna jest uniwersalistyczna

---

⁶ M. Kightley, *Człowiek jako podmiot gospodarujący w perspektywie polityki rozwojowej – na przykładzie Polski i Korei Południowej*, w: *Granty rektorskie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, raporty z badań 2011*, red. E. Marciszewska, P. Jeżowski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2012.

i podobnie uniwersalistycznie mówi o zawodności państwa i wyższości rozwiązań rynkowych. Ze względu na przyjęte założenia dotyczące natury człowieka odrzuca dyskrecjonalną politykę gospodarczą. Tymczasem takie kraje, jak Korea, Tajwan czy Japonia udowodniły, że są wyjątkowo sprawne w stosowaniu interwencjonizmu państwowego, w tym selektywnego, uznaniowego wsparcia dla przemysłu. I to właśnie rola państwa w rozwoju gospodarczym tych krajów była kluczowa dla stworzenia sprawnie funkcjonujących gospodarek rynkowych, przewyższania pułapek rozwojowych i sukcesu ekonomicznego na niespotykaną skalę.⁷

W 1993 roku Bank Światowy opublikował raport⁸ dotyczący sukcesów rozwojowych ośmiu krajów Azji Wschodniej, w tym Korei Południowej. Była to odpowiedź na falę sprzeciwu wobec neoklasycznej interpretacji rozwoju ze strony specjalistów do spraw gospodarek regionu. Ekspersi tej międzynarodowej instytucji zasadniczo przychylni się do wcześniejszych interpretacji wskazujących na kluczową rolę stabilnych podstaw makroekonomicznych i sił wolnego rynku w rozwoju gospodarczym Azji Wschodniej. Co jednak charakterystyczne, w raporcie Banku Światowego Korea jest często podawana jako przykład odstępstwa od tej reguły. Przyznano, że w rzeczywistości warunki panujące w jej gospodarce często odbiegały od tego, co uważa się za stabilną równowagę makroekonomiczną. Ekspersi Banku Światowego przyznali, że wbrew doktrynie neoklasycznej w przypadku krajów Azji Północno-Wschodniej, w tym Korei Południowej, dogłębny interwencjonizm państwowy nie tylko nie był zasadniczo szkodliwy, ale odegrał pozytywną rolę. Sprawił, że dzięki niemu wzrost był wyższy i bardziej sprawiedliwy społecznie, niż gdyby państwo nie angażowało się w gospodarkę. W raporcie zaznaczono przy tym, że pozytywne skutki ingerencji państwa były ograniczone i próby powtórzenia wschodnioazjatyckich rozwiązań w innych krajach zakończyły się fiaskiem. Podkreślono również, że zaburzenia mechanizmu rynkowego w Korei były mniejsze niż w rozwijających się krajach afrykańskich czy Ameryki Łacińskiej, które poniosły porażkę, praktykując dogłębny interwencjonizm państwowy.⁹

Raport Banku Światowego zwrócił uwagę, że w przypadku krajów rozwijających się rolę upośledzającą wzrost mogą odegrać defekty koordynacji związane z asymetrią informacyjną i ryzykiem. Działania państwa prowadzące do poprawy przepływu informacji i przejmowania częściowo ryzyka inwestycyjnego mogą

---

⁷ Por. R. Wade, *The role of government in overcoming market failure: Taiwan, Republic of Korea and Japan*, w: *Achieving industrialization in East Asia*, red. H. Hughes, Cambridge University Press, New York 1990.

⁸ World Bank, *The east Asian miracle, economic growth and public policy*, Oxford University Press, New York 1993.

⁹ Ibidem, s. 104–122.

prowadzić do eliminacji tych defektów. Wyznaczono podział na dwa główne typy ingerencji państwa koreańskiego w gospodarkę: działania proeksportowe i wspieranie wybranych gałęzi przemysłu. Uznano, że te pierwsze przyniosły gospodarce dużą korzyść, podczas gdy selektywne wsparcie przemysłu nie dało oczekiwanych rezultatów. Koszty programu były wysokie, a jego efekty poddawane są w wątpliwość. Wskazuje się tu na nadmierne moce produkcyjne oraz znaczną ilość złych długów, z którymi gospodarka borykała się w kolejnej dekadzie.

Podsumowując dokonania krajów regionu, specjaliści z Banku Światowego stwierdzili, że zasadniczo spektakularne efekty ekonomiczne kraje Azji Wschodniej zawdzięczają klasycznym czynnikom, takim jak wysoka akumulacja kapitału ludzkiego i fizycznego oraz wzrostowi produktywności. Te zaś zgodnie z wcześniejszymi analizami są z jednej strony efektem nakładów na szkolnictwo, z drugiej zaś prorynkowych reform i otwarcia na wymianę międzynarodową i obce technologie. Raport przekonuje, że nie ma jednego modelu charakterystycznego dla rozwoju krajów Azji Wschodniej, jednakże cechą wspólną było wprowadzenie prorynkowych reform. Autorzy raportu podkreślili znaczenie rozwiązań liberalnych i zaznaczyli, że interwencjonizm państwowy stosowany w Azji Północno-Wschodniej, choć w pewnym stopniu pozytywnie wpłynął na rozwój Korei, Japonii czy Tajwanu, nie jest przyczyną szybkiego wzrostu ani jego warunkiem. Wyrazili przekonanie, że nie był to ani element przeważający, ani niezbędny do uzyskania sukcesu na miarę koreańskiego. W przypadku tych krajów o sukcesie ograniczonego interwencjonizmu państwowego miał zadecydować unikalny wyjściowy kontekst kształtowany przez czynniki pozaekonomiczne, takie jak kultura, polityka i historia.

Ekonomia neoklasyczna ma wymiar uniwersalny. Ekonomiści heterodoksyjni¹⁰ zauważają, że jej prawa i tłumaczone przez nią zależności są oderwane od kontekstu, a więc warunków instytucjonalnych danego kraju, i mają charakter ponadczasowy – abstrahują od etapów rozwoju gospodarczego. Wschodnioazjatyckie podejście do tych problemów reprezentuje tymczasem spojrzenie na rzeczywistość z perspektywy etapów uprzemysłowienia. W Korei, podobnie jak w Japonii, wyraźnie wyróżniono etap początkowy uprzemysłowienia, podczas którego skupiono się na rozwoju pracochłonnego przemysłu lekkiego. Następnie postawiono na rozwój przemysłu ciężkiego i chemicznego, kolejnym celem była produkcja technologicznie bardziej

---

¹⁰ Por. H.J. Chang, *Breaking the mould: an institutionalist political economy alternative to the neo-liberal theory of the market and the state*, „Cambridge Journal of Economics” 2002, No. 5, s. 539–559; M. Woo-Cumings, *Introduction: Chalmers Johnson and the politics of nationalism and development*, w: *The Developmental State*, red. M. Woo-Cumings, Cornell University Press, Ithaca, N.Y. 1999; R. Wade et al., *Miracle or design? Lessons from the east Asian experience*, Overseas Development Council, Washington, D.C. 1994.

zaawansowanych maszyn i sprzętu AGD, by w końcu postawić na zaawansowane technologie elektroniczne i teleinformatyczne. Każdemu etapowi towarzyszyło przygotowywanie się na następny stopień rozwoju gospodarki. Wszystkie te etapy zakładały produkcję na eksport, tak aby zagwarantować odpowiedni popyt. Polityka handlowa jednak była podporządkowana szerszej polityce przemysłowej opartej na rozwoju technologii i edukacji. Narzędzia stosowane w przypadku takiej polityki nie są uniwersalne. Są dostosowane do danego etapu rozwoju i kontekstu, w jakim się on odbywa. Decyzje o zastosowaniu danego narzędzia nie są dyktowane żadną doktryną ekonomiczną, a zależą od tego, czy pozwoli ono osiągnąć wyznaczone cele rozwojowe w danym czasie.

Spektakularny rozwój Korei, który nastąpił wbrew początkowym uwarunkowaniom i przewidywaniom ekonomii neoklasycznej, ekonomiści tego nurtu często przypisują kontekstowi kulturowemu. Eksperti Banku Światowego przestrzegają przed próbą powielania wschodnioazjatyckich metod rozwoju w innym kontekście, uznając je za nieuniwersalne. Wysoki poziom wzrostu gospodarczego Korei (podobnie jak wcześniej Japonii) wiąże się z konfucjańskim dziedzictwem. Systemowi filozoficzno-religijnemu, który przywędrował z Chin, nakazuje posłuszeństwo wobec władz oraz postrzega cele jednostki jako wtórne wobec celów wspólnoty. Takie uwarunkowanie kulturowe pozwala władzy w większym stopniu niż w społeczeństwach zachodnich wpływać na decyzje jednostek. Naturalnie też ogranicza skłonność jednostek do pogoni za rentą i ułatwia koordynację działań przedsiębiorców w skali całej gospodarki. Kontekstu kulturowego nie należy ignorować, wiele jednak wskazuje na to, że choć ten wymiar jest istotny, nie był kluczowy dla sukcesu Korei. Przykład upadku gospodarki Korei Północnej obarczonej tym samym dziedzictwem, nieomal dekada marazmu w Korei Południowej po wojnie koreańskiej, aktywna walka z elementami tradycji konfucjańskiej w pierwszych latach intensywnego wzrostu gospodarczego w Korei Południowej wydają się sugerować, że w przypadku południowokoreańskiego cudu ekonomicznego inne czynniki niezwiązane z tradycją kulturową odegrały zasadnicze znaczenie. Ogromny wysiłek państwa włożony w budowanie kapitału społecznego, w tym w zmianę mentalności obywateli, głęboka reforma administracji państwowej, walka z korupcją i nacisk na wychowanie nowych pracowników poprzez system szkolny i służbę wojskową wydają się zadawać kłam przekonaniom o wyjątkowo korzystnych kulturowo, historycznych warunkach wyjściowych reform. Japoński, a następnie koreański cud gospodarczy czerpie w końcu z doświadczenia dziewiętnastowiecznej niemieckiej industrializacji, odbywającej się w zdecydowanie odmiennym kontekście kulturowym. Umiejętne połączenie takich elementów, jak długofalowe planowanie rozwoju, skuteczne koordynowanie działań sektora

prywatnego, nakłady na szkolnictwo, import technologii czy polityka proeksportowa, łączące kierowanie gospodarką przez profesjonalny prorozwojowy aparat państwowy z efektywnym funkcjonowaniem sektora prywatnego, wydają się znacznie ważniejsze w wyjaśnieniu koreańskiego cudu ekonomicznego.

Ekonomiści neoklasycy i „etatyści” zgadzają się co do zasadniczych przyczyn szybkiego wzrostu gospodarczego kraju i podkreślają ważną rolę państwa w rozwoju kapitału ludzkiego, infrastruktury i w miarę stabilnych warunków funkcjonowania sektora prywatnego. Gdzie indziej jednak upatrują mechanizmów decydujących o wysokiej akumulacji kapitału fizycznego i niezwykle efektywnej alokacji pozwalającej na bardzo wysoki przyrost produktywności.¹¹ Ta ostatnia kwestia jest szczególnie interesująca w perspektywie doświadczeń państw bloku wschodniego, które dysponując bogatymi zasobami kapitału ludzkiego i fizycznego, nie zdołały doprowadzić do ich efektywnej alokacji. Neoklasycy przyznają, że stosowane przez nich narzędzia nie pozwalają jednoznacznie wyjaśnić, co przyczyniło się w krajach Azji Wschodniej do znacznie wyższego wzrostu produktywności niż gdzie indziej na świecie.¹² Przypisują ją jednak wolnemu rynkowi i szerokiemu otwarciu tych gospodarek. „Etatyści” zaś przeciwnie uważają, że wzrost produktywności wynika z planowej długowzrocznej polityki gospodarczej kładącej nacisk na rozwój przyszłościowych gałęzi produkcji.

1.2. Aparat teoretyczny

Koreański cud gospodarczy, który pozwolił na wydobycie się kraju z ubóstwa i oznaczał dekady niemal nieprzerwanego intensywnego rozwoju gospodarczego, oparty został na dwóch filarach. Była to, po pierwsze, aktywna rola państwa w wyznaczaniu kierunków rozwoju i współpracy z sektorem prywatnym w jego realizacji. Drugim filarem było stworzenie trwałej architektury instytucjonalnej korzystnej dla długofalowego rozwoju gospodarki. Potrzeba aktywnej roli państwa w sterowaniu rozwojem gospodarki jest szczególnie ważna w przypadku krajów zapóźnionych gospodarczo. Napotykają one liczne przeszkody rozwojowe, których swobodnie działający mechanizm rynkowy często nie jest w stanie pokonać. Odpowiadają one w dużej mierze zjawisku defektów koordynacji. Państwo stwarzało niezwykle intratne warunki inwestowania, ograniczało ryzyko i udzielało kredytów, jednocześnie kontrolowało działania przedsiębiorstw. Koordynacja wysiłków

---

¹¹ Według autorów raportu akumulacja kapitału fizycznego i ludzkiego odpowiedzialne są w dwóch trzecich za wzrost gospodarczy, wzrost produktywności przyczynił się w jednej trzeciej do wzrostu PKB. World Bank, op.cit., s. 3–8.

¹² Ibidem, s. 54.

inwestycyjnych, pomoc w urzeczywistnianiu celów produkcyjnych i pewność, że sukces ekonomiczny będzie nagradzany, stworzyły przedsiębiorstwom dobre warunki do rozwoju i spełnienia się zamierzonego przez rządzących cudu nad rzeką Han. Ważną rolę w rozwoju gospodarki odegrała polityka proeksportowa. Zapewniała nie tylko ogromny rynek zbytu czy dopływ walut niezbędny ze względu na kluczową rolę importu: technologii, dóbr kapitałowych, półproduktów, wymuszała również konkurencyjność i stała poprawę jakości koreańskich produktów. Ta ostatnia funkcja była istotna w sytuacji ograniczania przez państwo konkurencji wewnętrznej.

Głównymi elementami prorozwojowej infrastruktury instytucjonalnej były: stworzenie profesjonalnych i oddanych rozwojowi gospodarczemu ekonomicznych pionów administracji państwowej, rozwój narzędzi pozwalających na sterowanie czebolami oraz przemiana mentalności i wzrost wykształcenia w społeczeństwie. Aktywna i w dużej mierze oparta na dyskrecyjnych rozwiązaniach rola państwa w gospodarce może być odegrana z sukcesem tylko wtedy, gdy jest powierzona profesjonalnemu aparatowi władzy. Możliwość wspierania i sprawowania kontroli nad czebolami opierała się na odpowiednio stworzonych do tego instytucjach, w tym upaństwowionym systemie bankowym. Wykształcenie kultury ciężkiej pracy i prorozwojowego nastawienia społecznego oraz odpowiednio wykształcona kadra pracownicza stanowiły ponadto niezbędny fundament prorozwojowego państwa.

Błąd koordynacji a państwa zapóźnione gospodarczo

Ekonomia neoklasyczna, tłumacząc mechanizmy rozwoju, skupia się na podstawowych warunkach umożliwiających wzrost, takich jak: stabilność makroekonomiczna, wysoka stopa oszczędności, postęp technologiczny i rozwój kapitału ludzkiego. Zgodnie z tą teorią spełnienie powyższych warunków sprawia, że nieograniczone siły wolnego rynku będą generować wzrost gospodarczy. Neoklasyczny model wzrostu gospodarczego stworzony przez uhonorowanego Nagrodą Nobla Roberta Solowa do czynników wzrostu gospodarczego zalicza nakłady kapitału K i pracy L oraz produktywność pracy A zależną od postępu technologicznego. Postęp techniczny jest tu zmienną egzogeniczną. W modelu osobny wzrost nakładów pracy i kapitału przynosi malejące korzyści skali. Łączny wzrost obu czynników produkcji prowadzi do stałych przychodów względem skali. Funkcja produkcji w gospodarce przybiera więc postać:

$$Y = K^\alpha (AL)^{1-\alpha}$$

Założenia modelu neoklasycznego znacznie odbiegają od rzeczywistości. Model operuje przy założeniu, że gospodarkę charakteryzują malejące korzyści skali, a więc nie ma miejsca dla gigantów produkcyjnych zdobywających przewagi kosztowe nad mniejszymi producentami, wykorzystując masową skalę produkcji.

Współcześnie, jak zauważa Marek Garbicz,¹³ wiele gałęzi przemysłu charakteryzuje się rosnącymi korzyściami skali, a więc rosnącą efektywnością wytwarzania, przy zwiększonej skali produkcji. Należą do nich te segmenty przemysłu, które wymagają wysokich nakładów na wdrożenie produkcji. Są to poza tradycyjnym przemysłem ciężkim między innymi gałęzie przemysłu opartego na wiedzy, o wysokiej wartości dodanej. Korzyści skali mogą być ponadto związane z procesem uczenia się danych technologii w toku rozszerzania produkcji czy specjalizacji oraz masowością odbiorców danego produktu. Powszechna obecność rosnących korzyści skali zarówno „twardych” – technologicznych, jak i „miękkich” – wynikających z procesu uczenia się odzwierciedlona jest w dominującej na rynkach światowych oligopolistycznej strukturze konkurencji.

Powszechne występowanie zjawiska korzyści skali doprowadza do sytuacji, w której kraje zapóźnione w rozwoju narażone są na swoisty typ defektu koordynacji,¹⁴ uniemożliwiający im stopniowy rozwój w oparciu jedynie o siły wolnorynkowe. Zawodzi mechanizm rynkowy, który powinien prowadzić do selekcji najbardziej efektywnych rozwiązań. Wysokie koszty początkowe uniemożliwiają konkurowanie nowych producentów z przedsiębiorstwami posiadającymi doświadczenie i znaczne udziały w rynku. Dzieje się tak nawet wtedy, kiedy nowy producent dysponuje technologią, która w perspektywie czasu pozwoliłaby mu być bardziej efektywnym, taniej i lepiej produkować niż dominujące podmioty rynkowe. Funkcjonowanie gospodarek w warunkach powszechności korzyści skali prowadzi do petryfikacji istniejącej struktury. Uniemożliwia to krajom zapóźnionym rozwijanie rodzimej wytwórczości.

Zjawisko tłumienia rozwoju przez przewagi kosztowe i technologiczne opisywane było w ekonomii od dawna. Zajmowały się nim przede wszystkim te nurty, które rozwijały się w krajach zapóźnionych, w tym dziewiętnastowieczna niemiecka szkoła historyczna. Friedrich List, prekursor tego nurtu, porównywał konkurowanie przemysłowej Anglii w wolnym handlu z krajem nowo uprzemysławiającym się, takim jak Niemcy, do zapasów giganta z małym chłopcem. Niechroniony młody

---

¹³ M. Garbicz, *Niedorozwój a korzyści skali*, w: *Szkice ze współczesnej teorii ekonomii*, red. W. Pacho, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005, s. 11–31.

¹⁴ Defekt koordynacji to sytuacja, w której racjonalne decyzje podmiotów kierujących się własnym zyskiem nie doprowadzają do najlepszego osiągalnego (paretooptimalnego) ekonomicznego rezultatu.

przemysł musi upaść pod naporem początkowo lepszych i tańszych produktów „giganta”, zalewających rynki krajów słabiej rozwiniętych. Oznacza to skazanie tych krajów na tkwienie na niższym poziomie rozwoju, a obywateli na niższy standard życia.¹⁵

Problem defektu koordynacji w przypadku krajów zapóźnionych nie ogranicza się jedynie do korzyści skali w ramach konkretnej gałęzi przemysłu. Ekonomia rozwoju w teorii wielkiego pchnięcia (*big push*) zwraca uwagę na istotę komplementarności nowoczesnych metod produkcji, a także kluczową rolę inwestycji towarzyszących, takich jak infrastruktura i rozwój kapitału ludzkiego. Wskazuje ona, że istotą sukcesu przekształcenia gospodarki tradycyjnej w nowoczesną jest skoordynowane wejście na rynek pewnej masy krytycznej nowoczesnych producentów tak, aby „wypchnąć” gospodarkę poza niski stan równowagi osiągniany przez tradycyjną produkcję. Powolne zwiększanie inwestycji w nowoczesne gałęzie przemysłu nie spowoduje stopniowego rozwoju, a prowadzić będzie do marnotrawstwa. Zwraca się tu uwagę na sektorowe korzyści skali wynikające z dużych pozytywnych efektów zewnętrznych, z jakich korzysta pojedynczy producent działający w ramach całego rozwiniętego sektora produkcyjnego.¹⁶ Ekonomia rozwoju wskazuje również na defekty koordynacji wynikające ze słabości powiązań międzysektorowych lub braków w łańcuchach produkcyjnych (*backward and forward linkages*). Działające na dużą skalę przedsiębiorstwa zależą od efektywnych poddostawców, z drugiej zaś strony, generując wysoki popyt na produkty poddostawców, pozwalają im na osiągnięcie korzyści skali. Kraje o słabo rozwiniętej strukturze przemysłowej nie dysponują takimi powiązaniem, co powoduje, że efektywna produkcja jest bardzo utrudniona. Innym aspektem teorii związanych z defektem koordynacji jest kwestia zapewnienia popytu efektywnego na produkcję nowoczesnych sektorów zasadniczego dla ich racji bytu. Przedsiębiorcy z krajów rozwijających się natrafiają tu na bariery w postaci ograniczonego popytu wewnętrznego i braku lub niewielkiego doświadczenia w lokowaniu swoich produktów na rynkach zagranicznych.¹⁷

W gospodarkach cechujących się korzyściami skali nie istnieje, jak chce ekonomia neoklasyczna, jedna stabilna równowaga, do której gospodarka w naturalny sposób dąży, a jest wiele stanów równowagi o różnej użyteczności społecznej. Utrwalenie się konkretnej równowagi na niskim lub wysokim poziomie aktywności gospodarczej może być całkiem przypadkowe lub uwarunkowane historycznie.

---

¹⁵ F. List, *Das nationale System der Politischen Oekonomie*, Verlag von Gustav Fischer, Jena 1910, s. 400–408.

¹⁶ K. Hoff, J.E. Stiglitz, *Modern economic theory and development*, w: *Frontiers of development economics*, red. G. Meier, J.E. Stiglitz, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 409–410.

¹⁷ M.P. Todaro, S.C. Smith, *Economic development*, Addison Wesley, New York 2011, s. 173.

Oznacza to, że wbrew przewidywaniom modelu neoklasycznego w rzeczywistości mogą nie istnieć naturalne siły, które w długim okresie zapewniają w gospodarce pełne wykorzystanie czynników wytwórczych. Nie ma też prostego mechanizmu, który sprawia, że kraje, które z opóźnieniem wkroczyły na ścieżkę akumulacji, z czasem nadrabiają zaległości. Przeciwnie, gospodarka może „utknąć” w równowadze z wysokim bezrobociem, zacofaniem technologicznym i społecznym kraju.¹⁸ Wbrew rekomendacjom ekonomii neoklasycznej, mniejsza rola państwa w gospodarce nie musi być zatem pożyteczna. W świecie gospodarczym charakteryzującym się korzyściami skali usuwanie barier nie spowoduje, że kraj zacznie się rozwijać. Nie zawsze zapóźnienie gospodarcze kraju można również wytłumaczyć nadmierną regulacją gospodarki ze strony państwa.

Defekty koordynacji wynikają często z komplementarności działań podmiotów oraz braku wiedzy lub gwarancji dotyczących zachowań pozostałych zaangażowanych podmiotów. M. Garbicz przekonuje, że zjawisko to jest jedną z głównych przyczyn pojawienia się wielopunktowych stanów równowagi.¹⁹ I tak na przykład prywatne podmioty, mając do wyboru mniej opłacalne niewielkie inwestycje, których sukces nie zależy od działania innych podmiotów, lub bardzo zyskowe inwestycje wymagające dużych nakładów, ale uzależnione od działania innych podmiotów, wybierają te pierwsze. Działanie takie jest w pełni racjonalne w sytuacji ryzyka, gdy nie wiadomo, jak postąpią inni gracze rynkowi. Sytuacja ta jest szczególnie typowa dla krajów słabo rozwiniętych. Brak możliwości skoordynowania przez przedsiębiorstwa poziomu inwestycji doprowadza do utrwalenia się równowagi na niskim poziomie. Mechanizm ten potwierdzony został wielokrotnie przez ekonomię eksperymentalną.²⁰

Modele ekonomiczne zakładające możliwość istnienia wielu równowag ze względu na komplementarność decyzji inwestycyjnych i istnienie błędów koordynacji wykazują, że ingerencja państwa może prowadzić do uzyskania „lepszyc” efektów ekonomicznych inwestycji. Państwo może zachęcać do zachowań, które spowodują przejście do wyższej równowagi. Państwo też może minimalizować ryzyko, czyli przeciwdziałać ustabilizowaniu się gospodarki w „gorszej” równowadze ze względu na awersję do ryzyka inwestorów. Gałęzie przynoszące szybki zwrot i niepociągające za sobą dużego ryzyka nie zawsze pokrywają się z sektorami dającymi ważne efekty zewnętrzne dla gospodarki. Państwo zaburzając system cen,

---

¹⁸ M. Garbicz, op.cit.

¹⁹ M. Garbicz, *Problem rozwoju i zacofania ekonomicznego*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 36.

²⁰ Por. L. Dzierżek, M. Kightley, *Symulacja skłonności do kooperacji podmiotów ekonomicznych na podstawie gry „błąd koordynacji”*, „Studia i Prace KZiF” 2012, nr 119, s. 74–90.

promując wejście do gałęzi kluczowych czy też gałęzi „przyszłości”, może istotnie wpływać na alokację. Nakłaniając przedsiębiorstwa do długookresowych inwestycji i strategii marketingowych, spowoduje, że działania te zaowocują korzyścią dla całej gospodarki i wysokimi zyskami w przyszłości.²¹

Wysoki poziom inwestycji, zapewniający bardziej pożądaną społecznie równowagę, jest możliwy tylko wtedy, gdy przedsiębiorcy wiedzą, że pozostałe zaangażowane podmioty również dokonają znacznych inwestycji. Potrzebne jest w takiej sytuacji wytworzenie tak zwanego punktu skupienia (*focal point*)²² domyślnego (wysokiego) poziomu inwestycji, który pozwoli skoordynować działania przedsiębiorstw generujące stabilną równowagę odpowiadającą wysokiemu poziomowi produkcji, zatrudnienia i poziomowi życia. Przedsiębiorcy funkcjonujący w krajach rozwiniętych charakteryzujących się dużą aktywnością gospodarczą i wysokim poziomem kapitału społecznego w naturalny sposób są skłonni wybierać dający duży zwrot wysoki poziom nakładów inwestycyjnych. Doświadczenie pozwala im ufać, że inni przedsiębiorcy tak jak dotychczas będą dużo inwestowali, co pozwala na ukształtowanie się punktu skupienia na wysokim poziomie decyzji inwestycyjnych. Kraje rozwijające się charakteryzują się niskim poziomem inwestycji i kapitału społecznego. Skutkiem tego jest nie tylko brak zaufania do partnerów gospodarczych, ale i podejmowanie decyzji z uwagi na krótki horyzont czasowy. W takich przypadkach rynek nie doprowadzi do wyboru strategii prowadzących do długookresowego wzrostu, takich jak nakłady na działalność gałęzi o wysokich kosztach stałych, a więc charakterystycznych dla nowoczesnego przemysłu. W takich warunkach dla uczestników gry rynkowej ryzyko ponoszenia dużych nakładów inwestycyjnych jest zbyt wielkie. Zwyczaj i doświadczenie powodują, że punkt skupienia dla decyzji inwestorskich utrzymuje gospodarkę na niskim poziomie rozwoju. Zmianę tej sytuacji może spowodować działanie państwa poprzez, z jednej strony, krótko- i średniookresowe strategie zmierzające do redukcji ryzyka, z drugiej zaś długookresowe programy zmierzające do budowania kapitału społecznego. Osiągnięcie wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego i kapitału społecznego pozwoli w przyszłości zredukować pojawianie się defektów koordynacji, a co za tym idzie potrzeby bezpośredniej ingerencji państwa w działanie rynku.

Rysunek 1 przedstawia opisaną przykładową sytuację obrazującą komplementarność decyzji inwestycyjnych, skutkującą wielością stanów równowagi. Decyzje inwestycyjne pojedynczego przedsiębiorcy zależą od poziomu inwestycji w całej gospodarce zgodnie z funkcją F – tak, że przy niskim całkowitym poziomie

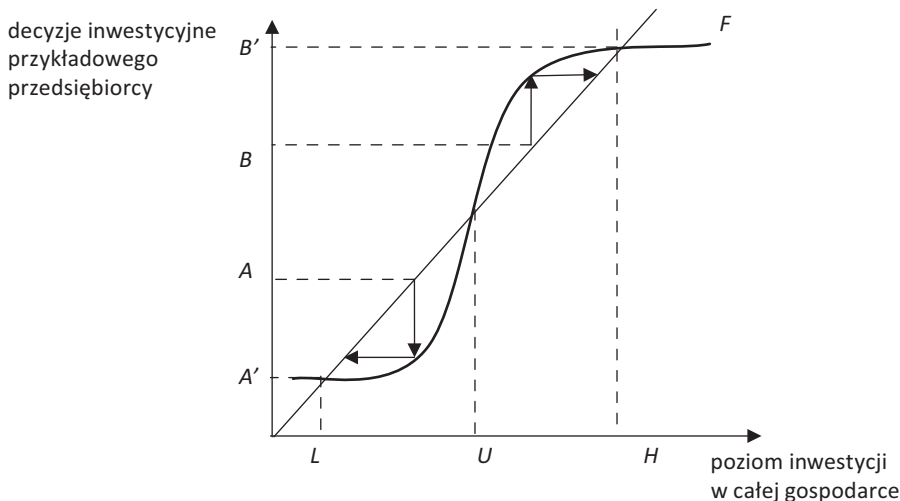
²¹ K. Hoff, J.E. Stiglitz, op.cit., s. 424.

²² Por. T.C. Schelling, *The strategy of conflict*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1960.

inwestycji niekorzystne jest zwiększanie pojedynczych nakładów, wysoki poziom inwestycji w gospodarce skłaniać będzie natomiast do dalszego wzrostu pojedynczych nakładów na te cele. W tym modelu gospodarka charakteryzuje się trzema punktami równowagi wyznaczonymi przez linię poprowadzoną pod kątem 45° L , U i H . Inwestycje pojedynczego przedsiębiorcy na poziomach odpowiadających tym punktom równowagi zgodnie z jego funkcją reakcji F nie prowadzą do żadnych zmian. Każdy inny poziom inwestycji będzie prowadził do jednego z dwóch stabilnych punktów równowagi: niskiego poziomu L albo do wysokiego H . Próba zwiększenia poziomu inwestycji przez pojedynczego przedsiębiorcę do poziomu A zakończy się niepowodzeniem. Zgodnie z funkcją reakcji F inwestycje wrócą do poziomu A' odpowiadającemu niskiemu poziomowi równowagi L . Zwiększenie inwestycji do poziomu B odpowiadającemu wysokiemu poziomowi inwestycji w gospodarce doprowadzi do dalszego ich wzrostu do poziomu B' i ukształtowania się równowagi na wysokim poziomie H .

Rysunek 1. Funkcja reakcji typowego przedsiębiorcy na poziom inwestycji w gospodarce

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M.P. Todaro, S.C. Smith, *Economic development*, Addison Wesley, New York 2011, s. 160.

Polityka gospodarcza prowadzona w Korei Południowej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku wykazuje wiele cech przełamania przez państwo defektów koordynacji. Państwo wyznaczało obszary, w których sektor prywatny powinien dokonywać inwestycji ze względu na przyszłe zyski i ich

korzystny wpływ na całą gospodarkę. Celom rozwojowym towarzyszyło różnego typu wsparcie dla przedsiębiorstw sprawiające, że zmieniał się wynik ich rachunku ekonomicznego. Ograniczenie ryzyka, tanie kredyty, wsparcie administracyjne i pomoc w sprzedaży produkcji lub też gwarancje jej zakupu powodowały, że krótkookresowe plany realizacji niewielkich zysków zostały zastąpione wielkimi wizjami stworzenia przedsiębiorstw na miarę międzynarodowych gigantów. Większość z tych inwestycji miała ekonomiczny sens pod warunkiem, że towarzyszyły im jednoczesne inwestycje w pokrewnych gałęziach. Państwo przyjmując programy i nadzorując ich wprowadzenie, gwarantowało, że takie inwestycje zostaną zrealizowane. Administracja ekonomiczna pomagała w zapewnieniu popytu na wspieraną produkcję. Państwo brało też na siebie częściowo ryzyko związane z niepowodzeniem tych przedsięwzięć.

Krajowy kapitał *versus* inwestycje zagraniczne

Zgodnie z neoklasyczną teorią wzrostu gospodarki otwarte wykazują większy wzrost niż gospodarki zamknięte, ponieważ w ich przypadku zwiększenie nakładów kapitału zależy nie tylko od wzrostu oszczędności wewnętrznych, ale również od napływu kapitału z krajów bardziej rozwiniętych. Kapitał zagraniczny przesuwa się w naturalny sposób do krajów zapóźnionych, gdyż tam stosunek nakładów kapitału do pracy jest mniejszy niż w krajach zamożnych, co pozwala na wyższe zwroty z inwestycji. Inwestycje zagraniczne przynoszą ze sobą bardziej zaawansowane formy wytwarzania, powodując wzrost produktywności. W efekcie kraje słabiej rozwinięte o otwartych gospodarkach nadrabiają zapóźnienia rozwojowe.²³

W rzeczywistości napływ inwestycji zagranicznych znacznie odbiega od przedstawionego wzorca. Podejście neoklasyczne ignoruje zasadnicze zmienne instytucjonalne, które powodują, że w świecie realnym przepływ kapitału odbywa się głównie pomiędzy krajami rozwiniętymi. Ponadto napływ inwestycji zagranicznych nie zawsze jest korzystny, może bowiem utrzymywać zależność pomiędzy inwestorem a krajem przyjmującym kapitał oraz w niektórych przypadkach na przykład produkując na rynek wewnętrzny, hamować rozwój początkowo mniej efektywnych lokalnych podmiotów. W przypadku kraju zapóźnionego gospodarczo próbującego zapewnić podstawy długookresowego wzrostu poprzez stworzenie zaawansowanej struktury przemysłu, dodatkowo może pojawiać się rozbieżność pomiędzy obszarami zainteresowania inwestorów a programem przemysłowym państwa. Ostrożny stosunek do zagranicznych inwestycji bezpośrednich wymaga

²³ Por. M.P. Todaro, S.C. Smith, op.cit., s. 128–129.

jednak zapewnienia zapóźnionej, ubogiej w kapitał gospodarce innego sposobu na transfer nowoczesnych technologii i innych źródeł finansowania rozwoju.

Na problem rozbieżności pomiędzy myślą neoklasyczną a tym, co charakterystyczne dla rozwoju Korei w zakresie świadomego tworzenia struktury przemysłu, zwraca uwagę ekonomista heterodoksyjny Robert Wade.²⁴ Miarą sukcesu dla ekonomistów neoklasycznych jest zyskowność przedsiębiorstw lub wysoki wzrost produktywności niezależnie od tego, przez jaki sektor są one generowane. Wpływ danego sektora na dalszy rozwój gospodarki i rozwój społeczny oraz powiązania z innymi sektorami nie są brane pod uwagę. W Azji Wschodniej tymczasem dominuje inne podejście. Jako kluczowe dla wzrostu gospodarczego traktuje się tworzenie bazowych gałęzi przemysłu dla przyszłego rozwoju, zwiększanie powiązań produkcyjnych w ramach gospodarki narodowej i generowanie pozytywnych efektów zewnętrznych, nie zaś najbardziej zyskowne przedsiębiorstwa. Wiąże się z tym zasadnicza różnica w polityce gospodarczej pomiędzy zgodnym z duchem ekonomii neoklasycznej stwarzaniem odpowiednich warunków do swobodnego rozwoju i funkcjonowania gospodarki, czyli wspomnianych stabilnych podstaw makroekonomicznych, a celowym doborem odpowiednich czynników – składowych elementów, które stanowią strukturę prężnej gospodarki. Neoklasycyści skupiają się na likwidowaniu zaburzeń w systemie cen, tak aby sektor prywatny mógł podejmować decyzje bliskie optymalnym. Nikt nie ma wpływu ani też nie przewiduje, jaka struktura gospodarcza się z tego wyłoni. W Azji Wschodniej z kolei nacisk pada na wyznaczanie przez państwo i tworzenie kluczowych sektorów i najważniejszych instytucji oraz porządku, jaki ma z tego powstać w przyszłości. Upadające gałęzie przemysłu w ujęciu neoklasycznym robią miejsce nowym, bardziej zyskownym. W Azji Wschodniej decyzja o ratowaniu lub zgodzie na upadek takich przedsiębiorstw uzależniona była od wagi danego sektora dla całej gospodarki w długiej perspektywie czasowej, od istnienia lub braku kluczowych dla całego systemu pozytywnych efektów zewnętrznych.

Charakterystyczne dla polityki rozwojowej Korei było oparcie rozwoju na lokalnych podmiotach sterowanych przez państwo i ostrożny stosunek do obcych inwestorów. Strategia ta słusznie uważana jest przez takich ekonomistów heterodoksyjnych, jak: Alice Amsden,²⁵ Robert Wade²⁶ czy Jung-En Woo²⁷ za jedno ze źródeł sukcesu koreańskiego państwa prorozwojowego. Uniknięto w ten sposób

---

²⁴ R. Wade et al., op.cit., s. 70–73.

²⁵ A.H. Amsden, op.cit.

²⁶ R. Wade, *Economic theory...*, op.cit.

²⁷ J.E. Woo, op.cit.

powszechnego w innych krajach rozwijających się problemu urzeczywistniania celów przedsiębiorstw zagranicznych kosztem interesu narodowego kraju przyjmującego kapitał. Idzie tu między innymi o transfer zysków czy tłumienie lokalnej produkcji, wytwarzanej przez dany koncern międzynarodowy w innych częściach świata. W przypadku lokalnych producentów wspólnota celów z gospodarką narodową choć nie pokrywa się w całości, jest jednak znacznie większa, zwłaszcza w sytuacji daleko posuniętej współpracy pomiędzy nimi. Państwo koreańskie udowodniło, że odpowiedni dobór narzędzi pozwala na stworzenie niezwykle efektywnej współzależności między wypełnianiem planów rozwojowych i sukcesem ekonomicznym prywatnych krajowych przedsiębiorstw. O koordynacji działań przedsiębiorstw prywatnych może być mowa w przypadku relatywnie słabych lokalnych podmiotów, dla których polityka przemysłowa państwa jest jedyną w swoim rodzaju szansą na rozwój. W Korei współpraca państwo – czebol²⁸ zapewniona była przez uzależnienie tych ostatnich od dostępu do preferencyjnych kredytów państwowych, narzędzia, które nie mogłoby być skuteczne wobec niezależnych finansowo zagranicznych korporacji.

Ekonomista koreański Chang Ha-Joon zwraca uwagę, że w zależności od kształtu i poziomu zaawansowania gospodarki różne elementy jej architektury odgrywają zasadniczą rolę dla wzrostu. Wymagają zatem innej polityki gospodarczej. Tłumacząc koreański model polityki rozwojowej, powołuje się na teorię etapów rozwoju gospodarczego Alexandra Gerschenkrona.²⁹ Autor ten stawia tezę, że im bardziej zacofany kraj, tym większą rolę w jego rozwoju odgrywają czynniki instytucjonalne związane z mobilizacją kapitału. Gerschenkron zauważył, że w przeciwieństwie do Wielkiej Brytanii, która rozwinęła się dzięki akumulacji prywatnego kapitału, zapóźnione rozwojowo Niemcy musiały substytuować brak tego czynnika rozwojowego prywatną bankowością. W przypadku jeszcze bardziej zacofanej Rosji to państwo musiało podjąć się zadania mobilizacji środków i tworzenia przemysłu. Koreański ekonomista wskazuje, że z podobną sytuacją jak w Niemczech miało do czynienia w Japonii, gdzie prywatne banki powiązane z przemysłowymi konglomeratami finansowały ich rozwój, kierowane przez państwową agencję pilotażową – Ministerstwo Międzynarodowego Handlu i Przemysłu (Ministry of International Industry – MITI). Jednakże Korea na początku lat sześćdziesiątych XX wieku nie

---

²⁸ Nazwa czebol odnosi się do koreańskich koncernów, nad którymi kontrolę sprawuje rodzina założycielska. Podmioty te charakteryzują się niezwykle zdwywersyfikowaną formą działalności. Zazwyczaj składają się z wielu przedsiębiorstw powiązanych kapitałowo. Wśród najbardziej znanych na świecie czebol znajdują się Samsung, Hyundai czy LG.

²⁹ A. Gerschenkron, *Economic backwardness in historical perspective, a book of essays*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA 1962.

tylko nie posiadała prywatnego kapitału, ale i istniejący prywatny system bankowy nie był w stanie podźwignąć industrializacji. W tej sytuacji instytucją substytuującą stało się państwo i przejęty przez nie sektor bankowy. Meredith Woo³⁰ podkreśla ponadto, że źródło finansowania inwestycji nie jest bez znaczenia. Pożyczkodawca zajmuje silniejszą pozycję od pożyczkobiorcy. Upaństwowiony sektor bankowy w Korei stał się podstawowym narzędziem kontroli nad prywatnymi podmiotami uczestniczącymi w rozwoju przemysłu.

Rola eksportu w rozwoju gospodarczym

Zasadniczą rolę w rozwoju Korei ekonomiści neoklasyccy przypisują dużemu poziomowi wymiany międzynarodowej opartej na wolnym handlu.³¹ Dziewiętnastowieczna teoria przewag komparatywnych Davida Ricardo, wzbogacona różnicami w wyposażeniu w czynniki produkcji, leży u podstaw neoklasycczej doktryny handlu międzynarodowego. Zgodnie z nią kraje szczególnie obdarzone wybranym czynnikiem produkcji będą się specjalizować w takiej działalności, która na nim się opiera. I tak kraje o dużej liczbie rąk do pracy będą produkować dobra pracochłonne i eksportować je, zyskując na tym, importować zaś będą dobra kapitałochłonne. Teoria ta implikuje, że gospodarki rozwinięte, a więc bogate w kapitał będą produkować dobra zaawansowane technologicznie, o wysokiej wartości dodanej, podczas gdy kraje ubogie, charakteryzujące się niską relacją kapitału do pracy, będą produkować żywność (ewentualnie będą zaangażowane w innego typu produkcję pracochłonną). Ekonomia neoklasycczna przewiduje, że taka specjalizacja doprowadzi nie tylko do wzrostu globalnego produktu, wyrównywania kosztów pracy i kapitału na świecie, ale też spowoduje rozwój krajów uboższych, które dzięki rozwojowi handlu będą w stanie taniej pozyskać dobra kapitałowe z krajów rozwiniętych. Wymiana handlowa powodować będzie rozwój umiejętności, poprawę jakości produkowanych dóbr, dostęp do zaawansowanych technologii i niezbędnych surowców naturalnych.³²

Otwarcie się kraju na wymianę zagraniczną poprzez liberalizację procedur z nią związanych jest jedną z podstawowych rekomendacji zawartych w Konsensusie waszyngtońskim.³³ Ten dokument o neoklasycczych podstawach, przygotowany przez Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Departament Skarbu

---

³⁰ M. Woo-Cumings, op.cit.

³¹ Por. World Bank, op.cit.

³² M.P. Todaro, S.C. Smith, op.cit., s. 577–578.

³³ J.U. Wunderlich, M. Warrier, *A dictionary of globalization*, Routledge, London 2007, s. 273.

Stanów Zjednoczonych, zawiera wytyczne dla polityki gospodarczej prowadzącej w najefektywniejszy sposób do zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego. Pierwotnie był on skierowany do państw Ameryki Łacińskiej, będących w latach osiemdziesiątych XX wieku w głębokim kryzysie gospodarczym. Ze względu na przekonanie twórców konsensusu o uniwersalnym charakterze zawartych w dokumencie narzędzi, były one następnie rekomendowane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy w kolejnych dziesięcioleciach w innych częściach świata.³⁴

Eksport odegrał w rozwoju Korei niezwykle ważną rolę. Polityka proeksportowa została przyjęta w połowie lat sześćdziesiątych jako główna strategia gospodarcza i przez następne dekady z dużym zapałem była wcielana w życie. Eksport pozwolił na zwiększenie skali produkcji przedsiębiorstw krajowych, pozyskane dzięki eksportowi dewizy umożliwiły zakup surowców naturalnych oraz dóbr inwestycyjnych niezbędnych do rozwoju gospodarki krajowej. Konkurowanie koreańskich towarów na rynkach zagranicznych wymuszało stałą poprawę jakości produkcji i wzrost efektywności wytwarzania. Produkcja na eksport przyczyniła się do wzrostu produktywności i postępu technicznego, który przenikał do innych sfer gospodarki.

Koreańska polityka proeksportowa odbiegała jednak znacznie od neoklasycznych rekomendacji. Kwestionowała bowiem założenie o istnieniu trwałych różnic w wyposażeniu gospodarek w czynniki produkcji. Podstawą było przekonanie, że korzyści komparatywne są zjawiskiem dynamicznym i można dążyć do ich zmian poprzez zastąpienie dominacji produkcji rolnej czy przemysłu lekkiego w eksporcie produkcją bardziej zaawansowaną. Celem takiej transformacji ma być poprawa *terms of trade* i uzyskanie większych, pozytywnych efektów zewnętrznych dla całej gospodarki.³⁵ Oparcie produkcji na posiadanych przewagach komparatywnych w kraju zapóźnionym – takim, jakim była Korea, może oznaczać utrwalenie zafowania i uniemożliwić rozwój. W Azji Wschodniej świadomemu dążeniu do coraz bardziej zaawansowanej technologicznie produkcji towarzyszy przekonanie, że specjalizacja kraju w danej dziedzinie nie jest podyktowana naturalnymi różnicami w zasobach, jak chce główny nurt ekonomii, ale momentem wejścia do danej gałęzi. Kraje, którym uda się wyprzedzić inne, uzyskują korzyści skali, wynikające między innymi z procesu uczenia się. Pozwala im to zablokować cenowo konkurencję przed wejściem w dany obszar produkcji. Bazując na bieżącym układzie

³⁴ N. Birdsall, A. De la Torre, F.V. Caicedo, *The Washington Consensus Assessing a Damaged Brand*, „World Bank Policy Research Working Paper” 2010, No. 5316.

³⁵ P. Krugman, *Development, geography, and economic theory*, The Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 1995, s. 8–22.

cen, wiele przedsiębiorstw może zatem utknąć w nieprzyszłościowych gałęziach o niskiej wartości dodanej i wolno rosnących rynkach.

Zakładając, że we współczesnym świecie konkurencja na rynkach międzynarodowych w segmencie dóbr zaawansowanych technologicznie ma charakter oligopolistyczny i wynika z występowania korzyści skali oraz w sytuacji istnienia dynamicznych przewag komparatywnych rola państwa może być ogromna. Rząd może faworyzować rozwój tych gałęzi przemysłu, które przez swój rozwój niosą nową wiedzę, umiejętności i postęp technologiczny. Poprzez realizację długookresowej strategii może mieć znaczący wpływ na akumulację i formowanie kapitału ludzkiego, koordynując działania podmiotów prywatnych, zapewnić lepszą alokację zasobów niż zawodzący wolny rynek. Korzystając z dużego zasobu ekspertów, pomaga w wyborze sektorów, w których krajowe przedsiębiorstwa mają szansę się specjalizować. Stwarza też warunki do rozwoju tych sektorów, które rokują na przyszłość wysoką produktywność i konkurencyjność swoich produktów.³⁶

Polityka proeksportowa oraz duży udział wymiany handlowej w stosunku do PKB nie oznacza przy tym, że państwo prowadzi politykę wolnego handlu. Stosowana przez kraje Azji Wschodniej polityka wsparcia produkcji substytuującej import, ochrona własnych rynków wewnętrznych przed importem dóbr konsumpcyjnych i jednoczesna promocja eksportu wpisują się doskonale w przeciwną doktrynie wolnego handlu – teorię neomerkantylistyczną. Proeksportowa polityka Korei nie zakładała, jak chce nurt klasyczny, dążenia do równowagi wymiany handlowej. Na wzór doktryny merkantylizmu do dziś efektywnym celem polityki handlowej jest zwiększanie eksportu, import jest dopuszczalny w dużej mierze pod warunkiem, że służy eksportowi.

Rozszerzenie teorii uszczelki M. Kremera – rola państwa prorozwojowego

Koreański sukces gospodarczy był efektem spełnienia jednocześnie kilku warunków odnoszących się zarówno do przyjętego systemu zarządzania gospodarką, konkretnych narzędzi polityki ekonomicznej, jak i tworzenia szeroko pojętego otoczenia instytucjonalnego. Zależność sukcesu polityki rozwojowej od spełnienia równocześnie zespołu warunków można rozpatrywać przez analogię

---

³⁶ R. Wade et al., op.cit., s. 64; R. Wade, *The role...*, op.cit.

z teorią uszczelki (*O-ring theory*) Michaela Kremera.³⁷ Ekonomista skupił się na komplementarności roli czynnika ludzkiego, przekładającego się na powodzenie procesu produkcyjnego, gdy wszystkie procesy realizowane są równie profesjonalnie lub na porażkę, gdy jedno z ogniw zawodzi. Rozszerzając jego teorię, można postawić tezę, że w wielu nowoczesnych dziedzinach wytwarzania kluczem do sukcesu jest niezawodność wszystkich czynników produkcji. Niewystarczający poziom jednego z nich powoduje, że nie powstaną konkurencyjne produkty. Marek Garbicz³⁸ przekonuje, że podobne mechanizmy działają w skali całej gospodarki i podkreśla kluczową rolę historii i stanu wyjściowego gospodarki, jakości instytucji ekonomicznych oraz rynku pracy. Taka analogia wydaje się szczególnie trafna w przypadku krajów rozwijających się, które wykazują naturalne braki w wielu dziedzinach. Osiągnięcie niezbędnego minimum we wszystkich wskazanych obszarach wymaga wówczas znacznie większego świadomego wysiłku – koordynacji ze strony państwa. Komplementarny charakter wielu elementów gospodarki wyjaśnia więc potrzebę interwencjonizmu państwowego dokonywanego przez kompetentną biurokratyczną elitę władzy. Kraje rozwinięte w naturalny sposób dysponują dużym zasobem kapitału ludzkiego oraz społecznego, rozwiniętymi instytucjami ekonomicznymi, zaawansowanymi technologiami, a także nagromadzonym kapitałem fizycznym, w tym rozwiniętą infrastrukturą. Cechuje je wszechstronne szkolnictwo, duży poziom zaufania między partnerami handlowymi, sprawny systemem finansowy, lepszy dostęp do informacji. W takiej sytuacji znacznie rzadsze jest występowanie słabych ogniw i zawodności rynku. W konsekwencji potrzeby koordynacji procesów gospodarczych są znacznie mniejsze. Garbicz wskazuje zatem, że przewaga krajów rozwiniętych nad rozwijającymi się, wyższe stopy zwrotu z zaangażowanych środków wynikają z faktu, że te pierwsze dysponują bogatą, w miarę kompletną i wszechstronną infrastrukturą instytucjonalną. Poszczególne instytucje warunkują się i uzupełniają wzajemnie, tworząc sprawnie działający system gospodarczy.

W przypadku Korei sukces ekonomiczny wynikał z intensywnej pracy aparatu państwowego nad wychwytywaniem i wsparciem wszystkich newralgicznych czynników wpływających na wzrost gospodarczy. W myśl teorii Daniego Rodrika³⁹ państwo koreańskie przykładało dużą wagę do diagnozowania problemów i dosto-

---

³⁷ M. Kremer, *O-Ring Theory of Economic Development*, „The Quarterly Journal of Economics” 1993, No. 3, s. 551–575. Nazwa teorii nawiązuje do przyczyn katastrofy wahadłowca Challenger.

³⁸ M. Garbicz, *Niedorozwój a...*, op.cit., s. 11–31.

³⁹ D. Rodrik, *Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*, „Journal of Economic Literature” 2006, No. 4, s. 973–987.

sowywania rozwiązań do konkretnych przypadków. Zaniedbanie jednego z nich mogłoby doprowadzić do paraliżu całego projektu.

Ekonomia klasyczno-neoklasyczna od początku dowodzi, że ingerencja państwa w gospodarkę powoduje zakłócenie naturalnych procesów rynkowych i zmniejszenie ich efektywności. Wynika to, z jednej strony, z pokusy nadużycia, jaka towarzyszy władzy urzędników państwowych, z drugiej zaś z braku niezbędnej wiedzy pozwalającej na skuteczną ingerencję. Ten pierwszy argument odwołuje się do podstawowej cechy przypisywanej człowiekowi, a więc racjonalnego dążenia do własnej korzyści materialnej. Tam, gdzie pojawi się konflikt pomiędzy interesem państwa a interesem konkretnego urzędnika, tam ten drugi z założenia musi przeważać. Dodatkowo podkreśla się, że pełna wiedza dotycząca gospodarki jest rozproszona pomiędzy indywidualnymi podmiotami gospodarczymi i wyrażana jest w systemie cen kształtujących się na wolnym rynku. Państwo nie jest w stanie zgromadzić całej tej wiedzy, a przez to podejmować efektywnych działań.

Nurty ekonomii, krytyczne wobec klasyczno-neoklasycznego paradygmatu, sięgają do odmiennych wizji człowieka. Jedną z odmian założeń antropologicznych najlepiej wpisującą się w politykę koreańskiego państwa prorozwojowego jest koncepcja człowieka proponowana przez dziewiętnastowieczną niemiecką szkołę historyczną.⁴⁰ Przyjmuje ona zasadniczo hierarchiczną koncepcję społeczeństwa, wynikającą z założenia mówiącego o różnicach między ludźmi. Z faktu istnienia naturalnych, intelektualnych i moralnych (mających za cel dobro wspólne) elit i tradycyjnie działających mas wynika potrzeba istnienia rządu o szerokich kompetencjach. Zadaniem rządu jest kształtowanie polityki gospodarczej tak, aby zapewnić dobrobyt obywatelom. Wyższość intelektualna i moralna, a także szerszy dostęp do wiedzy rządzących umożliwiają im prowadzenie polityki, która przeciwdziała różnym formom zawodności rynku, występującym przy polityce leseferystycznej. Współczesny kontynuator niemieckiej szkoły historycznej Chang Ha-Joon,⁴¹ czerpiąc z tego podejścia, podważa neoklasyczną tezę o lepszym dostępie prywatnych podmiotów do informacji. Wskazuje, że decyzje przedsiębiorców często oparte są na przeczeniach i ekstrapolacji dotychczasowych trendów. Państwo tymczasem za pomocą swoich agencji może zbierać i przetwarzać informacje, które dają znacznie dokładniejszy obraz rzeczywistości i pozwalają na podejmowanie trafniejszych decyzji.

---

⁴⁰ Por. F. List, *op.cit.*

⁴¹ H.J. Chang, *Breaking the mould...*, *op.cit.*

„Etatyści” zaliczają Koreę rządów Parka do tak zwanych państw prorozwojowych (*developmental state*).⁴² Chang Ha-Joon⁴³ definiuje je jako takie, które podejmuje się koordynacji systemowych zmian w gospodarce, odpowiada za wizję rozwoju, tworzy odpowiednie instytucje i łagodzi konflikty społeczne zagrażające wzrostowi.

Ekonomiści przypisujący koreański cud gospodarczy głębokiemu zaangażowaniu państwa w gospodarkę podkreślają, że stało się tak dlatego, że kraj dysponował silnym, sprawnym, koherentnym i wolnym od korupcji aparatem urzędniczym. Park stworzył mocne państwo, potrafiące formułować cele rozwojowe niezależnie od poszczególnych grup społecznych, głęboko wkraczające w strukturę społeczną i zmieniające ją. Zarówno selekcja przyszłych urzędników, jak i ustalony profil późniejszej ścieżki kariery prowadziły do zbudowania profesjonalnej i oddanej idei rozwoju gospodarczego administracji publicznej. Piony ekonomiczne były szczególnie chronione przed korupcją i nepotyzmem dotyczącymi inne obszary aparatu państwowego. Doświadczenie innych państw rozwijających się pokazuje, że brak silnych biurokratycznych struktur i egzekwowanych norm powoduje neoliberalny chaos, pogoń za rentą i w konsekwencji nieefektywność państwa. Takie państwo, zamiast stwarzać warunki rozwoju obywatelom, żeruje na nich i wyniszcza społeczeństwo.

Poddając analizie państwa prorozwojowe, Peter Evans⁴⁴ przekonuje, że odpowiedni aparat urzędniczy jest ważniejszy dla sukcesu ekonomicznego kraju niż kapitał czy surowce naturalne. Dlatego bardzo ważny jest znaczny wysiłek prowadzący do odpowiedniej selekcji urzędników oraz środki do zapewnienia im wynagradzających ścieżek kariery, a także budowanie etyki zawodowej i solidarności korporacyjnej. Evans zwraca uwagę, że identyfikacja i spójność grupowa urzędników stanowi krytyczne wzmocnienie dla postępowania zgodnego z normami i poddawania się sankcjom. Bez nich łatwiej jest o przewidywaną przez ekonomistów neoklasycznych pogoń za rentą, czyli dążenie do indywidualnej korzyści poszczególnych urzędników i urynkowanie ich zachowań.

---

⁴² Określenie to zostało wprowadzone na początku lat osiemdziesiątych przez Chalmersa Johnsona (C.A. Johnson, *MITI and the Japanese Miracle*, Stanford University Press, Stanford 1982) dla opisu japońskiej polityki gospodarczej prowadzonej po II wojnie światowej. Poddając analizie rolę Ministerstwa Międzynarodowego Handlu i Przemysłu Japonii w rozwoju kraju, ekonomista skupił się na połączeniu aktywnej roli państwa z działaniem wolnego rynku i prywatnej własności kapitału. Podkreślał różnicę pomiędzy tak zdefiniowanym modelem japoński a, z jednej strony, zachodnim systemem wolnorynkowym typu anglosaskiego, z drugiej zaś socjalistycznymi gospodarkami centralnie planowanymi.

⁴³ H.J. Chang, *The economic theory of the developmental state*, w: *The Developmental State*, red. M. Woo-Cumings, Cornell University Press, Ithaca, N.Y. 1999.

⁴⁴ P. Evans, op.cit., s. 85–86.

Na kluczowe znaczenie sprawnej i autonomicznej (odpornej na grupy nacisku) administracji państwowej dla rozwoju gospodarczego kraju wskazywał niemiecki socjolog i ekonomista Max Weber.⁴⁵ Korea okresu dyktatury Parka to państwo spójne o sporej autonomii. Evans zgadzając się z tezą Webera, zwraca dodatkowo uwagę, że skuteczna administracja publiczna musi być z jednej strony autonomiczna w swoich decyzjach i unikać wpływów zawirowań politycznych oraz nacisków społecznych, z drugiej zaś nie może być odizolowana od sektora prywatnego.⁴⁶ Administracja publiczna powinna być silnie zatopiona w relacjach społecznych, tak aby jej cele wynikały z potrzeb rozwojowych kraju i były efektywnie urzeczywistniane.

Państwo koreańskie spełniało te kryteria. Charakteryzowało się rozległymi powiązaniem formalnymi i nieformalnymi łączącymi je z sektorem prywatnym. Nieformalne kontakty z przedsiębiorstwami wbrew obiegowej opinii wspierały efektywność ekonomicznego aparatu biurokratycznego, ułatwiając przepływ informacji, co umożliwiało szybką reakcję na pojawiające się problemy. Dyktatura wojskowa z całym swoim bogactwem środków przymusu stała jednocześnie na straży osiągnięcia przez wszystkie szczeble administracji ekonomicznej wytyczonych celów. Odpowiednio ukształtowane warunki instytucjonalne sprawiły, że państwo potrafiło sięgać do gospodarki, wspierać i stymulować wzrost gospodarczy bazujący na działalności prywatnych przedsiębiorstw na wiele sposobów. Nie zastępowało jednak sektora prywatnego, a ciągle negocjowało z przemysłem cele i stosowane narzędzia polityki. Było otwarte na jego inicjatywę i sugestie. Wspierało rozwój sektora prywatnego, mając na celu wzrost gospodarczy.

---

⁴⁵ Por. M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo, zarys socjologii rozumiejącej*, PWN, Warszawa 2002.

⁴⁶ P. Evans, *op.cit.*, s. 64.

„[...] mimo że czasy i społeczeństwo są odmienne, przykład restauracji Meiji będzie bardzo pomocny w przeprowadzeniu naszej własnej rewolucji”.

Park Chung Hee

2. Podstawy polityki gospodarczej Park Chung Hee

2.1. Inspiracje

Przewrót wojskowy pociągnął za sobą podjęcie wyzwania przyspieszonego rozwoju ekonomicznego. Program ekonomiczny Parka oznaczał dogłębne zaangażowanie aparatu państwowego w tworzenie przemysłu, zarówno w fazie planowania, jak i nadzoru nad wdrażaniem planów przez sektor prywatny. Prawicowy dyktator zakładał, że rozwój gospodarczy jest warunkiem niezbędnym do osiągnięcia takich celów, jak bezpieczeństwo zewnętrzne, silna pozycja kraju na arenie międzynarodowej czy postęp społeczny.¹

Wśród inspiracji działań Parka zmierzających do przejęcia władzy, o których otwarcie wspominał, znalazły się rewolucje, które odniosły sukces, przynosząc modernizację. Powoływał się on między innymi na rewolucję Sun Jat-sen w Chinach, epokę Meiji w Japonii, przejęcie władzy przez Kemala Paszę w Turcji czy Gamal Abdel Nasera w Egipcie. Opierając się na analizie tych wydarzeń historycznych, nakreślił cztery zasady, które jego zdaniem były decydujące dla sukcesu nowoczesnych rewolucji narodowych:

- 1) Rewolucja powinna się opierać na jasnych i mocnych podstawach ideologicznych.
- 2) Reformy powinny być całkowicie dostosowane do warunków lokalnych. Ślepe kopiowanie obcych wzorów nie prowadzi bowiem do osiągnięcia zamierzonych efektów.
- 3) Sukces jest nagrodą za wytrwałość. Należy więc dołożyć wszelkich możliwych starań, aby osiągnąć ustalone cele.
- 4) Nowoczesna rewolucja musi być oparta na gospodarce i pozostawać w stałym związku z polityką zagraniczną.²

---

¹ D.M. Shin, *Social and Economic Policies in Korea – Ideas, networks and linkages*, Routledge-Curzon, London 2003, s. 52–53.

² C.H. Park, *The Country, the Revolution and I*, Hollym Corp., Seoul 1963, s. 142.

Stosowanie powyższych zasad można z łatwością odnaleźć w polityce prowadzonej po 1961 roku. Podstawą ideologiczną Parkowskiej Korei było budowanie niezależnego, dumnego narodu, gotowego na odniesienie sukcesu. Wybór metod rozwoju stosowanych przez nową administrację nie był prostym stosowaniem jakiegokolwiek istniejącej doktryny. Było to pragmatyczne dostosowywanie znanych i sprawdzonych rozwiązań, zarówno zachodnich, jak i tych stosowanych w Japonii, do konkretnych potrzeb kolejnych etapów rozwoju kraju. Rządy Parka miały przede wszystkim charakter prorozwojowy, sukces gospodarczy był celem, któremu podporządkowane były wszystkie inne. Cała polityka państwa, wszystkie działania rządu skierowane były przede wszystkim na wzrost gospodarczy, a pragmatyczna polityka zagraniczna wspierała te wysiłki.

Wpływy japońskie

W sferze gospodarczej bezpośrednim wzorem dla koreańskiego rozwoju była japońska industrializacja³. Nawiązywano i bezpośrednio przenoszono na grunt koreański idee japońskiej modernizacji epoki Meiji. Były one wyrażane przez ówczesne slogany: „bogaty naród, silna armia” (jap. *fukoku kyohei*) oraz „pobudzanie produkcji” (jap. *shokusan kogyo*).⁴ Korea, podobnie jak Tajwan, powtórzyła trzyetapowy program rozwoju gospodarczego zainicjowany w latach osiemdziesiątych XIX wieku w Kraju Kwitnącej Wiśni rozwojem przemysłu lekkiego. W latach trzydziestych XX wieku Japonia rozpoczęła tworzenie przemysłu ciężkiego i chemicznego wraz z produkcją broni i samochodów, ostatnia faza rozpoczęła się w latach sześćdziesiątych XX wieku i oznaczała rozwój sektorów opartych na wysokich technologiach i wiedzy, takich jak elektronika i telekomunikacja.⁵

Powtarzanie drogi japońskiej w Korei i na Tajwanie oraz powiązania gospodarcze pomiędzy USA, Japonią i krajami Azji Południowo-Wschodniej były początkowo forsowane przez amerykańskich doradców. W oficjalnych dokumentach mowa jest o wsparciu trójkąta opartego na cyklu produkcyjnym, w którym Ameryka stanowi centrum, Japonia – semiperyferia, a Azja Południowo-Wschodnia – peryferia. Taki

³ Park uważał, że na sukcesie rozwojowym Japonii zaważyły między innymi: oparcie reform na wartościach patriotycznych, dostosowanie zagranicznej myśli do miejscowych warunków, bezpośrednie związki cesarza z energiczną klasą średnią oraz awans polityczny najwybitniejszych przedsiębiorców, którzy współtworzyli nową rzeczywistość. Por. *ibidem*, op.cit., s. 120.

⁴ C. Moon, B. Jun, *Modernization Strategy: Ideas and Influences*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 118.

⁵ B. Cumings, *The Origins and Development of the Northeast Asian Political Economy: Industrial Sectors, Product Cycles, and Political Consequences*, „International Organization” 1984, No. 1, s. 2–40.

układ miał dodatkowo wpływać na korzyści komparatywne w wymianie towarowej i przeciwdziałać próbom rozszerzenia sowieckich wpływów na tę część świata.⁶

Park, podobnie jak wielu z jego kluczowych doradców, wyrósł oraz rozpoczął dorosłe życie i karierę zawodową w okupowanej przez Japonię Korei.⁷ Zarówno dokonane przez okupantów uprzemysłowienie kraju, obserwacja wdrażania ogromnych projektów przemysłowych w japońskiej Mandżurii, jak i ścieżka edukacji japońskiej, jaką w młodości przeszedł generał Park Chung Hee, ukształtowały osobowość i światopogląd późniejszego południowokoreańskiego dyktatora.⁸

Kim Chŏng-ryŏm, jeden z autorów koreańskiej industrializacji, wieloletni czołowy przedstawiciel Ministerstwa Finansów (Ministry of Finance – MoF) i Ministerstwa Handlu i Przemysłu (Ministry of Commerce and Industry – MCI), szef administracji prezydenta Parka zaznaczał w swoich wspomnieniach, że doświadczenie wyniesione z okresu nauki i pracy w Japonii przekonało go o priorytetowej roli aktywnej polityki przemysłowej w rozwoju gospodarczym kraju oraz o jej nadrzędności nad polityką finansową. Przykład japoński pokazywał, że dogłębna rekonstrukcja systemu gospodarczego wymaga szczegółowego planu działania stworzonego przy współpracy ekonomistów zatrudnionych w rządzie i akademików oraz sprawnego aparatu wykonawczego, który z powodzeniem wdroży przyjęte plany.⁹

---

⁶ Ibidem.

⁷ Okres okupacji japońskiej w Korei przypadał na lata 1910–1945.

⁸ Park Chung Hee (1917–1979) pochodził z ubogiej chłopskiej rodziny. Początkowo kształcił się w kolegium nauczycielskim, po kilku latach porzucił zawód nauczyciela dla kariery wojskowej. W 1940 roku wstąpił do japońskiej akademii wojskowej (Manchukuo Military Academy). Ze względu na bardzo dobre rezultaty w nauce jako jeden z czterech Koreańczyków został dopuszczony do studiów w akademii wojskowej w Tokio. Po zakończeniu edukacji korpus, w którym służył, został skierowany do Mandżurii. Po wyzwoleniu Korei spod panowania japońskiego wstąpił do szkoły oficerskiej w Seulu. Podejrzewany o kontakty z komunistycznym podziemiem, w 1948 roku został wydalony z wojska. Przywrócony w czasie wojny koreańskiej, dosłużył się stopnia generała. W 1961 roku dokonał przewrotu wojskowego i stanął na czele Najwyższej Rady Odbudowy Narodowej. W 1963 roku, a następnie w latach 1967 i 1971 wygrał wybory prezydenckie. W 1972 roku wprowadzono nową konstytucję, która między innymi przedłużała kadencję prezydenta, zezwalała na kolejne reelekcje i legalizowała funkcjonującą *de facto* dyktaturę Parka. W nowej sytuacji prawnej i politycznej kolejne przeprowadzone wybory w latach 1972 i 1978 przebiegły pomyślnie dla dyktatora. Podczas sprawowania władzy przez Parka kilkakrotnie podejmowano próby zamachu na jego życie. W jednym z nich zginęła żona prezydenta. W 1979 roku dyktator został zamordowany przez jednego ze swoich najbardziej zaufanych współpracowników, szefa południowokoreańskiego wywiadu KCIA. Do dnia dzisiejszego Park Chung Hee przez większość społeczeństwa południowokoreańskiego uważany jest za najwybitniejszego polityka w historii kraju.

⁹ C. Y. Kim, *From despair to hope. Economic Policymaking in Korea 1945–1979*, Korea Development Institute, Seoul 2011, s. 60.

Nawiązywanie przez Parka do wzorów japońskich budziło wiele kontrowersji. Okres panowania japońskiego w Korei do dziś kojarzony jest wyłącznie z brutalną wynaradawiającą kolonizacją. Okupacja japońska wywołała ogromny opór społeczny w społeczeństwie koreańskim, nienotowany na zajętych przez Japończyków Tajwanie. Koreańczycy pamiętają ją jako pasmo kulturowych i społecznych upokorzeń, których upragniony kres przyniósł koniec II wojny światowej. Ze względów politycznych oficjalnie przemilczano i nadal przemilcza się fakt, że okupacja japońska to również przykład efektywnej polityki przemysłowej państwa. Skala uprzemysłowienia rolniczej Korei, jakiego dokonała Japonia, była nieporównywalnie większa od wpływu europejskich imperiów na rozwój gospodarczy swoich kolonii. Japończycy zbudowali w Korei ogromny, a przy tym bardzo efektywny aparat państwowy, który silnie kontrolował życie społeczne i polityczne oraz był odpowiedzialny za realizację rozwoju gospodarczego zaprojektowanego przez państwo. Korea została wcielona do japońskiego imperium jako ważny obszar, na którym miała być prowadzona produkcja przemysłowa. W latach trzydziestych ubiegłego wieku przeciętny roczny wzrost gospodarczy w Korei wynosił 15%. W 1943 roku produkcja przemysłowa stanowiła już 40% PKB, a sektor ten zatrudniał ponad 200 tys. osób. Infrastruktura przemysłowa powstała w Korei do 1945 roku, choć służąca interesom obcego hegemonu, stawiała Koreę wśród najlepiej rozwiniętych krajów trzeciego świata.¹⁰ Japoński model rozwoju ze względów politycznych został po wyzwoleniu początkowo odrzucony zarówno na Tajwanie, jak i w Korei. Niepowodzenia innych rozwiązań w porównaniu z sukcesem japońskiej industrializacji kazało jednak wrócić krajom do realizacji japońskiego modelu. Podobieństwa pod względem polityki gospodarczej pomiędzy okresem okupacji japońskiej i Parkowską Koreą są duże. Zniszczenia wojenne doprowadziły wprawdzie w dużej mierze do likwidacji pojapońskiego aparatu produkcyjnego. Trwałym dziedzictwem pozostał jednak model rozwoju stosowany przez okupanta. W obydwu systemach kluczową rolę odgrywały takie elementy polityki, jak: planowanie rozwoju gospodarczego, ogromny wpływ państwa na akumulację, tworzenie konglomeratów opartych na relacjach rodzinnych, oparcie rozwoju na grupie wybranych prywatnych przedsiębiorstw, udzielanie preferencyjnych kredytów, subsydiowanie dużych producentów przemysłowych, odwoływanie się w relacjach zawodowych do wartości rodzinnych oraz duże koszty społeczne uprzemysłowienia.¹¹

¹⁰ I. Pirie, *The Korean Developmental State From dirigisme to neo-liberalism*, Routledge, London 2008, s. 61; B. Cumings, op.cit.

¹¹ Ibidem.

Japończycy zarówno w dziele kolonizacji, jak i rozwoju gospodarczego studiowali dokonania państw europejskich, powtarzając te, które odniosły sukces, i unikając nieudanych rozwiązań. Japoński skok gospodarczy zapoczątkowany na przełomie XIX i XX wieku w epoce Meiji czerpał bezpośrednio z dziewiętnastowiecznej niemieckiej drogi rozwoju, na którą znaczny wpływ miała niemiecka szkoła historyczna. Wśród jednych z pierwszych europejskich dzieł ekonomicznych, przetłumaczonych na japoński pod koniec XIX wieku, znalazł się *Narodowy system ekonomii politycznej* – sztandarowe dzieło prekursora tego nurtu, Friedricha Lista. Książka napisana w trakcie początków niemieckiej industrializacji, podkreślająca rolę państwa w rozwoju gospodarczym, stała się bardzo ważną inspiracją dla japońskich ekonomistów. Teorie głoszone przez niemiecką szkołę historyczną szybko przyjęto jako oficjalną doktrynę głównego japońskiego stowarzyszenia ekonomistów (*Kokka Keizai Kai*). Traktaty z zakresu ekonomii klasycznej, przetłumaczone w tym samym okresie na japoński, nie odegrały znaczącej roli w kształtowaniu opinii tamtejszych elit. Zarówno idea systemu opartego na egoistycznych dążeniach do powiększania bogactwa, leseferizm, jak i wolny handel międzynarodowy nie trafiły do przekonania Japończyków i nie stanowiły o kształcie ówczesnej i późniejszej polityki gospodarczej kraju.¹²

Naśladowana w Korei japońska i pośrednio niemiecka droga rozwoju gospodarczego wyznaczała i wzmacniała centralną rolę silnego, niezależnego od wpływów społecznych państwa jako planisty i koordynatora działań prywatnych przedsiębiorstw. Oparta była na założeniu, że istnieje różnica pomiędzy racjonalnością państwa i pojedynczego podmiotu gospodarczego. Osiągnięcie przyspieszonego rozwoju wymaga koordynacji procesów gospodarczych przez państwo tak, aby działania poszczególnych jednostek urzeczywistniających własne cele przekładały się na wzrost całej gospodarki, likwidację bezrobocia i skrajnej biedy. Zgodnie z tą perspektywą państwo ma za zadanie nadzorować procesy gospodarcze i stwarzać przedsiębiorstwom odpowiednie warunki do osiągnięcia globalnego, długookresowego celu rozwoju gospodarczego.

2.2. Rola państwa i miejscowego kapitału w rozwoju gospodarczym

Koreański rozwój gospodarczy posiadał dwie charakterystyczne cechy daleko odbiegające od ekonomicznej ortodoksji. Opierał się on, po pierwsze, na ścisłej współpracy państwa i sektora prywatnego, po drugie, na rodzimym kapitale. Istnieje wiele stopni i rodzajów zaangażowania państwa w gospodarkę, począwszy od

---

¹² T. Morris-Suzuki, *A History of Japanese Economic Thought*, Routledge, London 2005, s. 49–52.

gospodarek centralnie planowanych, gdzie państwo odpowiada za całą organizację życia gospodarczego, skończywszy na takich, gdzie państwo zgodnie z leseferystycznym podejściem sprowadzone jest niemal do roli stróża nocnego. Podobnie szerokie spektrum poglądów i doświadczeń istnieje w przypadku zaangażowania obcego kapitału w rozwój gospodarki: po jednej stronie stoją zwolennicy szerokiego otwarcia na kapitał zagraniczny, po drugiej – zwolennicy całkowitego oparcia rozwoju na kapitale narodowym.¹³ Zwolennicy pierwszego podejścia przekonują, że jest to jedyna droga dla krajów rozwijających się otwierająca je na niezbędne inwestycje, pozyskanie nowoczesnych technologii, *know how*. Ci drudzy przekonują, że zaangażowanie obcych podmiotów może prowadzić do neokolonializmu i zgodnie z interesem krajów właścicieli kapitału zatrzymywać rozwój krajów ubogich na niskim poziomie. Rezygnacja z oparcia rozwoju na inwestycjach zagranicznych powoduje, że problemem staje się nadrabianie luki technologicznej. Korea jest przykładem kraju, który w przypadku obu dylematów obrał rozwiązanie dalekie od zaleceń międzynarodowych ekspertów o neoklasycznych poglądach, umiejętnie korzystał z inwestycji zagranicznych, jednocześnie rozwijając narodową wytwórczość, dbał o transfer technologii do rodzimych podmiotów. Polityka ta pozwoliła osiągnąć Korei spektakularny sukces.

Państwo koreańskie jako „akuszerka” przemysłu i „partner” sektora prywatnego

Peter Evans, jeden z czołowych „etatystów”, wyznacza cztery podstawowe typy zaangażowania państwa w gospodarkę.¹⁴ Najbardziej podstawowa i uniwersalna jest rola „regulatora”, stwarzającego ramy funkcjonowania przedsiębiorstw prywatnych. Państwo niekiedy przyjmuje rolę „akuszerki”, poprzez odpowiednie narzędzia indukuje rozwój wybranych sektorów gospodarki, skłaniając przedsiębiorstwa prywatne do podjęcia wyznaczonych typów działalności, i początkowo wspomaga ich funkcjonowanie. Stosowane tu są różne techniki, w dużej mierze prowadzące do zmniejszenia ryzyka związanego z wkraczaniem w nowy typ działalności i ułatwień w pozyskaniu finansowania. Państwo „partner” współdziała z sektorem prywatnym w produkcji i rozwoju gospodarki. Jednym z częstych przykładów jest wspomaganie sektora prywatnego przez prowadzenie działalności badawczo-rozwojowej we współpracy z prywatnymi partnerami. Państwo „demiurg” wchodzi w rolę producenta w obszarach innych niż infrastruktura czy

¹³ Por. M.P. Todaro, S.C. Smith, op.cit., s. 122–131, 685–695.

¹⁴ P. Evans, op.cit., s. 91–94.

dobra publiczne, a więc również w tych, które na ogół zarezerwowane są dla sektora prywatnego. Ta rola jest zwykle szczególnie ryzykowna. Evans zwraca uwagę, że sukces w rozwoju wybranych gałęzi zależy od umiejętnego zastosowania przez państwo odpowiedniej kombinacji powyżej opisanych ról.

Dobrym przykładem zastosowania różnych ról w realizacji polityki gospodarczej, podawanym przez Evansa, jest rozwój sektora IT w Japonii i Brazylii. Przykład ten odnosi się również bezpośrednio do przypadku Korei Południowej. Początek rozwoju sektora IT w Japonii datuje się na przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku. W tym okresie bezdyskusyjne przewagi komparatywne w produkcji komputerów miała Wielka Brytania. Japoński rząd poprzez regulacje chronił rynek wewnętrzny, zmuszając krajowych konsumentów do korzystania z miejscowych produktów gorszej jakości. Import zagranicznych maszyn był bardzo skrupulatnie limitowany. Spełniając rolę „akuszerki”, państwo wspierało pozyskiwanie technologii do produkcji japońskich komputerów poprzez współpracę *joint venture* z zagranicznymi przedsiębiorstwami. Kilkunastu wybranych krajowych producentów miało również dostęp do banku importowanych technologii, jednocześnie dalszy rozwój produktów utrzymywany był w warunkach konkurencji pomiędzy podmiotami. W początkach funkcjonowania sektora państwo stało na straży opłacalności produkcji oraz odpowiedniego rynku zbytu. Stworzono mechanizm, dzięki któremu konkurencja nie doprowadzała do spadku ceny komputerów krajowych poniżej poziomu opłacalności. Popyt na komputery japońskich producentów zapewniały państwowe przedsiębiorstwa, takie jak Nippon Telephone and Telegraph. Podmioty państwowe odpowiedzialne były również za koordynowanie działalności badawczo-rozwojowej.¹⁵

Przykładem kraju, który pomimo ochrony rynku wewnętrznego i głębokiego zaangażowania państwa nie odniósł sukcesu w rozwoju przemysłu informatycznego, jest u Evansa Brazylia. W tym kraju w latach siedemdziesiątych XX wieku postawiono na rozwój przemysłu IT. Narzędziem realizacji tej polityki miało być przyciąganie inwestorów zagranicznych posiadających zaawansowane technologie za pomocą odpowiednich regulacji. Zniesiono cła na komputery i udzielano zwolnień podatkowych firmom zagranicznym osadzającym się w kraju. Efektem było zajęcie brazylijskiego rynku IT w całości przez firmy zagraniczne, które importowały części i składały komputery na miejscu. Była to produkcja skierowana na konsumencki rynek wewnętrzny, oparta głównie na przestarzałych technologiach. W takich warunkach krajowe podmioty zaawansowane technologicznie nie zdołały konkurować z efektywniejszymi zagranicznymi przedsiębiorstwami, nie

---

¹⁵ Ibidem, s. 117–118.

udało im się przetrwać na rynku i rozwijać swojego potencjału. Wobec porażki państwa jako „regulatora” w późniejszym okresie w oparciu o lokalne technologie państwo próbowało podjąć rolę „demiurga” – państwowe przedsiębiorstwa zajęły się produkcją komputerów. Projekt ten jednak również nie odniósł sukcesu. Brazylia w przeciwieństwie do Japonii dokonała błędnego wyboru mieszanki strategii. Zastosowanie odpowiednich regulacji chroniących rynek wewnętrzny nie zostało wsparte przez pomoc lokalnemu sektorowi prywatnemu w rozwoju. Próba przejęcia roli sektora prywatnego przez państwo w tym obszarze okazała się katastrofą.¹⁶

Korea późno dołączyła do światowej produkcji w dziedzinach zaawansowanych (w tym w IT) i bogato czerpała z doświadczeń innych krajów, spełniając, poza podstawową funkcją „regulatora”, niezwykle efektywną mieszankę ról „akuszerki” i „partnera”. W latach siedemdziesiątych sektor elektroniczny został wybrany jako jeden z sześciu gałęzi, które promowano w ramach programu rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego. Od początku stawiano na rozwój narodowej produkcji, choć sprzeciwiało się temu część środowisk eksperckich. Podobnie jak w Japonii, państwo zapewniało popyt na lokalne produkty poprzez między innymi zamówienia na potrzeby sektora edukacyjnego. Chroniono rynek przed obcą konkurencją. Promowano rozwój krajowych przedsiębiorstw poprzez pomoc w zakupie licencji i tworząc specjalne plany rozwojowe. Charakterystyczne dla Korei były również bliskie kontakty pomiędzy elitami biznesowymi i urzędnikami pionów ekonomicznych. Koreańska droga rozwoju bazowała na połączeniu planistycznego wysiłku państwa z inicjatywą prywatnych przedsiębiorstw, odpowiedzialnych za realizację rządowych programów. Relacja pomiędzy państwem a biznesem oznaczała w dużej mierze bezpośrednią współpracę władz z niewielką liczbą najwybitniejszych przedsiębiorców. Przedsiębiorstwa te zgodnie z Parkowskim planem przechodziły od przemysłu lekkiego, przez rozwój produkcji statków, samochodów i maszyn w latach siedemdziesiątych, do najnowocześniejszych artykułów IT, których stały się światowej klasy producentami.

Państwo stymulowało sektor prywatny, zamawiając u kilku wyselekcjonowanych przedsiębiorstw coraz nowocześniejsze rozwiązania, które zaczynały pojawiać się na świecie, oraz początkowo inicjując, a następnie wspomagając działalność badawczo-rozwojową. Będące na początkowym etapie rozwoju przedsiębiorstwa, kierując się wymaganiami rynku i własnym potencjałem, nie zdecydowałyby się na taki wysiłek. Polityka prowadzona przez państwo spowodowała przyspieszenie rodzimego rozwoju technologicznego.

---

¹⁶ Ibidem, s. 124–126, 148.

Charakterystyczną cechą interwencji rządowych w Korei był ich selektywny charakter. Państwo nie wspierało całości produkcji krajowej, a jedynie wyselekcjonowane gałęzie – te, które uważano za kluczowe dla dalszego rozwoju gospodarczego. Podobnie wsparcie dotyczyło wyłącznie wybranych partnerów. Rządzący zdawali sobie sprawę, że aby uzyskać szybki wzrost gospodarczy, nie wystarcza protekcyjnizm. Efektywna produkcja musi być oparta na konkurencji i działaniu prywatnych podmiotów.¹⁷ Kluczowe było właśnie oparcie rozwoju na sektorze prywatnym, który w swojej ekonomicznej kalkulacji uwzględniał wprawdzie pomoc państwa, ale musiał cały czas brać pod uwagę ryzyko i warunki zewnętrzne powodzenia podejmowanych przedsięwzięć. Produkcja musiała być ekonomicznie uzasadniona. Pomoc państwa kierowana do poszczególnych przedsiębiorstw była zawsze uwarunkowana wcześniejszymi osiągnięciami. Transze preferencyjnych kredytów trafiały do firm etapami, zgodnie z poziomem zaawansowania danego innowacyjnego projektu. Państwo wspierało również wyższą edukację techniczną i rozwój nauk ścisłych, dbając jednocześnie, aby przedsiębiorstwa tworzyły popyt na tak tworzony kapitał ludzki.¹⁸ Stosując swoją mieszankę ról państwa w rozwoju sektora IT oraz innych sektorów, Korea korzystała z doświadczenia japońskiego i uczyła się na błędach takich krajów, jak Brazylia. Broniła się przed zbyt dużym wpływem międzynarodowych przedsiębiorstw na własną gospodarkę.

Rozwój narodowej wytwórczości

Planowa industrializacja koreańska, choć zasilana pomocą amerykańską, zagranicznymi kredytami i reperacjami japońskimi, odbyła się jednak praktycznie wyłącznie na bazie własnego kapitału. Miało to prowadzić do uniknięcia neokolonializmu, którego obawiali się rządzący. Gabinet Parka z jednej strony zacieśniał współpracę z obcymi krajami, dążąc do pozyskiwania nowych technologii i środków na ich wdrażanie. Z drugiej strony ostrożnie podchodzono do inwestycji bezpośrednich. Dyktator podkreślał, że należy kontrolować naturę i sposób zaangażowania obcych – zwłaszcza japońskich przedsiębiorstw, tak aby

---

¹⁷ Inaczej było w przypadku przemysłu chemicznego i ciężkiego, gdzie mały rozmiar rynku wewnętrznego nie pozwalały na realizację przez przedsiębiorstwa korzyści skali w warunkach konkurowania kilku podmiotów. W takich przypadkach wprowadzono monopole. Jednakże bardzo wcześnie nakłaniano przedsiębiorstwa do eksportu, czyli wyjścia naprzeciw konkurencji międzynarodowej. Nacisk na sukces w eksporcie w zastępstwie funkcjonowania rynku wewnętrznego wymuszał zmiany technologiczne i obniżanie cen.

¹⁸ Ibidem, s. 144–145.

kapitał nie stał się nowym narzędziem obcej zależności kraju.¹⁹ Naśladując model japoński, Korea prowadziła świadomą politykę ograniczania inwestycji zagranicznych i uzyskiwania niezależności w kluczowych sektorach poprzez masowy import obcych technologii, licencji i wiedzy.²⁰

Logika ta powodowała, że wbrew rekomendacjom ekspertów międzynarodowych partnerem dla prorozwojowego państwa stały się miejscowe podmioty, niemające żadnego doświadczenia w zaawansowanej, konkurencyjnej wytwórczości, a nie nowoczesne, dysponujące ogromnym kapitałem przedsiębiorstwa zagraniczne.²¹ W Parkowskiej Korei, inaczej niż w Europie Środkowowschodniej, Ameryce Łacińskiej czy Afryce Subsaharyjskiej, korporacje międzynarodowe nie przejęły produkcji dóbr dla bardziej zamożnych konsumentów krajowych. W Korei, na Tajwanie i w Japonii korporacje międzynarodowe miały i mają niewielki udział w gospodarce. Jeśli są obecne, to charakterystyczny jest ich ograniczony dostęp do rynku wewnętrznego. Produkcja tych podmiotów skierowana jest głównie na eksport.²² W omawianym okresie wartość zagranicznych inwestycji bezpośrednich pozostawała znacznie poniżej 1% PNB, w drugiej połowie lat siedemdziesiątych kształtując się poniżej 0,3% PNB (tabela 1). Była to wartość wielokrotnie niższa od inwestycji zagranicznych w krajach Ameryki Łacińskiej. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne stanowiły poniżej 5% wartości kapitału zagranicznego napływającego do Korei, porównywalnie w Brazylii czy Meksyku udział ten zdecydowanie przekraczał 30%. Regułą przyjętą przez koreańskich polityków gospodarczych był zakaz inwestycji zagranicznych w sektorach, w których miałyby one konkurować z rodzimą wytwórczością. Podobnie nie dopuszczano do przejęć koreańskich przedsiębiorstw przez obcy kapitał. Taka praktyka stała w sprzeczności z sytuacją typową dla większości krajów rozwijających się, gdzie dwie trzecie oddziałów zagranicznych podmiotów powstaje przez zakup lokalnych przedsiębiorstw. Koreańskie przedsiębiorstwa mogły być nabywane jedynie przez obywateli Korei. Te inwestycje, na które państwo się decydowało, były skrupulatnie dobierane pod kontem ich wagi dla rozwoju całego przemysłu i urzeczywistniania obranych celów związanych na przykład z eksportem czy substytucją importu. Do 1968 roku najwięcej, bo 75% inwestycji zagranicznych

¹⁹ C.H. Park, *Our Nation's Path: Ideology of Social Reconstruction*, Dong-a Publishing Company, Seoul 1962, s. 163.

²⁰ Japońska polityka gospodarcza po II wojnie światowej charakteryzowała się dużą autonomią, pozwalającą realizować neomerkantylistyczną politykę gospodarczą i ograniczenie wpływu kapitału zagranicznego. W połowie lat siedemdziesiątych XX wieku kapitał zagraniczny w Japonii stanowił jedynie 2–3% wszystkich aktywów. B. Cumings, op.cit.

²¹ A.H. Amsden, op.cit., s. 20–21.

²² R. Wade, *The role...*, op.cit.

realizowanych skierowanych zostało do gałęzi substytuujących import: była to produkcja nici syntetycznych, produktów petrochemicznych i nawozów sztucznych. Następnie państwo wyznaczyło przemysł tekstylny i elektroniczny jako podstawowe sektory eksportowe otwarte na inwestycje zagraniczne, z których dochód miał być wykorzystany do rozwoju przemysłu chemicznego i ciężkiego.²³

Tabela 1. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w RK w latach 1965–1980

Lata	BIZ (w mln dol., ceny bieżące)	BIZ (w % w stosunku do PNB)
1965	20,6	0,73
1970	13,6	0,16
1975	169,4	0,81
1976	72,2	0,25
1977	65,9	0,18
1979	107,3	0,17
1980	140,7	0,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.H. Amsden, *Asia's next Giant, South Korea and Late Industrialization*, Oxford University Press, New York 1989, s. 77.

Uzależnienie zgody na inwestycje zagraniczne w wielu wypadkach od utworzenia przez obcy podmiot *joint venture* z koreańskim przedsiębiorstwem miało przyspieszyć zaadoptowanie nowej technologii i *know how* na potrzeby rozwoju gospodarki. Udział inwestycji wyłącznie z kapitałem zagranicznym wśród inwestycji zagranicznych ogółem wahał się na przestrzeni rządów Parka, ale nigdy nie przekroczył 22%. Pod koniec lat sześćdziesiątych poziom ten był najwyższy. W celu przyciągnięcia głównie japońskich inwestorów do takich gałęzi, jak: przemysł chemiczny, tekstylny, maszynowy czy elektroniczny rząd złagodził restrykcje nałożone na inwestycje w całości zagraniczne. Nie przynosiły one jednak oczekiwanych korzystnych dla całej gospodarki efektów zewnętrznych w postaci transferów technologicznych. Zaczęto więc odstępować od tej formuły i pod koniec lat siedemdziesiątych jedynie 13% z wszystkich inwestycji zagranicznych nie posiadało udziałów podmiotów koreańskich. W badaniach przeprowadzonych w drugiej połowie lat siedemdziesiątych wśród 66 krajów Korea zanotowała najniższy udział inwestycji ze 100% kapitałem zagranicznych przed Izraelem i Japonią.²⁴

²³ A.H. Amsden, op.cit., s. 76.

²⁴ R. Mardon, *The state and the effective control of foreign capital: the case of South Korea*, „World Politics” 1990, No. 1, s. 111–138.

Przyspieszony rozwój koreańskiego przemysłu nie bazował na innowacjach, tak jak w przypadku osiemnastowiecznej angielskiej czy dziewiętnastowiecznych niemieckich i amerykańskich rewolucji przemysłowych. Był to przede wszystkim intensywny proces uczenia się, ciągłe pokonywanie niepowodzeń i żmudne kopiowanie obcych rozwiązań. Zaczynając proces industrializacji na początku lat sześćdziesiątych XX wieku, Korea nie dysponowała nowoczesnymi technologiami, wiedzą ekspercką czy wykształconymi pracownikami. W pełni polegała na imporcie technologii, sprowadzaniu obcych ekspertów i kształceniu kadr za granicą. Importowano nie tylko całe procesy technologiczne z różnych krajów, ale wielokrotnie kupowano te same technologie u kilku różnych dostawców, tak aby uczyć się wielu wzorów, nie uzależniać się od jednego dostawcy i móc negocjować jak najlepsze warunki.²⁵ Przykładem może być tworzenie koreańskiego przemysłu motoryzacyjnego. Technologie produkcyjne trzech najważniejszych graczy na koreańskim rynku samochodowym oparte były na współpracy z różnymi zagranicznymi koncernami. Przejęta przez Daewoo produkcja samochodów osobowych rozpoczęła się od linii montażowej japońskiego nissana, kolejne podmioty przejmujące aparat produkcyjny współpracowały z Toyotą, a następnie z General Motors. Samochody osobowe produkowane przez Kia Motors oparte były początkowo na technologiach włoskiego Fiata. Największy sukces odniósł Hyundai, który zaczynał od współpracy z Fordem. Następnie zdywersyfikował współpracę związaną z produkcją poszczególnych części pomiędzy wielu światowych liderów, z których Mitsubishi był najważniejszy. W połowie lat siedemdziesiątych Hyundai jako pierwszy wyprodukował własny samochód pasażerski Hyundai Pony, dziesięć lat później znalazł się ze swoją produkcją na amerykańskim rynku. Przemysł samochodowy był promowany przez państwo jako ten, który generuje cały zespół pozytywnych efektów zewnętrznych dla gospodarki wiążących się z produkcją podzespołów, ale także w konsekwencji przemysłów stalowego, chemicznego i elektronicznego. Ze względu na przypisanie strategicznej wagi sektorowi zagraniczni inwestorzy byli traktowani bardzo preferencyjnie. Zachęcano ich do współpracy z koreańskimi podmiotami poprzez gwarancje dużych zysków i zamknięcie rynku wewnętrznego na inne pojazdy niż produkowane na terenie kraju. Zakazem objęty był również import innych komponentów niż stosowane kluczowych inwestorów. Koszt takich rozwiązań musieli ponieść konsumenci, cena samochodów produkowanych na terenie Korei była niekiedy aż dwukrotnie wyższa niż ich odpowiedników za granicą.²⁶

²⁵ A.H. Amsden, op.cit., s. 4.

²⁶ N.Y. Lee, *The Automobile Industry*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 295–321.

Tak jak cała koreańska gospodarka, przemysł motoryzacyjny, którego historia zaczęła się na początku lat sześćdziesiątych XX wieku od linii montażowych obcych firm, przebył daleką drogę. Polityka państwa naciskającego na stopniowe zwiększanie udziałów lokalnych komponentów w produkcji samochodów odniosła bardzo pozytywne efekty. Już w połowie lat siedemdziesiątych ich udział w koreańskich samochodach wynosił 95%. Państwo narzucało też rozwiązania, które miały prowadzić do wzrostu produktywności. Poddostawcy byli zachęceni do tego, żeby jak najwięcej standardowych części dostarczać do wszystkich producentów w celu uzyskania jak największych korzyści skali. Dla przykładu w drugiej połowie lat sześćdziesiątych zdecydowano o budowie fabryki silników we współpracy z zagranicznym inwestorem, która ze względu na efekty skali miała dostarczać swój produkt do wszystkich krajowych producentów. Strategia rozwoju przemysłu motoryzacyjnego od przyswajania obcych technologii najpierw tych najprostszyc, później bardziej zaawansowanych, poprzez naśladownictwo, skończywszy na rozwoju własnych rozwiązań, napotykała liczne przeszkody. Kolejni właściciele aparatów produkcyjnych upadali, pomiędzy producentami dochodziło do przejęć. Koreańskie samochody przez wiele lat eksportowane były wyłącznie do krajów rozwijających się, nie spełniając kryteriów przyjętych w państwach rozwiniętych. Niepowodzenia były jednak sukcesywnie pokonywane, lokalna produkcja była z roku na rok udoskonalana, a długookresowa perspektywa niezwykle pozytywna. W konsekwencji kraj, w którym na początku lat sześćdziesiątych przemysł motoryzacyjny nie istniał, na początku XXI wieku zyskał pozycję piątego producenta samochodów na świecie.²⁷

---

²⁷ Ibidem.

*„Duchowo ta rewolucja musi odbudować – i odbuduje
nasz szacunek do siebie.*

*W wymiarze społecznym zmodernizuje nasz naród.
Gospodarczo uprzemysłowi nasz kraj”.*

Park Chung Hee

3. Programy rozwojowe generała Parka

3.1. Uwarunkowania

Sytuacja polityczna

Przejęcie władzy przez generała Park Chung Hee poprzedziła rewolta studencka, która w kwietniu 1960 roku doprowadziła do obalenia rządów pierwszego koreańskiego prezydenta Syngmana Rhee.¹ Utrzymująca się bieda oraz niska jakość rządów Rhee spowodowały, że stracił on poparcie zarówno swojego głównego sprzymierzeńca Stanów Zjednoczonych, społeczeństwa, jak i wojska. W demokratycznych wyborach przeprowadzonych po obaleniu Rhee niewielką przewagą władzę zdobył premier Chang Myŏn. Powstała w ten sposób krucha koalicja rządowa niepozwalająca na przeprowadzenie rzeczywistych zmian oczekiwanych przez protestujących. Rząd nie podjął walki z korupcją, ani nie przeprowadził niezbędnych reform gospodarczych i co najważniejsze nie uzyskał zaufania społecznego. Kraj pogrążony był w chaosie.

Park Chung Hee należał do grupy młodych wojskowych reformatorów, którzy dążyli do zmian pokoleniowych w armii oraz oczyszczenia jej z licznych nieprawidłowości, w tym korupcji. Reformatorzy oparli się na młodszej kadrze oficerskiej, której kariery były blokowane przez starszych, choć gorzej wyszkolonych oficerów. W maju 1960 roku Park wezwał do ustąpienia szefa sztabu wojsk lądowych. Kampania wzywająca do oczyszczania szybko objęła inne rodzaje wojsk. Władze wojskowe, zaniepokojone wzrastającą popularnością reformatorów i eskalacją żądań, zdecydowały o usunięciu generała Parka ze swoich szeregów. Późniejszy dyktator wojskowy uprzedził ten krok, dokonując przewrotu 16 maja 1961 roku.²

¹ Podczas okupacji japońskiej w latach 1919–1925 Syngman Rhee był szefem rządu Korei na uchodźstwie. W latach 1948–1960 pełnił obowiązki pierwszego prezydenta Republiki Korei.

² H.A. Kim, *Korea's development under Park Chung Hee, Rapid industrialization, 1961–1979*, RoutledgeCurzon, New York 2004, s. 59–64.

Przejęcie władzy przez juntę wojskową budziło liczne obawy amerykańskich sojuszników. Nie zdecydowali się jednak otwarcie opowiedzieć przeciwko przewrotowi, ani mu zapobiegać. Park uzyskał legitymizację międzynarodową swojej władzy, opowiadając się jednoznacznie przeciwko komunizmowi oraz za rozwojem gospodarczym i dzięki zapowiedzi oddania władzy w ręce cywilne po demokratycznych wyborach planowanych na 1963 rok. Amerykanie zdecydowali się na poparcie Parka również dlatego, że wśród haseł wcześniej głoszonych przez demokratyczną opozycję oraz studentów wyczuwało się antyamerykańskie nastroje i słychać było, zgodne z północnokoreańską propagandą, wezwania do pokojowego zjednoczenia.³

W momencie dokonywania się puczu wojskowego Stany Zjednoczone miały ogromny wpływ na koreańską politykę. Armia amerykańska wyzwoliła Koreę spod panowania japońskiego i pomogła utworzyć rząd, a następnie ocaliła przed zajęciem przez komunistyczną Koreę Północną. Po odzyskaniu niepodległości Ameryka hojnie wspomagała koreańską gospodarkę i w dużej mierze łożyła na utrzymywanie lokalnej armii. Amerykańscy eksperci zajmowali stanowiska w koreańskim wojsku, doradzali rządowi, kilkuset amerykańskich urzędników bezpośrednio miało wpływ na kształt koreańskiej polityki gospodarczej i społecznej poprzez planowanie wydatkowania otrzymywanej przez kraj pomocy.⁴

Wprowadzenie autorytarnych rządów przywódca Korei tłumaczył jako rozwiązanie przejściowe. Wielokrotnie zapowiadał, że celem prowadzonej przez niego rewolucji jest stworzenie warunków do „prawdziwej demokracji”. Duży poziom analfabetyzmu, bieda, tradycyjna wiejska kultura, masowe bezrobocie i niezadowolenie społeczne w miastach, które spowodowały, że kraj pogrążał się w chaosie, stały się „sprzymierzeńcami” Parka. Przekonywał on, że doświadczenia lat powojennych wykazały, iż kraj nie jest jeszcze gotowy na demokrację w zachodnim stylu. Próba wprowadzenia demokratycznych rządów zakończyła się wszakże głębokimi podziałami społecznymi, kryzysem ekonomicznym i postawiła kraj zagrożony inwazją komunizmu nad przepaścią.⁵

Dyktator był przeciwny automatycznemu przenoszeniu na grunt koreański instytucji charakterystycznych dla Zachodu. Tłumacząc zawieszenie rozwiązań demokratycznych, powtarzał, że wprowadzenie ustroju demokratycznego powinien poprzedzić postęp gospodarczy, który pozwoli na likwidację toczących Koreę

³ Ibidem, s. 47, 69.

⁴ T. Kim, J.B. Chang, *Taming and Tamed by the United States, w: The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 58–59.

⁵ C.H. Park, *Our Nation's...*, op.cit., s. 205.

problemów społecznych. Rozwój przemysłu, likwidacja biedy i stworzenie silnego państwa, które mogło się oprzeć Korei Północnej, były dla Parka priorytetami. Swobody demokratyczne musiały być na ich rzecz poświęcone. Wyrażał przekonanie, że demokracja jako system docelowy powinna być budowana stopniowo. Musi być poprzedzona wykorzeniem korupcji, zmianą mentalności, rozwojem samorządności i sprawiedliwości społecznej. Odnosząc się do doświadczenia państw europejskich, wskazywał, że demokracja w nich rodziła się równolegle z rozwojem przemysłu, nie wyprzedzała go.⁶

Po przejściu władzy Park zaczął wycofywać się z deklarowanych postulatów przekazania rządów w ręce cywilne. Władze amerykańskie, które wstępnie udzieliły mu poparcia, nie chciały się jednak na to zgodzić i pod groźbą całkowitego wycofania pomocy zmusiły generała do przeprowadzenia wyborów prezydenckich pod koniec 1963 roku. Dyktator wygrał je niewielką większością głosów. Kolejne wybory przypadające na drugą połowę lat sześćdziesiątych przyniosły Parkowi oraz jego zapleczu politycznemu znacznie większe poparcie społeczne. Pomimo powrotu do demokratycznych form w dwa lata po przewrocie zmiany legislacyjne wprowadzone przez wojskowych niepomniernie wzmacniały władzę wykonawczą kosztem ustawodawczej. Prezydent nie tylko mianował wszystkich członków rządu, ale również rozpościerał szeroką władzę nad sądownictwem. Ponadto dysponował bogatym wachlarzem środków nadzwyczajnych, które pozwalały na ograniczanie podstawowych wolności prasy, zgromadzeń czy słowa. To wszystko wraz z bardzo restrykcyjnymi regulacjami dotyczącymi działalności partii politycznych sprawiało, że w okresie rządów Park Chung Hee parlament odgrywał marginalną rolę, a cała władza skupiona była w rękach szefa państwa. Doprowadzono również do zmiany konstytucji tak, żeby zezwalała na ubieganie się Parka o kolejną, trzecią już kadencję prezydenta.

Napięte stosunki społeczne wynikające z rosnących nierówności społecznych oraz wizji kryzysu wpłynęły na przebieg kolejnych wyborów prezydenckich w 1971 roku. Najważniejszym kontrkandydatem Parka został wówczas późniejszy laureat Pokojowej Nagrody Nobla Kim Taejung.⁷ Tezy głoszone przez Kima były w dużej mierze przeciwieństwem Parkowskiego planu i zyskiwały dużą popularność wśród ludności miejskiej. Polityk pochodzący z upośledzonego rozwojowo regionu Cholla krytykował nie tylko linię polityczną, ale również dokonania gospodarza Parka. Był przeciwny rosnącym wpływom dużych przedsiębiorstw i głosił

---

⁶ Ibidem, s. 200–209.

⁷ Kim Taejung otrzymał w 2000 roku Pokojową Nagrodę Nobla za wieloletnią walkę o demokrację i prawa człowieka oraz dążenie do pojednania z Koreą Północną.

hasła gospodarki dla mas. Mówił o ochronie społecznej, równomiernym podziale dochodów, opodatkowaniu bogatych, uczestniczeniu w zarządzaniu przez rady zakładowe oraz rewolucji w rolnictwie, która miała doprowadzić do zrównania dochodów z uzyskiwanymi przez ludność miejską. Propagował wartości narodowe i demokratyczne. Był przeciwnikiem pojednania koreańsko-japońskiego oraz zwolennikiem pokojowego zjednoczenia z Koreą Północną. Poddawany w wątpliwość wynik wyborów wskazujący na niewielką przewagę Parka wywołał zamieszki, w protestach przeciwko władzy udział wzięło ponad 60 tys. osób, z których niemal 2 tys. trafiło do więzień. W 1972 roku na fali tych wydarzeń generał wprowadził stan wyjątkowy.⁸

W październiku 1972 roku uchwalono nową konstytucję, która wprowadzała w życie w pełni autorytarny ustój czwartej republiki oraz umożliwiła Parkowi, przy poparciu większości społeczeństwa, pozostanie przy władzy przez kolejne kadencje. Nowa konstytucja znacznie zwiększała władzę prezydenta i ułatwiała wprowadzanie dalszych reform gospodarczych, jednocześnie znacznie ograniczając swobody obywatelskie. Pretekstem do definitywnego odrotu od rozwiązań demokratycznych była zmieniająca się sytuacja geopolityczna na świecie związana z Niksonowskim odprężeniem. Rzeczywistą przyczyną był jednak rosnący na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych sprzeciw społeczny wobec rządów Parka, co zagrażało stabilności rządów dyktatora. Kryzys, z jakim borykało się państwo, wynikający zarówno z warunków zewnętrznych, dynamiki społecznej, jak i niemożności kontynuowania dotychczasowej ścieżki rozwoju, został przez generała wykorzystany do realizacji jego wielkiej wizji powtórzenia japońskiego sukcesu rozwojowego. Już w samym nazewnictwie nowego ustroju – Yushin bezpośrednio odwoływał się do japońskiej restauracji (jap. *ishin*) epoki Meiji.⁹

W okresie czwartej republiki coraz większą rolę zaczęła odgrywać agencja wywiadu KCIA (Korea Central Intelligence Agency), ściśle współpracująca z amerykańskim CIA. Jej informatorzy i agenci umiejscowieni byli w zakładach pracy, szkołach i urzędach państwowych. Był to czas nie tylko drastycznego ograniczenia wolności demokratycznych, ale również dogłębnej inwigilacji społeczeństwa, krwawego tłumienia wystąpień społecznych i bezwzględnych prześladowań opozycji. Korea Południowa lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych była najbardziej represywnym reżimem spośród wschodnioazjatyckich tygrysów.¹⁰

⁸ H.B. Im, *The Origins of the Yushin Regime: Machiavelli Unveiled*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 244–245.

⁹ Ibidem, s. 233–237.

¹⁰ M.L. Clifford, op.cit., s. 77.

Brutalne represje społeczne przyczyniły się do dramatycznego zakończenia ery Parka. Kres rządów generała Park Chung Hee położył po osiemnastu latach sprawowania władzy udany zamach na życie dyktatora. Zginął on w październiku 1979 roku z rąk zaufanego, wieloletniego współpracownika i szefa agencji wywiadu. Do zamachu doszło podczas spotkania, na którym miano omawiać reakcję państwa na protesty popierające lidera opozycji.

Zagrożenie zewnętrzne

Z geopolitycznego punktu widzenia najważniejszym czynnikiem determinującym politykę generała Parka był konflikt z Koreą Północną. Kraj ten nie tylko utrzymywał większą ilościowo armię, ale również stale prowadził intensywne działania infiltracyjne na terenie Republiki Korei. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia dochodziło do groźnych incydentów ze strony północnego sąsiada, łącznie z próbą zabójstwa południowokoreańskiego dyktatora, która nieomal zakończyła się sukcesem. Początkowo biedniejsza i słabiej uzbrojona Korea Południowa w całości swoje zdolności obronne i szanse przetrwania w ewentualnym konflikcie zbrojnym pokładała w sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi. Przewaga gospodarcza Korei Północnej nad Koreą Południową wyrażona w produkcie narodowym brutto na głowę mieszkańca (tabela 2) utrzymywała się do połowy lat siedemdziesiątych. Północ Półwyspu Koreańskiego, wyposażona w surowce naturalne jeszcze podczas okupacji japońskiej, podlegała systematycznej industrializacji. Południe było zaś obszarem głównie rolniczym. Szybki wzrost gospodarczy po wojnie koreańskiej Korea Północna zawdzięczała szybkiej, planowej industrializacji na wzór radziecki. Brak systematycznej polityki rozwojowej na Południu powodował tworzenie się coraz większej przepaści pomiędzy krajami. Pod koniec lat pięćdziesiątych PNB na głowę mieszkańca był w Korei Północnej niemal o połowę wyższy niż w Korei Południowej. Trend zaczął się odwracać wraz z pojawieniem się pierwszych efektów polityki prorozwojowej generała Parka. Pod koniec lat sześćdziesiątych przewaga Korei Północnej w produkcie na głowę mieszkańca zmniejszyła się do 15%, a w 1975 roku Korea Południowa nieznacznie już wyprzedziła północnego sąsiada.¹¹

---

¹¹ D.C. Kang, *Crony Capitalism: corruption and development in South Korea and the Philippines*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 34–35.

Tabela 2. Porównanie PNB na głowę mieszkańca w RK i KRLD w latach 1953–1990 (w dol.)

Lata	PNB <i>per capita</i>	
	RK	KRLD
1953	76	58
1960	94	137
1970	248	286
1975	591	579
1980	1589	758
1990	5569	1064

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D.C. Kang, *Crony Capitalism: corruption and development in South Korea and the Philippines*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 35.

Park uważał, że jedynym sposobem na oddalenie zagrożenia konfliktem z Koreą Północną jest budowanie silnej, niezależnej gospodarki, a także produkcja nowoczesnego uzbrojenia. Celem było takie rozbudowanie własnej siły militarnej, które spowoduje, że wróg nie odważy się zaatakować. W oficjalnej retoryce przedstawiał wzrastającą siłę gospodarczą Korei Południowej jako drogę ku pokojowemu zjednoczeniu.¹²

Sytuacja gospodarcza poprzedzająca przejście władzy

Podstawę do przewrotu wojskowego dokonanego przez generała Park Chung Hee w maju 1961 roku dało głębokie ubóstwo oraz niepokoje społeczne wywołane stylem rządzenia i polityką wewnętrzną pierwszego powojennego prezydenta kraju Syngmana Rhee. Stan gospodarki po ośmiu latach od podpisania zawieszenia broni pomiędzy Koreą Północną i Południową był krytyczny. Kluczowe gałęzie gospodarki upadały. Bezrobocie w kraju sięgało 23% i dotyczyło wszystkie grupy społeczne zamieszkujące miasta. Pogarszał się również poziom życia rolników stanowiących 75% populacji. Liczbę przewlekłe głodnych dzieci w tym okresie szacuje się na 9 mln.¹³ Ceny rosły w szybkim tempie. Bilans płatniczy stale się pogarszał, import czterokrotnie przewyższał wartość eksportu. Przemysł nastawiony był głównie na przetwarzanie cukru, zbóż, bawełny i wełny otrzymanych

¹² C.H. Park, *Korea Reborn: a Model for Development*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1979, s. 126.

¹³ H.A. Kim, op.cit., s. 45.

w ramach pomocy amerykańskiej, która stanowiła ponad 80% całego importu. Korea Południowa od momentu zakończenia II wojny światowej nieprzerwanie otrzymywała pokaźną pomoc finansową od Stanów Zjednoczonych. Pomiędzy rokiem 1945 i 1959 wartość jej przekroczyła 2,4 mld dol.¹⁴ Nie przyczyniło się to jednak do stworzenia trwałych podstaw gospodarki kraju. Duża część pomocy była marnotrawiona lub wydawana na import dóbr konsumpcyjnych. Korea stała się rynkiem zbytu dla zagranicznych produktów, nabywanych za pieniądze z pomocy zagranicznej, utrwalając w kraju ubóstwo i niemożność samodzielnego funkcjonowania. Problem pogłębiała stosowana przez Syngmana Rhee polityka utrzymania przewartościowanego kursu miejscowej waluty. Pozwalała ona wprawdzie zwiększyć sumę dolarowej pomocy, drastycznie jednak ograniczała możliwości eksportowe koreańskiej gospodarki.¹⁵ Pomimo tempa wzrostu gospodarczego na poziomie 4–5% rocznie gospodarka nie przewyżczyła zniszczeń wojennych. W 1961 roku PKB kraju było niższe o 12% od poziomu sprzed wojny. Nie udało się też wyeliminować bezpośrednich skutków podziału Półwyspu Koreańskiego, takich jak ogromny spadek poboru energii elektrycznej, wynikający z położenia 75% siłowni elektrycznych po północnej stronie strefy zdemilitaryzowanej, dzielącej półwysep.¹⁶

Oprócz przekazywania środków finansowych pomoc amerykańska obejmowała doradztwo gospodarcze. Część amerykańskich ekspertów wątpiła jednak w możliwości rozwojowe Korei, dlatego zamiast inwestycji podnoszących wydajność gospodarki stawiano głównie na stabilizację i wzmocnienie obronności kraju. Możliwą dla Korei ścieżkę rozwoju amerykańscy doradcy upatrywali w powrocie do polityki proeksportowej stosowanej podczas okupacji japońskiej. Administracja prezydenta Rhee skutecznie opierała się przyjęciu takiego kierunku polityki gospodarczej, ponieważ oznaczałaby ona współpracę z byłym okupantem. Pod naciskiem Amerykanów przeprowadzono za to reformę rolną, która zniosła wielką

---

¹⁴ Pomoc amerykańska napływała do Korei na niespotykaną skalę. W latach 1946–1978 Korea otrzymała około 6 mld dol. w postaci pomocy i pożyczek amerykańskich. W tym samym czasie cały kontynent afrykański otrzymał 6,9 mld dol., a Ameryka Południowa 14,8 mld dol. Całkowita kwota pomocy i pożyczek udzielonych przez Stany Zjednoczone Korei Południowej wynosi 13 mld dol. B. Cumings, op.cit.

¹⁵ Skala korupcji związanej z pomocą amerykańską za czasów administracji prezydenta Rhee była ogromna. Szczególnie wysokie zyski związane były z przewartościowanym kursem koreańskiej waluty i pozyskiwaniem przez koreańskich przedsiębiorców licencji importowych. Por. S. Haggard, B. Kim, C. Moon, *The Transition to Export-led Growth in South Korea: 1954–1966*, „The Journal of Asian Studies” 1991, No. 4, s. 850–873.

¹⁶ Pobór energii elektrycznej w Korei Południowej na osobę odpowiadał 1–5% zużycia w krajach rozwiniętych, C.H. Park, *The Country...*, op.cit., s. 37–38.

własność ziemską i umożliwiła dużej grupie drobnych rolników gospodarowanie na własnej ziemi.

Rząd premiera Chang Myŏn stworzony po obaleniu prezydenta Rhee pomimo składanych obietnic był za słaby, żeby zainicjować istotne zmiany w gospodarce. Przełom nastąpił dopiero wraz z dojściem do władzy junty wojskowej. Przejęcie rządów przez generała Park Chung Hee odbyło się pod hasłami przełamania „przeklętego kręgu ubóstwa” i przywrócenia porządku moralnego. Park zapowiadał kres podziałom i nieszczęściom, które dotyczyły Koreę od wieków zarówno za czasów panowania lokalnej dynastii Yi podporządkowanej Chinom, jak i za okupacji japońskiej, a także w okresie powojennym. Chciał, aby jego rewolucja była rozumiana jako początek narodowego dzieła tworzenia niezależnej gospodarki. Retorykę generała przepełniały odniesienia do „ducha narodowego”, który zwyciężył po to, aby kraj tłamszony przez trzech dominujących sąsiadów – Japonię, Chiny i Rosję – miał szansę na modernizację i niezależność.¹⁷ Zdobywając władzę, rewolucjoniści złożyli między innymi przyrzeczenia: likwidacji korupcji, zapobieżenia zwycięstwu komunizmu poprzez walkę z biedą i stworzenia gospodarki niezależnej od pomocy zagranicznej.¹⁸

W swoich deklaracjach dotyczących kształtu gospodarki Park zgodnie z oczekiwaniem Amerykanów odżegnywał się od centralnego planowania, takiego, jakie występowało w Korei Północnej. Krytykował ograniczenie przez system komunistyczny wolności człowieka i jego podstawowych praw. Podkreślał jednocześnie, że planowanie ekonomiczne jest niezbędne dla rozwoju. Pomaga zracjonalizować rozwój i wytyczyć rozmieszczenie i rozmiar inwestycji w kluczowych sektorach gospodarki. Nie może doprowadzić do zduszenia kreatywności i inicjatywy sektora prywatnego. Park podkreślał podstawową rolę mechanizmów rynkowych, na których oparte było funkcjonowanie całego systemu. Przeciwwstawiał dobrodziejstwo rozwiązań wolnorynkowych, których podstawą jest wolność przedsiębiorców, zniewoleniu jednostki towarzyszącemu efektywnie wówczas działającemu systemowi gospodarczemu Korei Północnej.¹⁹

Pozostałe przyrzeczenia złożone przez wojskowych oznaczały walkę z patologiami poprzednich administracji. Wśród zarzutów stawianych przez generała Parka poprzednim rządowi na pierwszy plan wysuwała się korupcja i brak zainteresowania gospodarką. Z oburzeniem stwierdzono, że w ośmioletnim okresie powojennym ogromne sumy „rozpłynęły” się pomiędzy rządzącymi i przedsię-

---

¹⁷ Ibidem, s. 13–16.

¹⁸ Ibidem, s. 184.

¹⁹ C.H. Park, *Our Nation's...*, op.cit., s. 4.

biorstwami. Otrzymana pomoc międzynarodowa nie przyniosła zaś żadnego pożytku społeczeństwu. Powiększyła jedynie istniejącą uprzednio przepaść pomiędzy niewielką grupą bogatych i tkwiącą w ubóstwie resztą społeczeństwa. Największym problemem w przekonaniu Parka był brak woli politycznej ku takiemu gospodarowaniu otrzymanymi funduszami, aby stały się podstawą produkcji krajowej, która dawałaby miejsca pracy.²⁰

Program gospodarczy Parka w momencie przejścia władzy był bardzo ogólnikowy. Zakładał, że walka z ubóstwem i realne zmiany w gospodarce możliwe będą przy ustaleniu się tempa wzrostu gospodarczego znacznie powyżej dotychczasowo przyjmowanych 5% w skali roku. Bazując na doświadczeniach innych państw odbudowujących gospodarkę po II wojnie światowej, Park był przekonany o kluczowej roli państwa w doprowadzeniu do przyspieszonego rozwoju gospodarczego. Wymagało to krótkookresowych planów ekonomicznych i długookresowych programów rozwojowych, które umożliwiłyby koordynację działań w skali całej gospodarki, właściwą alokację wszystkich posiadanych zasobów i w konsekwencji stopniową realizację rozwoju. Pierwszym krokiem w tym kierunku miała być realizacja pierwszego planu pięcioletniego na lata 1962–1967.

Dyktator deklarował, że celem planowania rozwoju przemysłu jest zwiększenie dobrobytu społecznego. Jednym z najpoważniejszych problemów, z którymi państwo musiało sobie poradzić w pierwszej kolejności, było masowe bezrobocie. Z politycznego punktu widzenia rzesze bezrobotnych oznaczały wzrost popularności ideologii komunistycznej płynącej z Korei Północnej i zagrażały stabilności kraju.²¹ W pierwszym okresie po przejściu władzy przekonywał, że państwo docelowo powinno objąć obywateli ubezpieczeniami społecznymi na wzór rozwiązań europejskich. Zapewniając taką ochronę obywatelowi, Korea w pełni będzie bezpieczna od groźby rozprzestrzeniania się wrogiej ideologii komunizmu.²² W rzeczywistości celem koreańskiej polityki rozwojowej było przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa zewnętrznego kraju oraz jego silna pozycja na arenie międzynarodowej. Naród, nie jednostka, stanowił podmiot polityki Park Chung Hee. Dobrobyt obywateli nie był warunkiem, lecz ważną pozytywną konsekwencją realizacji narodowych priorytetów.

---

²⁰ C.H. Park, *The country...*, op.cit., s. 31–35.

²¹ Ibidem, s. 224–225.

²² Ibidem, s. 236–237.

3.2. Tworzenie podstaw konkurencyjnej gospodarki

Sięgając po władzę, generał nie miał gotowego planu na stworzenie państwa prorozwojowego. Po poprzednich ekipach odziedziczył chaos gospodarczy i zdemoralizowaną, skorumpowaną oraz zacofaną administrację państwową. Stworzenie sprawnie działającej maszyny rozwojowej było efektem ponad dwuletniego procesu, na który składało się przejmowanie pełni kontroli nad państwem oraz dokonywanie zmian metodą prób i błędów, podejmowanie ryzyka, a także współpraca ze Stanami Zjednoczonymi oraz Japonią. Park wiedział, że pierwsze kilka miesięcy po przejęciu władzy zdecyduje o sukcesie lub porażce przedsięwzięcia. Działania były więc podejmowane bardzo szybko. W przeciągu pierwszych sześciu miesięcy zostało zainicjowane wiele zmian, między innymi z zakresu: bankowości, polityki kredytowej, polityki podatkowej, handlu zagranicznego, walki z bezrobociem, w tym robót publicznych, rolnictwa, edukacji, administracji publicznej i opieki społecznej.²³

Przewrót dokonany przez juntę wojskową wyniósł do władzy grupę osób skupionych na rozwoju gospodarczym kraju. Bruce Cumings, wybitny znawca tematyki koreańskiej, definiuje Parkowską Koreę jako reżim autorytarny, biurokratyczny i uprzemysławiający (*bureaucratic, authoritarian, industrializing regime*).²⁴ Utrzymujący się przez lata autorytaryzm przyczynił się do długookresowej stabilności i izolacji od wpływów politycznych profesjonalnej biurokracji ekonomicznej utworzonej przez dyktatora. Ułatwiło to planową realizację kolejnych etapów programu tworzenia niezależnej i silnej gospodarki. Legitymizację siłą przejętej władzy zapewniały szybko pojawiające się rezultaty ekonomiczne, będące wynikiem pełnego zaangażowania państwa w procesy gospodarcze. Wprowadzenie w życie kolejnych planów gospodarczych miało jednocześnie zagwarantować bezpieczeństwo poprzez osiągnięcie silniejszej pozycji wobec północnego sąsiada. Park zapowiadał „dośnięcie” i przekroczenie dokonań gospodarczych Korei Północnej.

Park upatrywał błędów poprzedniej ekipy w całkowitej wolności gospodarczej i braku zaangażowania państwa w gospodarkę. W swojej książce wydanej krótko po przejęciu władzy dyktator pisał tak: „W przeszłości dominowało przekonanie, że polityka leseferyzmu jest jedynym sposobem na zagwarantowanie maksymalnej wolności gospodarczej ludziom. Zauważono jednak, że prowadzi ona do powięk-

²³ H.A. Kim, *State building: the military junta's path to modernity through administrative reforms*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 85–86.

²⁴ B. Cumings, op.cit.

szenia się przepaści pomiędzy biednymi i bogatymi oraz do masowego bezrobocia. Dlatego niezbędne jest połączenie leseferyzmu z planowaniem. Państwo powinno uczestniczyć w życiu gospodarczym, aby zagwarantować dobrobyt jednostkom”.²⁵

Gospodarka rządzonej przez Parka Korei podporządkowana została realizacji serii planów gospodarczych. Państwo wyznaczało kolejne etapy rozwoju przemysłu i za pomocą całego wachlarza narzędzi polityki gospodarczej koordynowało działania przedsiębiorstw prywatnych tak, aby realizacja planów przebiegała efektywnie. Podstawową polityką towarzyszącą rozwojowi przemysłu było obranie kierunku proeksportowego. Zmiany struktury eksportu odzwierciedlały przechodzenie kolejnych etapów rozwoju przez gospodarkę.

Wyznaczanie kierunków rozwoju

W 1962 roku junta wprowadziła w życie pierwszy gospodarczy plan pięcioletni.²⁶ Zapowiadał on budowę kapitalizmu kierowanego (*guided capitalism*), systemu opartego na własności prywatnej, łączącego elementy wolnego rynku z planowym rozwojem gospodarczym. Plany realizowane były przez sektor prywatny zgodnie z wytycznymi i pod nadzorem państwa.²⁷

Stworzenie pierwszego planu rozwojowego na lata 1962–1966 było dla administracji Parka ogromnym wyzwaniem. Dokument sporządzony był w pośpiechu przez trzech bardzo młodych ekonomistów jeszcze przed utworzeniem Rady ds. Planowania Ekonomicznego (Economic Planning – EPB), agencji pilotażowej wyznaczającej kierunki polityki gospodarczej pierwszej dekady rządów Parka. W rezultacie pierwsza wersja dokumentu była w dużej mierze schematyczna: wyznaczała główne kierunki działania i obszary, w jakich należało wprowadzać reformy. Program wzorowany był na planach rozwojowych realizowanych w Indiach i Malezji oraz wcześniejszych koreańskich planach gospodarczych. W okresie rządów Syngmana Rhee wdrażano trzyletnie plany związane z alokacją pomocy amerykańskiej otrzymywanej przez Koreę oraz przygotowano tak zwany raport Nathana – plan odbudowy na lata 1953–1959, który jednak nie został zrealizowany.

Celem pierwszego planu pięcioletniego było stworzenie podstaw gospodarki niezależnej od pomocy z zewnątrz oraz bazy pod przyszłe uprzemysłowienie.

²⁵ C.H. Park, *Our Nation's...*, op.cit., s. 24–25, tłumaczenie własne.

²⁶ Plany przygotowane za rządów Syngmana Rhee nie zostały wprowadzone w życie, ponieważ z jednej strony brakowało woli politycznej, z drugiej zaś Rhee był silnie powiązany z grupami interesu, które hamowały prowadzenie polityki rozwojowej. M.E. Robinson, *Korea's twentieth-century odyssey*, University of Hawai'i Press, Honolulu 2007, s. 129.

²⁷ C.A. Johnson, *Political institutions...*, op.cit., s. 142.

Deklarowano podwojenie PKB w ciągu dziesięciu lat, na co miało pozwolić osiągnięcie średniorocznego tempa wzrostu gospodarczego w wysokości 7,1%, udział przemysłu w tworzeniu PKB miał zwiększyć się w tym czasie z 19% do 26%.²⁸ Plan bazujący na politycznie narzuconych bardzo ambitnych celach makroekonomicznych spotkał się na początku ze sceptycyzmem nowo powstałej profesjonalnej agencji planistycznej wspieranej przez doradców amerykańskich. Ekonomisci z nią związani wątpili w realność przyjętych założeń. Ze względów propagandowych przyjęte główne wskaźniki makroekonomiczne, w tym planowany wzrost gospodarczy, musiały jednak zdecydowanie przewyższać te z planów administracji Rhee.²⁹

Pierwsza wersja programu zakładała dość centralistyczny model zarządzania gospodarką. Na początku lat sześćdziesiątych sukcesy rozwojowe gospodarek centralnie planowanych krajów socjalistycznych stanowiły w przekonaniu wielu przywódców państw rozwijających się atrakcyjną alternatywę wobec gospodarki wolnorynkowej. Taka propozycja spotkała się jednak z dużą krytyką amerykańskich doradców i wzbudziła obawy o komunistyczne inklinacje koreańskiego dyktatora. Pod wpływem nacisków amerykańskich projekt pierwszego planu pięcioletniego został zliberalizowany, a nacisk został położony na rozwiązania rynkowe. Stany Zjednoczone wymusiły również na rządzie Parka odstąpienie od przygotowanej w tajemnicy reformy walutowej, której zadaniem było zagarnięcie funduszy prywatnych w celu realizacji przyjętych przez państwo projektów gospodarczych.³⁰

Pięcioletni plan gospodarczy w warstwie makroekonomicznej zawierał opis elementów głównych projektów rozwojowych, które miały być podjęte w przyszłości, oraz ich kosztów. Część poświęcona równowadze makroekonomicznej stanowiła listę reform, jakie miały być przeprowadzone w najbliższym czasie i dotyczących struktury budżetu, polityki pieniężnej, rynków finansowych oraz systemu walutowego. Plan zawierał również opis narzędzi, jakie mają być zastosowane w celu osiągnięcia początkowo substytucji importu, a następnie maksymalnego wzrostu eksportu, przy zapewnieniu ochrony rynkowi wewnętrznemu oraz poprawy warunków życia ludności poprzez wzrost dochodów i zatrudnienia.³¹

Zweryfikowany plan wprawdzie opierał się generalnie na wykorzystaniu mechanizmów rynkowych, jednakże w kluczowych gałęziach gospodarki za niezbędną uznano ingerencję państwa, która będzie stymulowała działania podmiotów prywatnych. Ogólnemu makroekonomicznemu zarysowi towarzyszyły więc

---

²⁸ D.M. Shin, *op.cit.*, s. 55.

²⁹ S. Haggard, B. Kim, C. Moon, *op.cit.*

³⁰ M.L. Clifford, *op.cit.*, s. 36.

³¹ Te działania spotkały się początkowo z dużym sprzeciwem przemysłu obawiającego się, że obniżanie barier handlowych zagrozi produkcji. Por. C.Y. Kim, *op.cit.*, s. 126.

szczegółowe sektorowe programy. Zawierały one cele wzrostu w odniesieniu do: wielkości inwestycji, poziomu i rodzaju produkcji konkretnych gałęzi przemysłu. I tak na przykład plan dla przemysłu chemicznego składał się z listy zakładów, jakie miały powstać z wyznaczonym rodzajem i wielkością produkcji. Produkcja planowanych zakładów miała być nastawiona na substytuowanie importu. Wielkość produkcji w tym przypadku szacowano więc na podstawie wielkości dotychczasowego importu tych dóbr z uwzględnieniem dynamiki wzrostu popytu na najbliższe okresy. Założeniom dotyczącym budowy zakładów chemicznych towarzyszyły: szacunkowe koszty tych inwestycji, planowane źródła ich finansowania oraz wyznaczenie podmiotów z sektora prywatnego bądź publicznego odpowiedzialnych za realizację przedsięwzięć.³²

Gospodarkę koreańską pozostającą na bardzo niskim etapie rozwoju charakteryzowała duża ilość „wąskich gardeł”. Brakowało między innymi podstawowej infrastruktury, bez której bardziej zaawansowana produkcja, w tym produkcja na eksport, nie była możliwa. W pierwszym planie pięcioletnim postawiono więc na rozwój podstaw gospodarki, 49% planowanych inwestycji miało być skierowanych do takich sektorów, jak: transport, komunikacja, wytwarzanie energii elektrycznej i budownictwo, 34% – do sektorów wydobywczego i produkcji przemysłowej, pozostałe 17% miało odpowiadać za modernizację rolnictwa.³³ Szybko topniejące rezerwy walutowe i trudności w finansowaniu wszystkich założonych w pierwszym planie pięcioletnim projektów okazały się przeszkodą w realizacji początkowych założeń. W efekcie położono zdecydowany nacisk na wzrost eksportu, znacznie ograniczono import oraz zasadniczo zmniejszono ilość planowanych inwestycji.

Państwo koreańskie, dążąc do odseparowania niezbędnego dla rozwoju transferu technologicznego od bezpośredniego zaangażowania zagranicznego kapitału, preferowało tam, gdzie było to możliwe, zakup technologii. Dostęp do cennych pożyczek zagranicznych umożliwiających takie działania zarezerwowany był przy tym tylko dla najważniejszych projektów. W pierwszej fazie, tak jak w przypadku przemysłu chemicznego, należały do nich głównie takie projekty, których realizacja oznaczała ograniczenie importu, i przez to poprawę bilansu handlowego.

Wśród priorytetowych projektów pierwszego planu pięcioletniego, do których poszukiwano zagranicznych inwestorów, znalazły się zatem wydobywanie metali kolorowych, hutnictwo żelaza, montowanie samochodów wojskowych, przędzalnictwo nici nylonowych, produkcja kabli i przewodów, chłodnie przemysłowe, produkcja

³² W.C. O, *The Korea story: president Park Jung-hee's leadership and the Korean industrial revolution*, WisdomTree, Seoul 2009, s. 70.

³³ C.H. Park, *The country...*, op.cit., s. 62–69.

maszyn dziewiarskich, narzędzi i maszyn elektrycznych, cementu, masy celulozowej, nawozów sztucznych i rafinacja ropy naftowej, importowano też łodzie do połowów dalekomorskich. Wśród inwestorów zagranicznych, z którymi podjęto współpracę, znalazły się przedsiębiorstwa japońskie, niemieckie, amerykańskie i szwajcarskie. I tak na przykład japońskie Isuzu rozpoczęło produkcję silników Diesla i otworzyło montownię samochodów. Przedsiębiorstwa niemieckie zaangażowały się w produkcję maszyn tkackich, elektrycznych urządzeń mierniczych oraz kabli. Amerykański producent Westinghouse zainwestował w produkcję sprzętu elektrycznego. Szwajcarskie podmioty dostarczały chłódnie przemysłowe do przechowywania ryb i owoców morza.³⁴

Drugi plan pięcioletni na lata 1967–1971 zakładał zwiększenie skali dotychczasowej produkcji na eksport oraz bardziej kompleksowe budowanie struktury gospodarki wytwarzającej towary na rynki zagraniczne. Produkcja przemysłowa w tym okresie zdominowana była przez rozwijającą się produkcję przemysłu lekkiego. Uzyskanie masowej sprzedaży tych dóbr pozwoliło na rozpoczęcie wdrażania planów rozwoju bardziej zaawansowanych gałęzi przemysłu zajmujących się wytwarzaniem podstawowych komponentów produkcji. W niektórych gałęziach, w których do tej pory składano produkty z gotowych importowanych części, rozpoczynano krajową produkcję podzespołów. Powolnemu przesuwaniu się w kierunku bardziej zaawansowanej technologicznie własnej produkcji towarzyszyło opanowywanie technologii i wdrażanie produkcji materiałów przemysłowych. Postępował rozwój przemysłu maszynowego i elektronicznego. Zwracano również coraz większą uwagę na podnoszenie jakości krajowej produkcji i wzrost jej konkurencyjności międzynarodowej.³⁵

Rozwijanie koreańskich technologii produkcyjnych nadzorowało Ministerstwo Nauki i Technologii (Ministry of Science and Technology) oraz powołany do życia w 1966 roku Koreański Instytut Nauki i Technologii (Korea Institute of Science and Technology). Na tym etapie pojawił się pomysł stworzenia dużych kompleksów metalurgicznego i petrochemicznego. Zgodnie z planem kompleks 12 zakładów petrochemicznych rozpoczął działalność już na początku lat siedemdziesiątych. Z czasem przemysł chemiczny rozwinął się i unowocześnił. Fundusze na stworzenie kompleksu metalurgicznego udało się jednak pozyskać dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku.³⁶

---

³⁴ Ibidem, s. 77–81.

³⁵ C. Y. Kim, *op.cit.*, s. 158–160.

³⁶ Ibidem, s. 394.

Czołowym koreańskim politykom gospodarczym towarzyszyło przekonanie wpisujące się w koncepcję dynamicznych przewag komparatywnych, że postęp ekonomiczny przebiega z jednej strony od przemysłu lekkiego do przemysłu zaawansowanego technologicznie. Z drugiej zaś strony uważano, że sukcesy ekonomiczne – konkurencyjność na rynkach światowych – uwarunkowane są opanowaniem całego łańcucha produkcji dóbr. Oznaczało to skoordynowane tworzenie potencjału wytwórczego w coraz bardziej elementarnych obszarach. Faza początkowa rozwoju wiązała się z produkcją gotowych dóbr przy użyciu importowanych materiałów, następnym etapem było wytwarzanie półproduktów, ostatecznym celem stało się opanowanie produkcji i efektywnej konkurencji na rynkach światowych w produkcji podstawowych materiałów i komponentów. W przypadku przemysłu tekstylnego oznaczało to rozwój wszystkich etapów produkcji od gotowych produktów tekstylnych, poprzez produkcję tkanin, włókien syntetycznych, do opanowania technologii wytwarzania materiałów petrochemicznych. Przekonanie, że jest to droga rozwoju, która zapewni sukces w przyszłości, wynikało z obserwacji różnic w strukturze produkcyjnej krajów rozwiniętych i zapóźnionych, analizy etapów rozwoju krajów rozwiniętych oraz determinantów sukcesu produkcji krajowej na rynkach światowych.³⁷

Sukces pierwszego planu pięcioletniego i zamierzenia związane z kolejnymi planami ujawniły problem niedorozwoju sieci transportowej. Po II wojnie światowej budową dróg w Korei zajmowało się wojsko amerykańskie. Brakowało wówczas w kraju zarówno technologii, jak i odpowiednich maszyn. Druga pięciolatka miała zapoczątkować budowę dróg ekspresowych na wzór niemiecki, portów i nabrzeży rzecznych. Plany budowy dróg ekspresowych spotkały się z krytyką Banku Światowego, uważano projekt za nieopłacalny. Jednakże koreańscy politycy gospodarczy byli przekonani, że dalszy rozwój gospodarczy będzie hamowany przez brak szybkich połączeń komunikacyjnych. Stopniowa rozbudowa infrastruktury transportowej finansowana była z podatków komunikacyjnych, pomocy amerykańskiej i kontrybucji japońskich. Ograniczenia finansowe i ogromne potrzeby sprawiały, że początkowo budowano w skromniejszej wersji, wykorzystując tańsze technologie, a następnie poszerzano i ulepszano istniejącą sieć dróg.³⁸

Pierwsze dwa plany pięcioletnie, pomimo towarzyszących im problemów, zakończyły się sukcesem. Państwo południowokoreańskie, próbując zjednoczyć opinię publiczną wokół idei rozwoju, wykazywało niezwykłą determinację we wprowadzaniu reform i implementacji planów. Nieuzasadnione okazały się

³⁷ Por. W.C. O, *op.cit.*, s. 23–25; C.Y. Kim, *op.cit.*, s. 407–410.

³⁸ *Ibidem*, s. 280–301.

początkowe obawy wielu ekonomistów uważających plany Parka za zbyt ambitne i przez to nierealistyczne. Przyjęte na początku obydwóch pięcioletek cele wzrostu gospodarczego zostały przekroczone. W przypadku pierwszej pięcioletki roczny wzrost PNB przekraczał nawet 12%, a średniorocznie osiągnął poziom 7,9%, przy początkowo planowanym 7,1% wzroście. Drugi plan pięcioletni przyniósł jeszcze wyższy wzrost gospodarczy, średniorocznie wyniósł on 9,7%, co oznacza, że był wyższy aż o 2,7 pkt. proc. od planowanego.³⁹ Najważniejszym czynnikiem odpowiadającym za wzrost gospodarczy w tym okresie był eksport. Przyczyniał się on w około 30% do rocznej zmiany produkcji, podczas gdy inwestycje wykazujące znacznie wyższe roczne wahania odpowiadały średnio za około 20% wzrostu. Porównywalnie w latach pięćdziesiątych wzrost eksportu przekładał się jedynie na 10% wzrostu gospodarczego.⁴⁰ Cały ten okres wiązał się również z silnym wzrostem importu warunkującym produkcję na eksport i rozwój przemysłu. Konsumpcja wewnętrzna w latach sześćdziesiątych przyrastała powoli, podążając za wzrostem produktu. Duży udział wzrostu eksportu i niewielki udział konsumpcji gospodarstw domowych we wzroście gospodarczym kraju był cechą charakterystyczną również dalszego rozwoju gospodarczego kraju (tabela 3).

Program gospodarczy Parka, pomimo odniesienia ogromnego sukcesu mierzonego wzrostem produkcji i poparciem większości społeczeństwa, spotykał się ze sporą krytyką ze strony opozycji. Wśród głównych zarzutów wysuwanych przez opozycję znalazła się korupcja oraz preferencyjne traktowanie wybranych wielkich przedsiębiorstw. Państwowy program przyczyniał się ponadto do niestabilnej sytuacji gospodarczej i bankructwa wielu mniejszych firm.⁴¹ Oskarżenia o korupcyjny charakter relacji pomiędzy czelobami a władzą były w pełni uprawnione. Przykładem tego typu relacji była działalność osadzonego w 1964 roku na czele EPB charyzmatycznego przedsiębiorcy, właściciela dużej gazety Chang Ki-yŏng. Był on bezpośrednim łącznikiem pomiędzy dyktatorem a grupą przedsiębiorców realizującą politykę proeksportową. Chang spełniał podwójną rolę: z jednej strony odpowiadał jako wicepremier za pracę wszystkich ekonomicznych resortów. Z drugiej strony zabiegał o gromadzenie funduszy na działalność Parkowskiego zaplecza politycznego poprzez żądanie kontrybucji od przedsiębiorców, sięgających od 10% do 20% udzielonych preferencyjnych kredytów. Ze względu na duże nadużycia i sprzeciw dużej grupy technokratów w dwa lata po objęciu

³⁹ B.N. Song, *The rise of the Korean economy*, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 156–157.

⁴⁰ W.C. O, op.cit., s. 91.

⁴¹ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 116–117.

urzędu został zwolniony. David Kang⁴² porównując przypadek sukcesu Parkowskiej Korei Południowej i porażki Filipin okresu rządów prezydenta Marcosa, dwóch krajów borykających się z korupcją, przekonuje, że w Korei korupcyjne powiązania pomiędzy państwem a niewielką grupą największych czeboli w pewnym sensie usprawniały działanie systemu. Pozwalały ograniczać koszty transakcyjne, bowiem zamówienia rządowe zawsze trafiały do tej samej sprawdzonej grupy. Fundusze przekazywane na działalność rządzącej partii miały też być gwarancją uzgodnień pomiędzy przedsiębiorcami a dyktatorem. Było to ważne zwłaszcza w kraju o niskiej kulturze prawnej oraz w okolicznościach osobistych uzgodnień, w jakich owe ustalenia zapadały. Korupcyjny charakter powiązań między rządem i czebolami do pewnego stopnia wpisywał się zatem w architekturę Parkowskiego państwa prorozwojowego.

Tabela 3. Dekompozycja realnego wzrostu PNB w latach 1962–1971 (roczne zmiany w %)

Lata	PNB	C (konsumpcja)	I (inwestycje)	G (wydatki rządowe)	X (eksport)	M (import)
1962	2,2	5,7	6,9	0,9	12,5	32,0
1963	9,1	3,3	76,0	4,8	7,4	27,4
1964	9,6	5,6	-16,7	-3,6	23,6	-25,6
1965	5,8	7,8	3,6	6,8	40,7	13,1
1966	12,7	7,2	75,0	11,5	52,3	57,7
1967	6,6	9,3	16,6	10,2	35,7	34,8
1968	11,3	11,4	42,4	13,1	41,6	45,9
1969	13,8	11,0	31,2	12,2	31,9	24,7
1970	7,6	11,1	0,9	6,7	22,9	10,0
1971	8,8	10,4	6,3	10,7	20,5	20,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.H. Amsden, op.cit., s. 57.

Problem korupcji, choć obecny, był jednak znacznie mniej dotkliwy w swoich konsekwencjach niż przed objęciem rządów przez juntę. Zasadnicza różnica w tym względzie pomiędzy poprzednimi administracjami i rządami Parka tkwiła w stawianiu przez te ostatnie rozwoju gospodarczego na pierwszym miejscu. Dbano

⁴² Por. D.C. Kang, op.cit., s. 182.

o to, aby opłacanie przychylności państwa wobec wybranych przedsiębiorstw nie zagrażało osiągnięciu celów rozwojowych.

Zarzucana przez opozycję niestabilna sytuacja gospodarcza kraju, a także koszty społeczne intensywnego rozwoju i ograniczenie wolności politycznej były immanentnymi elementami prorozwojowej strategii rządu. Realizacja kolejnych etapów rozwoju gospodarczego była nadrzędna wobec wszystkich innych aspektów polityczno-społecznych rzeczywistości i często bezwzględnie realizowana ich kosztem. Ogromne nakłady inwestycyjne powodujące zachwiania całego systemu gospodarczego, manipulacja cenami, ograniczanie importu i przerzucanie kosztów rozwoju na przeciętnego obywatela należały do codzienności w prorozwojowej Korei.

Proeksportowy zwrot

Po dwóch latach wdrażania pierwszego planu pięcioletniego doszło do zmiany głównego ciężaru polityki gospodarczej z początkowo faworyzowanej substytucji importu na proeksportową. Zmiana podyktowana była z jednej strony ograniczonym rozmiarem rynku wewnętrznego, przede wszystkim jednak wynikała z szybkiego kurczenia się rezerw walutowych. Działo się tak za sprawą stale zwiększających się potrzeb importowych gospodarki. Sprowadzane z zagranicy surowce, półprodukty, dobra kapitałowe i technologie były niezbędne do dalszego rozwoju.

Polityka proeksportowa pod koniec pierwszej pięcioletki podniesiona została do rangi bezwzględnego priorytetu państwa i do dziś pozostaje podstawowym narzędziem realizacji rozwoju gospodarczego kraju. Głównym odbiorcą koreańskiego eksportu były Stany Zjednoczone. Ze względu na strategiczne znaczenie sojuszu z Koreą w regionie państwo początkowo zezwalało na swobodny dostęp koreańskich produktów do własnego rynku, pomimo utrzymywanej przez władze Korei ścisłej kontroli dostępu amerykańskich produktów do koreańskiego odbiorcy. Nowe władze koreańskie wyznaczały ambitne cele eksportowe (tabela 4). Pierwszym z nich było przekroczenie bariery 100 mln dol. w 1964 roku oraz potrojenie tej sumy w trzy lata później. Ukoronowaniem pierwszej fazy tej polityki miało być osiągnięcie poziomu 1 mld dol. sprzedaży zagranicznej do 1970 roku. Kolejnym planom pięcioletnim towarzyszyły coraz wyższe cele eksportowe, do których dostosowywano strategię ich realizacji.

Tabela 4. Eksport w latach 1963–1971 (w mln dol.)

Lata	Cel eksportowy	Eksport
1963		86,8
1964	100	119,1
1965		175,0
1966		250,3
1967	300	320,2
1968		455,4
1969		622,5
1970	1000	835,2
1971		1067,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: H.A. Kim, *Korea's development under Park Chung Hee, Rapid industrialization, 1961–1979*, RoutledgeCurzon, New York 2004, s. 116.

Przejęcie od polityki antyimportowej do proeksportowej niosło ze sobą nowe wyzwania i wymagało pewnego stopnia liberalizacji polityki handlowej. Dążenie do wysokich celów eksportowych za wszelką cenę oraz bardzo aktywna polityka rozbudowy przemysłu pociągały za sobą wysoki wzrost cen, najwyższy wśród nowo uprzemysłowionych krajów azjatyckich, oraz skokowe zmiany PKB odzwierciedlające różne fazy realizacji dużych programów inwestycyjnych.

W 1965 roku rząd pod wpływem doradców amerykańskich wprowadził zbiór reform, które miały zapewnić stabilne podstawy dalszego wzrostu i poprawić międzynarodową konkurencyjność lokalnej produkcji. Początkowe założenia reformy kładły większy nacisk na stabilizację cen i rozwiązania rynkowe. Podwojono stopy procentowe od depozytów, co spowodowało, że były one oprocentowane powyżej inflacji i wyżej niż kredyty. Wprowadzono reformę fiskalną stabilizującą budżet. W późniejszym okresie skupiono się jednak na stymulacji wzrostu gospodarczego. Sztuczne powiązanie kursu wona z dolarem na poziomie przyjętym w 1961 roku, mające ograniczyć wzrost cen, negatywnie wpływało na konkurencyjność eksportu. Przeprowadzono zatem dewaluację waluty krajowej oraz zezwolono na ograniczoną fluktuację kursu wymiany wona. Zmieniono system zezwoleń eksportowych z pozytywnego, zawierającego listę dóbr, które wolno było wwozić, na negatywny, zezwalający na wwóz wszystkich dóbr, z wyjątkiem tych umieszczonych na liście.⁴³ Znacznie obniżono cła na część produktów. W 1967 roku Korea została członkiem

⁴³ Analogiczne reformy z inspiracji amerykańskiej zostały przeprowadzone na Tajwanie. B. Cumings, op.cit.

GATT.⁴⁴ Liberalizacja importu była jedynie fragmentaryczna i służyła głównie eksporterom, pozostawiając rynek wewnętrzny w rękach miejscowych producentów. Po 1965 roku nadal obowiązywały zasady zapobiegające nadmiernemu importowi, takie jak: ograniczenie w przetrzymywaniu obcych walut, licencje oraz minimalne kwoty eksportowe dla importerów. Część dóbr mogła być importowana tylko przez producentów ze zbliżonych branż.⁴⁵

Reformy przyniosły pozytywne rezultaty, doprowadziły do wsparcia eksportu i jednocześnie do ograniczenia wzrostu cen, który przez kilka kolejnych lat utrzymywał się na poziomie kilkunastu procent.⁴⁶ Wzrósł również poziom oszczędności krajowych, choć nadal poziom inwestycji znacznie go przekraczał, co powodowało zależność kraju od pożyczek zagranicznych.⁴⁷ Pomimo ogromnych sukcesów eksportowych do połowy lat osiemdziesiątych rósł deficyt handlowy wywołany importem materiałów, części, maszyn oraz surowców niezbędnych do produkcji na eksport.⁴⁸

Punktem odniesienia dla Parkowskiej polityki związanej z handlem zagranicznym były dokonania Japonii i Niemiec.⁴⁹ W swojej książce podsumowującej koreańską rewolucję przemysłową dyktator podkreślał, że Niemcom osiągnięcie dziesięciokrotnego wzrostu eksportu (do poziomu 10 mld dol.) zajęło 11 lat, Japonii – 17 lat, zaś dla Korei ten okres wyniósł 7 lat. Pomiedzy rokiem 1962 a 1976 Korea przesunęła się z pozycji 72 na 28 w światowej klasyfikacji krajów pod względem wolumenu eksportu. W tym czasie koreańska gospodarka rozwijała się w szybkim tempie, a produkty koreańskie produkowane z czasem niemal w całości przez krajowy przemysł dotarły na sześć kontynentów.⁵⁰

Oprócz ustalenia korzystnego kursu wymiany waluty i selektywnej liberalizacji importu przyjęciu proeksportowej polityki towarzyszyły liczne instytucjonalne elementy wsparcia dla przemysłu produkującego na rynki zewnętrzne, takie jak:

- wybór produktów eksportowych mających szansę odnieść sukces na rynkach światowych oraz ich producentów,
- stała współpraca z podmiotami prywatnymi mająca na celu pomoc w rozwiązywaniu napotykaných przez nie trudności,
- szkolenie kadr niezbędnych do realizowania nowego typu produkcji,

⁴⁴ C.Y. Kim, *op.cit.*, s. 130–132.

⁴⁵ S. Haggard, B. Kim, C. Moon, *op.cit.*

⁴⁶ W połowie lat siedemdziesiątych inflacja ponownie przekroczyła poziom 20% w skali roku.

⁴⁷ B.N. Song, *op.cit.*, s. 162–163.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 88–89.

⁴⁹ W 1964 roku prezydent Park złożył wizytę w Republice Federalnej Niemiec. Wywarła ona na nim duży wpływ i zaowocowała współpracą gospodarczą pomiędzy obu krajami.

⁵⁰ C.H. Park, *Korea reborn...*, *op.cit.*, s. 90–91.

- stworzenie siedmioletnich planów rozwoju produkcji dla każdego wyznaczonego dobra eksportowego oraz gałęzi eksportowych.⁵¹

W ramach pierwszego planu pięcioletniego rząd wyselekcjonował 13 głównych towarów eksportowych, których produkcja otrzymała szczególne wsparcie stosownych pionów Ministerstwa Handlu i Przemysłu. Lista wyselekcjonowanych dóbr oddaje zarówno niski stan rozwoju ówczesnej gospodarki, jak i wskazuje na przyszłe ambicje. Przy wyborze wspieranych produktów kierowano się ich *terms of trade* i korzystnym wpływem na: pozycję Korei w światowym podziale pracy, bilans płatniczy, zatrudnienie, a także inne sektory gospodarki. Do wyselekcjonowanych towarów należały: jedwab, bawełna, porcelana, produkty gumowe, produkty wełniane, sklejka drewniana, ubrania, wyroby ze skóry, rękodzieło, radia, urządzenia elektroniczne, ryby i owoce morza oraz grzyby w puszkach.⁵²

Głównym narzędziem realizacji polityki eksportowej było ustalanie i egzekwowanie indywidualnych celów sprzedaży zagranicznej dla wybranych przedsiębiorstw w zamian za szeroko pojętą pomoc i wsparcie oferowane przez państwo. Cele wielkości sprzedaży wyznaczane były przez administrację państwową w ścisłej współpracy z indywidualnymi przedsiębiorstwami, tak aby miały możliwie wysoki, ale jednocześnie realistyczny poziom.⁵³ Urzeczywistnianie wysokich celów eksportowych, zarówno przez przemysł, jak i urzędników odpowiedzialnych za wspieranie eksportu, traktowane było przez władzę jako szczyt osiągnięć i sownie nagradzane. Brak osiągnięć powodował, że przedsiębiorstwa, które nie mogły wskazać istotnych realnych przeszkód, narażały się na poważne sankcje, które mogły nawet doprowadzić do ich upadku.⁵⁴ Koordynację działań prywatnych podmiotów ułatwiło stworzenie stowarzyszeń sektorowych, podległych odpowiednim ministerstwom, które gromadziły producentów z konkretnych gałęzi. Jedynie bardzo małe przedsiębiorstwa mogły uchylać się od członkostwa w sektorowych organizacjach, a przez to uniknąć kontroli swojej działalności przez władzę.⁵⁵

Państwo ze swojej strony dokonywało wszelkich wysiłków, aby wspierać eksportujących producentów. Maksymalny wzrost sprzedaży zagranicznej planowano uzyskać poprzez zapewnienie firmom subsydiów, udogodnień podatkowych, kompensacji eksportowej czy preferencyjnych kredytów dla wybranych podmiotów.

---

⁵¹ W.C. O, op.cit., s. 98–99.

⁵² C.Y. Kim, op.cit., s. 132.

⁵³ Z badań przeprowadzonych na przedsiębiorstwach uczestniczących w programach promocji eksportu wynika, że ustalanie indywidualnych celów eksportowych było najbardziej skutecznym narzędziem zwiększania eksportu. S. Haggard, B. Kim, C. Moon, op.cit.

⁵⁴ C.Y. Kim, op.cit., s. 118.

⁵⁵ M.L. Clifford, op.cit., s. 63.

Eksporтеры mogli liczyć na wiele udogodnień, w tym na import niezbędny do ich produkcji, nawet do wysokości przychodów z eksportu. Dobra importowane niezbędne do produkcji eksportowej objęte były zwrotem cła. Eksporterom przysługiwały 50% ulgi podatkowe od dochodów uzyskanych ze sprzedaży zagranicznej. W 1966 roku dodatkowo powołano do życia wyspecjalizowany bank zajmujący się obsługą handlu zagranicznego.⁵⁶ Przedsiębiorstwa eksportujące mogły liczyć na wsparcie państwa, a jednostki przyczyniające się do wzrostu eksportu, w tym inżynierowie, pracownicy techniczni, pracownicy działów sprzedaży, na specjalne nagrody.⁵⁷

Od 1967 roku przygotowywano dodatkowo szczegółowe roczne plany wspierania eksportu. I tak na przykład plan na rok 1967 dotyczył rozbudowy infrastruktury niezbędnej do produkcji eksportowej. W 1968 roku celem było wspieranie technologii masowej produkcji na eksport. Kolejnym celem była modernizacja linii technologicznych produkujących dobra eksportowe.⁵⁸

W okresie rządów Parka w każdej prowincji stworzone zostały strefy przemysłowe z doprowadzonymi mediami i wszystkimi udogodnieniami dla przedsiębiorstw, w których firmy eksportujące mogły kupić ziemię na niezwykle preferencyjnych warunkach. Finansowano tworzenie infrastruktury istotnej z punktu widzenia producentów. Państwo kontrolowało część cen zasadniczych dla produkcji, w tym: wody i energii elektrycznej, usług transportowych i komunikacyjnych. Dodatkowo rząd w porozumieniu z przedsiębiorcami wspierał utrzymywanie niskiego poziomu płac i odmawiał wprowadzania podstawowych praw pracowniczych (w tym tworzenia związków zawodowych), a te istniejące, często za przyzwoleniem władz, nie były respektowane.⁵⁹

Początkowe wsparcie amerykańskie proeksportowego kierunku rozwoju Korei przełożyło się na zorganizowaną w 1965 roku przez agencje rządowe wizytę w Seulu przedstawicieli największych sieci handlowych w USA w celu nawiązania współpracy. Dało to dostęp wielu koreańskim producentom do amerykańskiego rynku zbytu. Państwo koreańskie stworzyło również sieć wyspecjalizowanych organizacji wspierających nawiązywanie kontaktów z międzynarodowymi

---

⁵⁶ Bardzo nisko oprocentowane kredyty eksportowe udzielane były w zasadzie bez ograniczeń na podstawie zwykłych akredytyw. Różnice pomiędzy oficjalnymi stopami procentowymi a preferencyjnymi zwracał bankom komercyjnym bank centralny. Sprawiało to, że banki komercyjne chętnie udzielały tego typu kredytów i poszukiwały klientów zaangażowanych w produkcję na eksport. S. Haggard, B. Kim, C. Moon, op.cit.

⁵⁷ C.Y. Kim, op.cit., s. 156.

⁵⁸ Ibidem, s. 157.

⁵⁹ B.N. Song, op.cit., s. 125–126.

odbiorcami. Najważniejszą z nich było prywatne, choć kontrolowane przez państwo, Koreańskie Stowarzyszenie ds. Promocji Handlu (Korea Trade Promotion Association – Kotra) działające jako agencja Ministerstwa Handlu i Przemysłu. Miało ono prawo nakładania niewielkiego, 1% podatku na dobra importowane. Środki tak pozyskane wydawane były na rozwój międzynarodowych kontaktów handlowych. Pracownicy Kotry przemierzali cały świat w poszukiwaniu rynków zbytu dla produktów koreańskich. Wysyłano misje handlowe, finansowano udział w targach i wystawach. Pomagano również niedoświadczonym producentom między innymi w poruszaniu się na obcym terenie, odpowiednim przygotowaniu produktów, czy też uzyskaniu odpowiednich pozwoleń.⁶⁰ Ze względu na niską jakość i nieatrakcyjny wygląd koreańskich towarów państwo stworzyło specjalne podmioty, których zadaniem była pomoc w ich poprawie. Powstało centrum zajmujące się projektowaniem opakowań i wzornictwem produktów, a także sprowadzaniem zza granicy i dystrybucją odpowiednich materiałów do produkcji opakowań trafiających w gusty zagranicznych konsumentów. Wzrost jakości produktów miało zapewnić stworzenie siatki państwowych organizacji kontrolujących jakość wyrobów eksportowych i rozpowszechniających wiedzę na temat standardów międzynarodowych.⁶¹

Przedsiębiorstwa, które nie wykazywały woli współpracy z państwem w realizacji planu pięcioletniego lub nie realizowały przyjętych już planów eksportowych, podlegały szykanom ze strony agencji rządowych. Należały do nich: bardzo drobiazgowe, trwające do pół roku kontrole podatkowe, zawieszenie kredytowania produkcji lub nagłe wezwanie do spłaty zadłużenia, odłączenie mediów od hal produkcyjnych, blokowanie dojazdów do fabryk. Działania te często kończyły się upadkiem przedsiębiorstwa.⁶²

Ministerstwo Handlu i Przemysłu obok EPB i Pałacu Prezydenckiego brało czynny udział w projektowaniu rozwoju gospodarczego, a następnie nadzorowało wdrażanie projektów przez sektor prywatny. Ministerstwo dokonywało wszelkich wysiłków w celu wspierania eksporterów i usuwania „wąskich gardeł”, które przeszkadzały w osiągnięciu ustalonych celów. Służyły temu między innymi comiesięczne spotkania poświęcone wsparciu eksportu z udziałem ministrów resortów ekonomicznych, ekspertów, przewodniczącego stowarzyszenia eksporterów oraz szefów największych konglomeratów – czebol. Duże znaczenie spotkań podkreślał fakt, że przewodniczył im szef państwa. Były one przykładem ścisłej współpracy

---

⁶⁰ M.L. Clifford, *op.cit.*, s. 57.

⁶¹ C.Y. Kim, *op.cit.*, s. 178; S. Haggard, B. Kim, C. Moon, *op.cit.*

⁶² B.N. Song, *op.cit.*, s. 170–171.

pomiędzy trzema kluczowymi podmiotami dla realizacji koreańskiego rozwoju gospodarczego: sektorem prywatnym, urzędami gospodarczymi i Pałacem Prezydenckim. Uczestnicy tych spotkań porównywali ich atmosferę i styl prowadzenia do narad wojennych.⁶³ Omawiano tam wyniki eksportowe przedsiębiorstw, dyskutowano na temat problemów napotykanych przez eksporterów i sposobów ich rozwiązania oraz oczekiwanej pomocy ze strony państwa. Przedsiębiorcy, którzy wykazywali się najlepszymi dokonaniem, oprócz gwarancji dalszego wsparcia rządu otrzymywali pochwały i nagradzani byli medalami za zasługi dla państwa.⁶⁴

Zastosowana polityka eksportowa okazała się sukcesem. Towary koreańskie szybko znalazły zbyt na zagranicznych rynkach. Producenci z roku na rok zdobywali coraz szerszą wiedzę, nowe techniki i umiejętności zarówno w produkcji, jak i w docieraniu do zagranicznych odbiorców. Wraz ze wzrostem produkcji na rynki zewnętrzne rosło również zatrudnienie w sektorach ją wytwarzających. W 1966 roku już jedna trzecia zatrudnionych pracowała w przemyśle związanym z eksportem. W 1980 roku odsetek ten wzrósł do 45%. Wartość eksportu pomiędzy rokiem 1962 i 1970 wzrosła z 55 mln dol. do 1 mld dol., w 1977 roku przekroczyła już poziom 10 mld dol.⁶⁵ Drastycznie zmieniała się również struktura produkcji. Główny nacisk na rozwój gospodarki dotyczył przemysłu i tam kierowana była znakomita większość środków. Wieś będąca ogromnym rezerwuarem siły roboczej w wyniku celowej polityki państwa powoli pustoszała. W poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia ludność przenosiła się do dużych miast.

Zmiana struktury produkcji krajowej z pracochłonnej na bardziej kapitałochłonną wpływała na strukturę eksportu. Na początku lat sześćdziesiątych 80% eksportu stanowiły produkty rolne i kopaliny. Piętnaście lat później udział ich w eksporcie spadł do 15%. W 1960 roku główne kategorie dóbr eksportowych stanowiły: jedwab, wolfram, ryby i produkty rybne, olej i tłuszcz zwierzęcy, sklejka drewniana, tekstylia, maszyny oraz produkty chemiczne. W trakcie pierwszego planu pięcioletniego znacznie wzrósł udział produktów przemysłowych w eksporcie, w tym głównie przemysłu lekkiego (tabela 5). W 1975 roku lista głównych produktów eksportowych zawierała już oprócz tekstyliów, sklejki drewnianej itp. elektronikę, statki, blachę stalową, wyroby z żywicy syntetycznej.⁶⁶

---

⁶³ W.C. O, *op.cit.*, s. 103.

⁶⁴ B.N. Song, *op.cit.*, s. 124.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 119.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 130.

**Tabela 5. Struktura koreańskiego eksportu w latach 1960–1975
(udział % w eksporcie ogółem)**

Kategorie produktów	1960	1965	1975
Żywność i produkty odzwierzęce	30,4	16,1	11,9
Napoje i tytoń	1,4	0,5	1,3
Produkty naturalne, niespożywcze, w tym jedwab surowy i włókna tekstylne	49,7	21,2	3,0
Surowce mineralne	3,6	1,1	2,1
Tłuszcze roślinne i zwierzęce	0,6	–	–
Produkty chemiczne	1,3	0,2	1,5
Produkty przemysłowe, w tym sklejka drewniana, tekstylia, żelazo i stal	12,4	37,9	29,1
Maszyny i sprzęt transportowy	0,3	3,1	13,8
Inne produkty przemysłowe, w tym ubrania i buty	0,3	19,7	37,1
Inne	–	0,2	0,2
Suma	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B.N. Song, *The rise of the Korean economy*, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 131.

Struktura przemysłu

Wprowadzanie w życie programu rozwojowego dokonywane było przez niewielką grupę wybranych do współpracy z państwem dużych przedsiębiorstw. Rozwój potencjału produkcyjnego następował w dużej mierze przez rozrost istniejących przedsiębiorstw, nie zaś tworzenie nowych. Wysokiemu tempu wzrostu gospodarczego towarzyszyła koncentracja przemysłu oraz spadek liczby średnich przedsiębiorstw. To spowodowało wytworzenie się takiej struktury produkcyjnej, w której dominowało kilka przedsiębiorstw. W 1960 roku 12,5% przedsiębiorstw wytwarzało około 36,6% produkcji, a w 1968 roku 12% przedsiębiorstw wytwarzało już 65% produkcji. W ciągu dziesięciu lat intensywnego wzrostu pomiędzy rokiem 1966 i 1976 liczba przedsiębiorstw zatrudniających od 5 do 45 pracowników zmniejszyła się z 21 tys. do 19 tys. W 1982 roku trzy największe firmy produkcyjne wytwarzały aż 62% wszystkich koreańskich wyrobów przemysłowych. Notowały one 40% wzrost eksportu w ciągu roku.⁶⁷

⁶⁷ Ibidem, s. 136–139.

Administracja państwowa preferowała współpracę z dużymi przedsiębiorstwami z wielu względów. Przede wszystkim dlatego, że tylko one były w stanie produkować, wykorzystując korzyści skali. Dysponujące odpowiednim potencjałem ludzkim i organizacyjnym, łatwiej znajdowały miejsce dla swoich produktów na rynkach zagranicznych. Łatwiej im było nawiązać współpracę technologiczną z partnerami zagranicznymi. Koreańskie późniejsze przeboje eksportowe, czyli produkcja Samsunga i Lucky-Gold Star, bazowały głównie na japońskich, amerykańskich i niemieckich technologiach elektronicznych i elektrycznych pozyskiwanych przez współpracę z takimi firmami, jak: Nippon Electric, Joowoo i Sanyo, AT&T, Mitsubishi Co. czy Siemens.⁶⁸ Zadłużanie się niezbędne do stałego wzrostu produkcji było również znacznie łatwiejsze w przypadku dużych podmiotów. Banki chętniej udzielały im kredytów, ponieważ były bardziej wiarygodne. Urzędnicy podobnie jak przedsiębiorcy byli rozliczani z efektów wsparcia dla przedsiębiorstw, a te były większe w przypadku dużych przedsiębiorstw. Dodatkowo pracownikom administracji ekonomicznej nadzorującym realizację planów pięcioletnich łatwiej było kontrolować ograniczoną liczbę dużych podmiotów niż setki czy tysiące małych. Duże przedsiębiorstwa oferowały też intratne zatrudnienie emerytowanym urzędnikom państwowym, z którymi wcześniej współpracowały, stanowiło to dodatkową zachętę do faworyzowania czebol. Dużym przedsiębiorstwom łatwiej było radzić sobie ze skomplikowanymi procedurami biurokratycznymi. Ścisła kontrola państwa nad gospodarką powodowała, że jeszcze w 1985 roku do założenia firmy potrzebne było złożenie 312 dokumentów.⁶⁹ Wreszcie politycy preferowali współpracę z niewielką grupą wybranych przedsiębiorstw ze względu na zawieranie z nimi dwuznacznych układów związanych z finansowaniem obozu rządzącego. Pilnowano jednak, aby praktyki te ograniczały się jedynie do wybranych osób na szczycie władzy.⁷⁰

Obok przedsiębiorstw prywatnych ważną rolę w realizacji planów rozwojowych odegrały przedsiębiorstwa państwowe. Przed 1961 rokiem było ich niewiele i funkcjonowały głównie w sektorze usług użyteczności publicznej lub obsługiwały monopole, na przykład: solny, tytoniowy czy produkcji żeń-szenia. Po objęciu władzy przez generała Parka przedsiębiorstwa państwowe zakładane były w tych obszarach niezbędnych dla rozwoju eksportu, gdzie ówczesny koreański prywatny sektor nie był w stanie podjąć działalności. Dotyczyło to między innymi produkcji stali i żelaza oraz przemysłów naftowego i chemicznego.⁷¹

⁶⁸ E.M. Kim, G.S. Park, *The Chaebol*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 290.

⁶⁹ D.C. Kang, *op.cit.*, s. 108.

⁷⁰ B.N. Song, *op.cit.*, s. 118.

⁷¹ *Ibidem*, s. 146.

Finansowanie rozwoju i pozyskiwanie technologii produkcyjnych

Realizacja kolejnych planów pięcioletnich wymagała ogromnych nakładów finansowych. Niski poziom dochodu narodowego i mniejsza niż w innych krajach rozwijających się stopa oszczędności powodowały, że oszczędności wewnętrzne nie wystarczały na finansowanie planowanych inwestycji.⁷² Do połowy lat siedemdziesiątych stopa oszczędności w Korei jedynie sporadycznie przekraczała 20% PNB (tabela 6) i przez długi okres była niższa od stopy oszczędności w krajach Ameryki Łacińskiej.⁷³ Od momentu przejęcia władzy w USA przez prezydenta Kennedy'ego pomoc amerykańska zaczęła dodatkowo ulegać drastycznej redukcji. W tej sytuacji Park postawił na dwa kierunki polityki zagranicznej, które mogły zapewnić dopływ kapitału oraz niezbędny dla zacofanej gospodarki transfer technologiczny. Z jednej strony zaczął pracować nad nawiązaniem stosunków dyplomatycznych z Japonią, z drugiej zaś negocjował ze Stanami Zjednoczonymi warunki wysłania koreańskich oddziałów na wojnę w Wietnamie. Te dwie decyzje okazały się kluczowe dla dalszego finansowania i realizacji rozwoju kraju.⁷⁴

Tabela 6. Inwestycje i oszczędności w relacji do PNB w latach 1962–1978 (w %)

Lata	Nakłady brutto na środki trwałe	Oszczędności krajowe	Saldo rachunku obrotów bieżących
1962	13,9	11,6	-1,9
1966	20,0	17,6	-2,7
1970	25,6	18,8	-7,6
1974	25,3	20,6	-10,9
1978	30,8	29,4	-2,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.H. Amsden, op.cit., s. 75.

Nawiązanie stosunków z Japonią, byłym okupantem, było politycznie trudną decyzją i spotykało się z ostrą krytyką ze strony licznych środowisk społecznych. Dochodziło do wystąpień ludności na tym tle, a Park oskarżany był o zdradę. Decyzja o nawiązaniu stosunków z byłym wrogiem oznaczała jednak niezbędny dla koreańskiej gospodarki zastrzyk środków finansowych oraz dostęp do japoń-

⁷² D.C. Kang, op.cit., s. 46.

⁷³ World Bank, op.cit., s. 41.

⁷⁴ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 94.

skich technologii, których uboga Korea potrzebowała do zbudowania własnego przemysłu. W zamian za wznowienie stosunków dwustronnych Korea otrzymała od Japonii 800 mln dol., w tym 300 mln dol. stanowiły granty zwrotne w ciągu dziesięciu lat, 200 mln dol. – pożyczki państwowe oraz 300 mln dol. – pożyczki prywatne.⁷⁵ Japoński sektor prywatny podszedł ponadto z dużą otwartością do współpracy z byłą kolonią, chętnie inwestując. Japończycy początkowo przenieśli do Korei wytwarzanie wielu tanich masowych produktów, a następnie częściowo produkcję przemysłu ciężkiego, pozostawiając w Japonii produkcję dóbr bardziej zaawansowanych technologicznie oraz działalność badawczo-rozwojową. Zaangażowanie japońskie przyczyniło się do przeobrażenia koreańskiej gospodarki. Tak osiągnięty duży postęp techniczny pociągał jednak za sobą zależność technologiczną od Japonii. Obawiano się, że podobnie jak to się stało w przypadku krajów Azji Południowej zależność ta będzie skutkowałą zatrzymaniem rozwoju na poziomie producenta tanich dóbr o relatywnie niskiej wartości dodanej. Państwo koreańskie podjęło wysiłki w celu przeciwdziałania temu uzależnieniu, wspierając podmioty krajowe w rozwoju technologii. Dla Korei współpraca z japońskimi firmami miała być tylko wyjściowym etapem na drodze do pełnego rozwoju, opracowywania własnych technologii i konkutowania w najbardziej zaawansowanych segmentach na rynku światowym. Japońskie przedsiębiorstwa wraz z ich strukturą organizacyjną, niezwykle szerokim wachlarzem produktów oraz dużą skalą produkcji stały się wzorcem dla koreańskich przedsiębiorców i polityków gospodarczych.⁷⁶

Zgodnie z przyjętą filozofią rząd koreański zezwalał na inwestycje zagraniczne tylko w tych sektorach, gdzie bezwzględnie wymagał tego interes kraju. Zezwolenia na zaangażowanie obcego podmiotu były ściśle koordynowane z planami rozwojowymi. Szczegółowo definiowano, jakie technologie w danej gałęzi są niezbędne do osiągnięcia ustalonych celów, sprawdzano zaawansowanie technologiczne produkcji realizowanej przez lokalnych producentów i ustalano poziom niezbędnego transferu technologii z zagranicy. Te dziedziny, w których technologie posiadane przez koreańskich przedsiębiorców były uznane za wystarczające, zamykano na inwestycje zagraniczne. Te, w których brakowało odpowiednich technologii, definiowano jako otwarte.⁷⁷

Nie oznaczało to jednak pełnego przyzwolenia na wkraczanie w otwarte dziedziny zagranicznych inwestorów. Były one obwarowane licznymi restrykcjami, a działalność inwestorów zagranicznych była szczegółowo monitorowana.

---

⁷⁵ Ibidem, s. 98–99.

⁷⁶ I. Pirie, *op.cit.*, s. 68.

⁷⁷ R. Mardon, *op.cit.*

W celu zapobieżenia transferowaniu zysków inwestorzy musieli między innymi udowodnić, że każda z importowanych maszyn jest niezbędna dla danej produkcji i jej odpowiednik nie jest produkowany w Korei. Każda zgoda na inwestycję zagraniczną była wydawana przez specjalnie powołane do tego ciała składające się z urzędników ministerstw gospodarczych, wszystkie ministerstwa musiały wydać pozytywną opinię, aby taka inwestycja doszła do skutku. Decyzja o zgodzie na inwestycję zagraniczną poprzedzona była szczegółowym raportem dotyczącym: charakteru proponowanego projektu, źródła pochodzenia kapitału zagranicznego, poziomu zaangażowania zagranicznego partnera, stopnia transferu technologii, zakresu i metod szkolenia koreańskich pracowników, planowanej wielkości produkcji i udziału w niej eksportu. W przypadku gdy więcej niż jeden inwestor zagraniczny był zainteresowany zaangażowaniem się w wybrany projekt, dochodziło do negocjacji. Wygrywało to przedsiębiorstwo, które zaproponowało największy poziom transferu technologicznego przy jak najmniejszym udziale własnego kapitału z projekcie. Preferowane były projekty zakładające powstanie *joint venture* z koreańskim podmiotem.

Tylko w przypadku inwestycji generujących produkcję w całości na rynek zagraniczny, bądź dostarczających niezwykle ważnych technologii, wyrażano zgodę na ponad 50% własność zagraniczną. Każdy inwestor zagraniczny zobowiązany był do negocjowania złożonego porozumienia z rządem, które definiowało warunki działalności w Korei. Porozumienie mogło zawierać takie elementy, jak: utworzenie *joint venture* z koreańskim podmiotem, który po upływie określonego czasu przejmował kontrolę nad działalnością produkcyjną, zakres transferu technologicznego i dostępu do rynków zagranicznych zapewniane przez inwestora, czy nawet zobowiązanie do odstąpienia własnych udziałów w przedsięwzięciu na rzecz koreańskiego podmiotu po upływie pewnego okresu. Wykorzystując tę formułę, Koreańczykom udało się stworzyć w wielu sektorach skuteczną konkurencję wobec wcześniejszych partnerów z *joint venture*. Tak się stało w przypadku wielu produktów elektronicznych bazujących na japońskich technologiach takich firm, jak Sony czy Toshiba, czy opisanego wyżej sektora motoryzacyjnego. W wielu przypadkach po przyswojeniu niezbędnych technologii sektor otwarty na zagranicznych inwestorów zostawał zamknięty i całkowicie przejęty przez podmioty krajowe. Przykładem może tu być przemysł naftowy – zarówno przetwarzanie, jak i dostarczanie ropy naftowej początkowo w całości obsługiwane było przez firmy zagraniczne działające w *joint venture* z koreańskimi podmiotami. Obecnie ten segment rynku jest w całości w rękach koreańskich podmiotów.

Im bardziej pożądana, ze względu na rozwój gospodarki, była technologia implementowana przez inwestora zagranicznego, tym otrzymywał on korzystniejsze

warunki działalności, takie jak: zwolnienia podatkowe, różnego rodzaju finansowe zachęty czy niskie koszty działalności, a rząd odstępował od przyjętych restrykcyjnych zasad. W latach 1962–1985 wartość zaakceptowanych przez państwo inwestycji wyniosła około 2,6 mld dol. Ostatecznie zrealizowano projekty na kwotę 1,9 mld dol., przy tym praktycznie wyeliminowano dostęp inwestorów zagranicznych do gałęzi produkujących dobra konsumpcyjne na rynek wewnętrzny. Do połowy lat siedemdziesiątych państwo broniło również dostępu do sektora usług finansowych.⁷⁸

Drugą ze strategicznych decyzji Parka, która przyniosła ogromny zastrzyk finansowy, było wysłanie wojsk do Wietnamu. W okresie uczestnictwa Korei w wojnie w Wietnamie zewnętrzne zadłużenie kraju wzrosło kilkakrotnie w relacji do PNB z 6,8% do 31,5%, co w wartościach absolutnych oznaczało ponad dwudziestokrotny wzrost kwot zaciągniętych pożyczek (tabela 7). Dzięki nim w dużej mierze możliwy był rozwój kraju w połowie lat sześćdziesiątych. Decyzja ta pomogła również w otwarciu rynku USA na koreańskie produkty. W efekcie tej decyzji pomiędzy rokiem 1964 i 1968 koreański eksport do USA wzrósł o ponad 230%. Korea stała się ważnym eksporterem tanich dóbr na ten niezwykle chłonny rynek. Było to bardzo ważne ze względu na koreańską proeksportową strategię rozwojową. Otwarcie rynku amerykańskiego umożliwiło nawiązanie wielu kontaktów, na których później przedsiębiorstwa dalej bazowały i rozwijały je przez następne dziesiątki lat. Jednym z warunków udziału w wojnie było ponadto stosowanie przez koreańskich żołnierzy własnego wyposażenia, w tym broni. Dzięki zaangażowaniu w wojnę koreańscy producenci na ogromną skalę korzystali również z zamówień amerykańskich kierowanych do Wietnamu Południowego. Dotyczyło to zwłaszcza produkcji przemysłu ciężkiego, w której Korea stawiała na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych pierwsze kroki. Do Wietnamu Południowego trafiało wówczas 94% koreańskiego eksportu stali, 51% sprzętu transportowego, 40% maszyn nielektrycznych i 40% produktów chemicznych. Istotą tego eksportu stanowiła nie tyle wartość samych zamówień, ile rozwój powyższych gałęzi przemysłu w Korei.⁷⁹

Większość grantów i pożyczek zagranicznych trafiało do wybranych dużych przedsiębiorstw produkcyjnych, które miały również ułatwiony dostęp do takich pożyczek krajowych.⁸⁰ W 1964 roku 38% kredytów bankowych i 43% pieniędzy

---

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ I. Pirie, *op.cit.*, s. 66–67.

⁸⁰ E.M. Kim, G.S. Park, *op.cit.*, s. 279–280.

M1 było skierowanych do 9 największych czeboli.⁸¹ Rząd wspierał zaciąganie pożyczek, aprobował wszystkie duże kredyty i gwarantował je, tak aby ułatwić finansowanie rozwoju aparatu wytwórczego, odpowiadającego planom eksportowym. Stosowana na Zachodzie analiza ekonomiczna kredytobiorcy rzadko była podstawą udzielania pożyczek w Parkowskiej Korei. Polityka kredytowa była narzędziem realizacji planów rozwoju przemysłu zgodnych z kolejnymi planami pięcioletnimi. Oznaczało to, że przedsiębiorstwa działające w sektorach priorytetowych niemal automatycznie uzyskiwały kredyt, podczas gdy nawet najbardziej rentowne przedsiębiorstwa z innych branż nie miały praktycznie żadnej szansy na kredyt i musiały posiłkować się finansowaniem w szarej strefie.⁸²

Tabela 7. Zadłużenie zewnętrzne w latach 1963–1980

Rok	Zadłużenie zewnętrzne (w mln dol., ceny bieżące)	Zadłużenie zewnętrzne w stosunku do PNB (w %)
1963	157	4,0
1964	177	5,3
1965	206	6,8
1966	392	10,3
1967	645	13,6
1968	1 199	20,0
1969	1 800	24,0
1970	2 245	25,5
1971	2 922	30,0
1972	3 589	33,9
1973	4 260	31,5
1974	5 937	32,0
1975	8 456	40,5
1976	10 533	36,7
1977	12 648	33,8
1978	14 871	29,7
1979	20 500	31,7
1980	27 365	44,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.H. Amsden, op.cit., s. 95.

⁸¹ D.C. Kang, op.cit., s. 114.

⁸² M.L. Clifford, op.cit., s. 41.

Preferencyjnemu oprocentowaniu kredytów skierowanych do uprzywilejowanych branż towarzyszyła wysoka inflacja, co sprawiało, że realne stopy procentowe były często ujemne. Prowadziło to z jednej strony do bardzo szybkiego rozwoju aparatu produkcyjnego, z drugiej zaś do bardzo silnego zadłużania się przedsiębiorstw i pewnego marginesu czarnego rynku pożyczkowego. Różnice pomiędzy preferencyjnymi stopami procentowymi a czarnorynkowymi wahały się w granicach od 20% do 30%. Margines ten oddaje poziom wpływu państwa na system cen i dotowania przedsiębiorstw.⁸³ Priorytetem rządu był eksport, dlatego wszystkie aspekty polityki gospodarczej i społecznej zostały mu podporządkowane. Presji na zwiększanie oszczędności przez społeczeństwo i zakazowi sprzedaży na rynek wewnętrzny niektórych bardziej luksusowych produktów towarzyszyła inflacyjna redystrybucja dochodów od kredytodawców do kredytobiorców.⁸⁴

3.3. Rozwój przemysłu ciężkiego i chemicznego

W 1973 roku Park ogłosił zmianę polityki gospodarczej: dominacja pracochłonnej produkcji lekkiej miała być zastąpiona przez przemysł ciężki, chemiczny i nowoczesnych technologii. Kontynuowano wprawdzie politykę proeksportową, ale teraz miała ona być wsparciem dla nowego typu produkcji. Oficjalnie program gospodarczy rozpoczynający drugą dekadę rządów Parka odwoływał się do tworzenia przemysłu ciężkiego i chemicznego (Heavy and Chemical Industry – HCI), nieoficjalnie zaś stanowił podstawę rozwoju przemysłu obronnego. Zmiana polityki gospodarczej była efektem ambicji generała Parka powtórzenia japońskiego sukcesu rozwojowego. Był on ponadto przekonany, że bez silnych podstaw przemysłowych i lokalnej produkcji broni Korea Południowa nie utrzyma swojej niezależności. Myśl o rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego na wzór japoński towarzyszyła Parkowi od początku. Już w latach sześćdziesiątych XX wieku realizowane były pojedyncze projekty. Teraz jednak doszło do jakościowej zmiany w odniesieniu do celu, zakresu, skali oraz stylu realizacji inwestycji. Zapowiedziany przez Parka na początku lat siedemdziesiątych XX wieku program rozwoju HCI był kompleksową, makroekonomiczną strategią skoordynowanej realizacji projektów inwestycyjnych w wielu dziedzinach. Inwestycje były powiązane ze sobą zarówno sektorowo, w ramach łańcuchów produkcyjnych, jak i międzysektorowo, oddziałując na siebie, biorąc pod uwagę powiązania w łańcuchu produkcyjnym, wobec własnego i innych sektorów.⁸⁵

---

⁸³ I. Pirie, *op.cit.*, s. 70–71.

⁸⁴ B.N. Song, *op.cit.*, s. 98.

⁸⁵ H.B. Im, *op.cit.*, s. 255–256.

Moment wprowadzenia nowego typu polityki wynikał z pojawienia się wyraźnych oznak kurczenia się możliwości rozwoju z wykorzystaniem dotychczasowych metod oraz zmieniającej się sytuacji geopolitycznej. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych pojawiały się problemy z dotychczasową produkcją i strukturą przemysłu. Zaczęły one wykazywać nieefektywność. Czebole działające w warunkach ograniczonej konkurencji duplikowały swoje inwestycje. Nałożyły się na to trudności z eksportem produkcji lekkiej. Szybko rosły koszty produkcji wynikające z rosnących kosztów pracy i konkurencji cenowej ze strony krajów Azji Południowo-Wschodniej. Dotychczasowe przewagi komparatywne kraju zanikały. Z drugiej strony główny odbiorca koreańskiego eksportu – Stany Zjednoczone na fali pogarszającej się wewnętrznej sytuacji ekonomicznej zaczął wprowadzać bariery importowe. W wyniku rewaluacji jena japońskiego rosły ceny dóbr kapitałowych i półproduktów importowanych z Japonii, na których opierała się w dużej mierze koreańska produkcja. Sytuacja była tym trudniejsza, że przywóz dóbr z Japonii stanowił wówczas 40% całego koreańskiego importu. Dodatkowo z powodów politycznych część japońskich przedsiębiorstw zaawansowanych technologicznie zaczęła się wycofywać z Korei w celu zainwestowania w Chinach. Dużym ciosem dla koreańskiej gospodarki pozbawionej surowców naturalnych były gwałtownie rosnące ceny ropy naftowej. Pogarszająca się sytuacja geopolityczna miała negatywny wpływ na zachowanie zagranicznych podmiotów. Pod wpływem amerykańskiej doktryny odprężenia i deklaracji o wycofywaniu wojsk amerykańskich z Półwyspu Koreańskiego z RK zaczął odpływać kapitał zagraniczny, co powodowało wahania kursu wona i wzrost kosztów obsługi kredytów zagranicznych przez koreańskie przedsiębiorstwa. Te wszystkie czynniki przyczyniły się do pogłębiających się kłopotów finansowych dużych przedsiębiorstw. W 1969 roku osiemdziesiąt sześć czeboli miało kłopoty ze spłaceniem kredytów gwarantowanych przez państwo.⁸⁶

Ogromna zależność koreańskiej produkcji od kredytów zagranicznych i pogłębiający się deficyt budżetowy stawały pod znakiem zapytania wypłacalność kraju. W tej sytuacji państwo zmuszone było przyjąć pakiet ratunkowy oferowany przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy. W zamian za zobowiązanie się do spełnienia takich warunków, jak: dewaluacja wona, ograniczenie wydatków budżetowych, dążenie do ograniczenia deficytu budżetowego oraz ekspansywnej polityki monetarnej Korea otrzymała otwartą linię kredytową na 25 mln dol. Jedynym warunkiem, na który rząd koreański nie przystał w żadnym względzie, było wycofanie subsydiów eksportowych. Efekt reform zaleconych przez MFW nie był zadowalający. Dewaluacja wona powodowała wzrost inflacji, a spowolniony wzrost gospodarczy

---

⁸⁶ Ibidem, s. 248–251.

pogłębiał problemy zadłużeniowe przedsiębiorstw. W tej sytuacji czebole zwróciły się do państwa o pomoc.

Rząd z jednej strony nie mógł dopuścić do upadku wielkich przedsiębiorstw, z drugiej zaś musiał wymóc na czebolach niezbędne zmiany. W efekcie specjalny zespół utworzony przy Pałacu Prezydenckim doprowadził na początku lat siedemdziesiątych do upadku, przejęć i sprzedaży 20% przedsiębiorstw zagrożonych bankructwem. Reszta otrzymała pomoc państwa w postaci restrukturyzacji długów. Specjalnym dekretem zamieniono krótkookresowe wysoko oprocentowane pożyczki na długookresowe o niskim oprocentowaniu. Zawieszono również spłatę tak zwanych pożyczek lichwiarskich, zaciągniętych na wysoki procent poza oficjalnym rynkiem bankowym. Dzięki pokonaniu kryzysu i uratowaniu wielu czołowych przedsiębiorstw przed bankructwem generał Park zaskarbił sobie wielkie uznanie wśród przemysłowców.⁸⁷

Zażegnany kryzys pokazał, że potrzebne były nowe kierunki ekspansji produkcyjnej, które niósł ze sobą program HCI. Park przekuł kryzys w okazję do zrealizowania swojej wielkiej industrialnej wizji. Duże przedsiębiorstwa zaangażowały się w program z zapałem, wiedząc, że gwarancje dzielenia się ryzykiem dawane przez państwo są wiarygodne. Zgodnie z planem do roku 1980 połowę koreańskiego eksportu miały stanowić: stal, samochody, statki i maszyny. Międzynarodowi eksperci oraz część koreańskich ekonomistów skupionych wokół EPB jednoznacznie negatywnie oceniali celowość tych założeń. Uważano, zgodnie z paradygmatem ekonomii neoklasycznej, że Korea powinna się koncentrować na produkcji tych dóbr, w których ma przewagi komparatywne, a więc w przemyśle lekkim, produkującym między innymi tekstylia, zabawki, peruki i buty. Zalecenia te jednak stały w sprzeczności z koncepcją rozwoju Korei generała Parka, którą ten z sukcesem forsował, niezależnie od opinii zagranicznych doradców, naśladowując japońską industrializację.

W kolejnych planach pięcioletnich przesuвано nacisk na gałęzie o wyższej wartości dodanej i zwiększano potencjał produkcyjny w gałęziach strategicznych. Rozwój przemysłu chemicznego i ciężkiego był zatem z jednej strony kolejnym przyspieszonym etapem, który wcześniej przechodziły kraje rozwinięte, z drugiej zaś – zdaniem Parka – był niezbędny do budowania niezależnej gospodarki oraz do celów obronnych. Sukces realizacji planu uzależniano od trzech elementów: utrzymania orientacji proeksportowej, długookresowego i rozległego planowania i zgromadzenia niezbędnych środków, które szacowano na 10 mld dol.⁸⁸

---

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 173.

Przemysł obronny

Przekonanie Parka o potrzebie rozwoju HCI było związane między innymi z rodzącymi się na początku lat siedemdziesiątych wątpliwościami dotyczącymi determinacji Amerykanów do obrony Korei Południowej. Park obawiał się, że Korea może podzielić los Wietnamu Południowego. Przesłanki, że takie przypuszczenia mogły być uzasadnione, były co najmniej dwie. Po pierwsze, Stany Zjednoczone nie reagowały w zdecydowany sposób na powtarzające się prowokacje północnokoreańskie, w tym na próby zabójstwa generała Parka. Po drugie, zgodnie z doktryną prezydenta Nixona Stany Zjednoczone ograniczały swoje zaangażowanie w Azji, zmniejszając liczbę żołnierzy stacjonujących w Korei o 20 tys., co stanowiło znaczną część dotychczasowych sił. Tę ostatnią okoliczność Park chciał wykorzystać na swoją korzyść. W zamian za wycofanie znacznej części wojsk sojusznicznych zażądał od USA pomocy finansowej w wysokości 3 mld dol. na dobrojenie własnej armii i krajową produkcję broni. Amerykanie ostatecznie zgodzili się na 1,5 mld dol. wypłacane w ciągu wielu lat w transzach. Pomoc ta oraz specjalny podatek na obronę narodową wprowadzony w 1975 roku leżały u podstaw finansowania rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego.⁸⁹

Zasadnicze znaczenie dla podjęcia decyzji o rozwoju przemysłu obronnego w Korei Południowej miał również fakt, że od zakończenia działań wojennych na półwyspie Korea Północna stale produkowała wysokiej jakości broń. W sytuacji wycofania się Amerykanów z półwyspu lub drastycznego ograniczenia ich obecności Korea Południowa, nieposiadając własnego aparatu przemysłowego do produkcji broni, znalazłaby się na znacznie słabszej pozycji.

Początkowo przemysł obronny miał być skupiony w rękach państwa. EPB planowała budowę czterech podstawowych dla realizacji strategii przedsiębiorstw wytwarzających stal, odlewy stalowe, maszyny ciężkie oraz statki. Stworzenie nowych przedsiębiorstw wymagało jednak ogromnych funduszy, których uzyskanie napotykało trudności i oznaczało duże opóźnienia. Parkowi zależało na czasie, chodziło między innymi o jak najszybsze uzbrojenie 2,5 mln żołnierzy rezerwowych. Ostatecznie EPB zostało odsunięte od realizacji planu, a produkcja broni została powierzona zgodnie z zaleceniami MCI współpracującym z państwem dużym przedsiębiorstwom prywatnym produkującym pod nadzorem państwa. Produkcja elementów broni miała być rozproszona pomiędzy różne zakłady, a jej efekty weryfikowane przez rządową agencję zbrojeniową, odpowiedzialną również za montaż gotowego uzbrojenia. Część częboli posiadała już technologie

---

⁸⁹ Ibidem, s. 108.

pozwalające z bardzo wysoką precyzją produkować elementy broni, inne musiały znacznie podnieść standardy produkcji. Rozwiązanie takie było jednak znacznie tańsze i co najważniejsze oznaczało, że produkcję można było rozpocząć w perspektywie miesięcy od podjęcia stosownej decyzji.⁹⁰ Kluczowe dla ekonomicznego powodzenia projektu było powiązanie produkcji zbrojeniowej z cywilną. Brak wystarczającego popytu na koreańską broń w czasie pokoju oznaczał, że fabryki produkujące wyłącznie uzbrojenie byłyby nierentowne. Rozproszenie produkcji elementów uzbrojenia pomiędzy wielu producentów oraz dualne zastosowanie wytwarzanych przez nich elementów oznaczało, że w czasie pokoju 80% mocy wytwórczych pochłaniała produkcja cywilna, natomiast 20% – wojskowa. Na wypadek wojny zakłady produkujące w dużej mierze części maszyn do użytku cywilnego mogły w 100% przestawić się na produkcję elementów uzbrojenia.⁹¹

Amerykanie początkowo sprzeciwiali się rozwojowi przemysłu obronnego w Korei i planowali sprzedaż sojusznikowi własnego gotowego uzbrojenia. Negocjacje związane z nabywaniem odpowiednich licencji i pomocy technicznej były bardzo powolne. W tej sytuacji Park, przekonany o wadze lokalnej produkcji broni, rozpoczął równoległe negocjacje z producentami zachodnioeuropejskimi. Posunięcie to zaowocowało zmianą polityki amerykańskiej i znacznymi transferami technologicznymi. Oparcie produkcji broni na technologiach amerykańskich dało początek pracom nad koreańskimi technologiami produkcji broni, które w przyszłości umożliwiły ich eksport.⁹²

Finansowanie rozwoju przemysłu obronnego wiązało się z ogromnymi kwotami, a przez to z potencjalnymi nadużyciami. Ze względu na tajemnicę otaczającą program nie można było stosować zwykłych mechanizmów kontrolnych z udziałem EPB czy parlamentu. Park wprowadził więc w to miejsce liczne reguły i zabezpieczenia. Funkcje kontrolne miał sprawować nowo powołany cywilny minister obrony narodowej. Dodatkowo tworzenie przemysłu obronnego podlegało kontroli i kierownictwu specjalnego sekretariatu w Pałacu Prezydenckim.⁹³

Tajnym planem prezydenta Parka, stanowczo odrzucanym przez Amerykanów, było dążenie do pozyskania własnej broni jądrowej. Obawiając się, że Stany Zjednoczone zdejmą parasol nuklearny chroniący kraj przed potencjalnym atakiem KRLD, dyktator rozpoczął potajemny program prac nad przetwarzaniem paliwa nuklearnego. Pierwszym krokiem w tym kierunku było nawiązanie współpracy

---

⁹⁰ W.C. O, *op.cit.*, s. 133.

⁹¹ C.Y. Kim, *op.cit.*, s. 405–410.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ H.A. Kim, *Korea's development...*, *op.cit.*, s. 190–192.

dotyczącej cywilnej energetyki jądrowej z krajami posiadającymi takie technologie, czyli z Kanadą i Francją. Zamówiono budowę elektrowni atomowych u tych dostawców, a także podpisano umowę z Francją na budowę fabryki przetwarzania paliwa jądrowego. Technologia ta bezpośrednio pozwalała na pozyskiwanie paliwa do broni atomowej. Jednocześnie sukcesem zakończyły się prace nad konstrukcją odpowiednich pocisków rakietowych, które mogły być nośnikami ładunków jądrowych. Postępy w tej dziedzinie oraz zagraniczna współpraca atomowa za plecami Amerykanów doprowadziły sojuszników na krawędź konfliktu. Francuzi pod naciskiem USA wycofali się z eksportu do Korei technologii przetwarzania paliwa jądrowego. Po śmierci generała Parka Korea całkowicie wycofała się z rozwoju wojskowego programu jądrowego.⁹⁴

Realizacja programu HCI

Realizacja programu HCI przypadła na okres trzeciego i czwartego planu pięcioletniego. Plan rozwoju HCI obejmował pięć głównych gałęzi podwójnego zastosowania: produkcję maszyn przemysłowych, przemysł stoczniowy i transportowy, produkcję żelaza i stali, przemysł chemiczny oraz elektroniczny. Zarówno polityka finansowa, jak i fiskalna trzeciego planu pięcioletniego na lata 1972–1976 były mu podporządkowane. Przedsiębiorstwa zaangażowane w tworzenie i rozwój desygnowanych gałęzi mogły liczyć na preferencyjne kredyty, specjalne odpisy amortyzacyjne, niskie lub zerowe podatki oraz rozległą pomoc ze strony administracji. Podobnie inwestycje zagraniczne realizowane w tym okresie w ponad 60% dotyczyły desygnowanych gałęzi. Koreańskie przedsiębiorstwa stopniowo opanowywały technologie produkcji części maszyn oraz materiałów niezbędnych do rozwoju przemysłu chemicznego i ciężkiego, a także elektronicznego. Zaczęto pracować nad koreańskimi rozwiązaniami w produkcji dóbr i wprowadzać je w życie. Finansowanie rozwoju było dużym wyzwaniem dla koreańskich polityków gospodarczych. Wycofywano kapitał z innych branży oraz tłumiono konsumpcję wewnętrzną w celu dostarczenia środków na rozwój HCI. Duży nacisk kładziono na zwiększenie poziomu oszczędności krajowych. Towarzyszyła temu polityka dochodowa, podwyższanie stóp procentowych od depozytów i kampanie społeczne. Nie przynosiło to oczekiwanego rezultatu, czego skutkiem były dalsze zabiegi o pożyczki zagraniczne.⁹⁵ W 1973 roku wysłano misję promocyjną do USA i Japonii, których celem było zebranie środków na realizację planowanych

⁹⁴ Ibidem, s. 188–199.

⁹⁵ B.N. Song, op.cit., s. 163–164.

inwestycji. W konsekwencji od początku lat siedemdziesiątych bardzo rosło zadłużenie zewnętrzne.⁹⁶

Produkcja przemysłów ciężkiego i chemicznego zależy w dużo większym stopniu od powiązań w ramach łańcucha produkcyjnego na poziomie surowców, materiałów, półproduktów i produktów niż produkcja przemysłu lekkiego. Wymaga również szczególnych warunków związanych z doprowadzeniem mediów oraz utylizacją odpadów i zanieczyszczeniami. To wszystko sprawia, że najlepszą metodą lokalizacji produkcji są klastry stworzone z grupy powiązanych fabryk. W ramach programu HCI stworzono siedem następujących kompleksów przemysłowych: drugi stalowy kompleks przemysłowy u ujścia rzeki Nakdong, drugi chemiczny kompleks przemysłowy w Gwangyang, kompleks przemysłowy metali nieżelaznych w Onsan, kompleks produkcji maszyn w Changwon, kompleks stoczniowy na wyspie Geoje, kompleks elektroniczny w Gumi, kompleks eksportowej produkcji lekkiej w Gunsan.⁹⁷

Twórcom programu, wśród których dominowali praktycy przemysłu, przyswiecało przekonanie, że krajom rozwijającym się potrzebna jest duża doza planowania oraz jasne, dobrze sformułowane cele. Z doświadczenia pierwszych dziesięciu lat rozwoju wynikało, że tam, gdzie państwo aktywnie planowało rozwój poszczególnych gałęzi, również na poziomie konkretnych przedsiębiorstw (na przykład dostarczało planów rozbudowy fabryk), przedsiębiorstwa korzystały z tego i otrzymywały oczekiwane rezultaty. Brak planowania i wsparcia państwa skutkowało niedorozwojem danych branż. Efektem realizacji planu miało być w perspektywie dziesięciu lat uzyskanie eksportu na poziomie 10 mld dol. i PKB *per capita* na poziomie 1 tys. dol. Model na lata siedemdziesiąte miał stanowić podstawę polityki rozwojowej na lata osiemdziesiąte.⁹⁸

Na potrzeby realizacji planu rozwoju HCI stworzono corocznie aktualizowany model przemysłu krajowego (National Industry Standard Model – NISM), uwzględniający cele rozwojowe, strukturę przemysłu i bieżącą wartość produkcji, a także dodatkowe krótkookresowe plany rozwojowe. NISM służył koordynacji działań w skali całej gospodarki. Koreańscy eksperci podkreślali wagę takiego ogólnego spojrzenia. Pozwalało ono porządkować cele i nadawać kolejność realizacji elementów składowych rozwoju HCI, takich jak: planowanie przestrzenne rozmieszczenia przemysłu, rozwijanie produkcji pomocniczej na potrzeby wiodących gałęzi czy polityka edukacyjna dostarczająca, zgodnie z perspektywą rozwoju gospodarki,

⁹⁶ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 184.

⁹⁷ C.Y. Kim, op.cit., s. 421–423.

⁹⁸ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 173–174.

pracowników o pożądanym profilu wykształcenia. Plan zakładał również tworzenie niezbędnych do rozwoju przedsiębiorstw państwowych w tych gałęziach, w których sektor prywatny nie był w stanie podjąć wymaganej produkcji.

Sektor eksportowy lat sześćdziesiątych skupiał głównie przedsiębiorstwa przemysłu lekkiego i opierał się na pracy ograniczonego zasobu młodych kobiet.⁹⁹ Wcielenie w życie programu HCI oznaczało oparcie rozwoju przemysłu na znacznie większym zasobie męskiej siły roboczej. Jednocześnie wymagał ogromnego wysiłku wykwalifikowania pracowników zdolnych do podjęcia pracy w przemyśle ciężkim i chemicznym. Zmiana struktury gospodarki wymusiła intensywny rozwój szkolnictwa zawodowego i zaawansowanej edukacji technicznej. Tworzono technika mechaniczne i centra doskonalenia zawodowego. Na potrzeby uprzemysławiającej się gospodarki planowano zwiększenie w ten sposób podaży pracowników o średnim wykształceniu technicznym z 340 tys. w 1969 roku do 1,700 tys. w 1981 roku. W szkołach duży nacisk kładziono na nauczanie przedmiotów ścisłych. Popyt na wykwalifikowanych pracowników oznaczał jednocześnie wzrost wynagrodzeń w przemyśle i pewien wzrost poziomu życia społeczeństwa.¹⁰⁰

Przedsiębiorstwa włączone w realizację programu HCI jeszcze przed rozwinięciem produkcji zostały wyznaczone jako eksportowe. Według planu w 1981 roku eksport z tych gałęzi miał stanowić 60% całego eksportu i cel ten został osiągnięty. Eksporterów obdarzano dalszymi przywilejami, utrzymywano korzystny kurs wymiany koreańskiej waluty. Zwiększono wsparcie administracyjne dla dużych eksporterów i rozbudowano specjalne strefy eksportowe.¹⁰¹ Ważnym, nowym narzędziem, które pomogło w osiąganiu wysokich celów eksportowych, było stworzenie na wzór japoński powszechnych przedsiębiorstw handlowych (General Trade Companies – GTC). Zajmowały się one między innymi pośredniczeniem w handlu pomiędzy mniejszymi producentami krajowymi i odbiorcami zagranicznymi, a także hurtowym importem surowców niezbędnych do rozwoju krajowej produkcji. Pierwszym przedsiębiorstwem, które uzyskało taki status, był Samsung. GTC musiały spełniać wiele wymogów. Poza wielkością przedsiębiorstwa, siecią biur handlowych i powiązań międzynarodowych wyznaczano (corocznie podwyższane) minima eksportowe. Dla przykładu, w 1979 roku minimum takie dla jednego przedsiębiorstwa wynosiło 300 mln dol., czyli 2% całego koreańskiego eksportu. W zamian za spełnienie wyśrubowanych wymogów przedsiębiorstwa te mogły liczyć na dalsze hojne przywileje, subsydia uzależnione od wartości

⁹⁹ Kobiety wykazywały aktywność zawodową głównie do zamążpójścia.

¹⁰⁰ W.C. O, op.cit., s. 450.

¹⁰¹ B.N. Song, op.cit., s. 164.

eksportu, przekraczające nawet koszty związane z generowaniem dodatkowego eksportu. System ten powodował, że w 1976 roku, czyli rok po jego wprowadzeniu, 13% eksportu przechodziło przez GTC, a w 1983 roku przedsiębiorstwa te miały już ponad 50% udziału w eksporcie.¹⁰²

**Tabela 8. Podstawowe dane makroekonomiczne w latach 1962–1980
(zmiany roczne w %)**

Rok	Wzrost PNB	Zmiana deflatora PNB	Wzrost eksportu
1962	2,2	13,5	31,0
1963	9,1	28,3	61,6
1964	9,6	30,0	37,6
1965	5,8	6,3	43,0
1966	12,7	14,2	38,3
1967	6,6	15,8	33,7
1968	11,3	15,9	41,5
1969	13,8	14,6	30,3
1970	7,6	15,7	29,3
1971	8,8	13,4	24,3
1972	5,7	16,4	41,7
1973	14,1	13,4	73,2
1974	7,7	29,5	15,7
1975	6,9	25,8	1,4
1976	14,1	20,5	49,2
1977	12,7	15,8	21,1
1978	9,7	21,9	17,4
1979	6,5	21,1	2,8
1980	-5,2	25,6	2,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.H. Amsden, op.cit., s. 56.

Trzeci plan pięcioletni pozwolił na realizację wzrostu gospodarczego na poziomie 10,2%, przy zakładanym 8,6%. Najważniejszym czynnikiem wzrostu gospodarczego był przyrost eksportu. W strukturze eksportu dominującą rolę odgrywały produkty przemysłu lekkiego teraz produkowane na skalę międzynarodową, jednakże istotny wzrost zanotowała sprzedaż zagraniczna produktów HCI. W 1978 roku przemysł

¹⁰² Ibidem, s. 127–128.

chemiczny i ciężki wytwarzały już 48% wartości dodanej w przemyśle. Rozwój tych branż absorbował 60% krajowych kredytów oraz 80% pożyczek zagranicznych skierowanych do przemysłu.¹⁰³

Wśród podstawowych celów czwartego planu pięcioletniego (lata 1977–1981) przypadającego na okres kontynuacji programu HCI znalazło się osiągnięcie trwałych podstaw gospodarczych oraz zrównoważenie bilansu płatniczego. Planowano restrukturyzację przemysłu, wsparcie międzynarodowej konkurencyjności, wzrost zatrudnienia, poprawę warunków życia oraz usprawnienie zarządzania gospodarką i działania instytucji państwowych.¹⁰⁴ Cele te miały być osiągnięte poprzez rozwój technologii przemysłowych, w tym związanych z przemysłem precyzyjnym, zwiększenie skali produkcji w przemyśle maszynowym, rozwój przemysłu elektronicznego. Rozwojowi produkcji pięciu gałęzi uwzględnionych w programie HCI miał towarzyszyć stały wzrost ich eksportu. Położono duży nacisk na rozwój kadr inżynierskich, ośrodków badawczo-rozwojowych, rozwój i eksport technologii związanych z inżynierią przemysłową.¹⁰⁵

Czwarty plan pięcioletni miał znacznie skromniejsze efekty od poprzednich pięcioletek ze względu na perturbacje w gospodarce światowej wynikające z kryzysów naftowych. Osiągnięto średnioroczny wzrost gospodarczy jedynie na poziomie 5,7%, przy planowanych 9,2%. Koniec lat siedemdziesiątych przyniósł radykalne obniżenie dynamiki eksportu, co przełożyło się na spadek produktu w 1980 roku (por. tabela 8). Ostatni plan pięcioletni realizowany za życia generała Park Chung Hee, poza kontynuacją rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego, nastawiony był na stabilizację makroekonomiczną, w tym na obniżenie inflacji. Wzrost cen podczas trzeciego planu pięcioletniego przekroczył 20% w skali roku. Zastosowano politykę stałego wzrostu masy pieniądza w wysokości 20% rocznie oraz wprowadzono VAT w celu zmniejszenia deficytu budżetowego.¹⁰⁶

Spór o kształt rozwoju gospodarczego

Parkowska wielka wizja uprzemysłowienia Korei spotkała się z oporem Rady ds. Planowania Ekonomicznego i krytyką doradców zagranicznych. Namawiali oni do ograniczenia zakresu projektu HCI. Wynikało to z przekonania, że tylko dalszy intensywny rozwój pracochłonnego przemysłu lekkiego ustrzeże gospodarkę przed masowym bezrobociem wywołanym dużym powojennym przyrostem

¹⁰³ I. Pirie, *op.cit.*, s. 72.

¹⁰⁴ B.N. Song, *op.cit.*, s. 156–157.

¹⁰⁵ W.C. O, *op.cit.*, s. 395.

¹⁰⁶ B.N. Song, *op.cit.*, s. 164.

naturalnym. Zalecali skupienie się na tych gałęziach przemysłu, w których Korea posiadała wówczas przewagi komparatywne. Dopomóc w dalszym rozwoju miała liberalizacja gospodarki.

Dyktator, przeświadczony o swoich racjach, odsunął ekspertów z EPB od wyznaczania dalszej ścieżki rozwoju kraju. W konsekwencji władzę nad gospodarką w latach siedemdziesiątych oddał dzielącemu jego poglądy inżynierowi posiadającym szeroką wiedzę techniczną dotyczącą funkcjonowania przemysłu, a nie wyszkolonemu w USA teoretykowi ekonomii. Dążąc do realizacji programu HCI, sięgnął ponadto po zespół sprawnych menedżerów, którzy w przeszłości wykazywali się umiejętnością realizacji trudnych projektów.¹⁰⁷

Kierowania realizacją kompleksowego rozwoju przemysłu chemicznego, ciężkiego i elektronicznego podjęli się finansista Kim Chŏng-ryŏm oraz inżynier O Wŏn-ch'ŏl. Kim przejął tekę ministra handlu i przemysłu, a także nadzór nad wszystkimi ekonomicznymi resortami, w tym EPB. O był odpowiedzialny za komitet ekonomiczny w Pałacu Prezydenckim. O Wŏn-ch'ŏl, zwolennik naśladowania japońskich rozwiązań industrializacyjnych, stał się głównym autorem programu rozwoju przemysłu obronnego, w tym broni jądrowej. Był on podobnie jak Park przekonany, że tylko postawienie na rozwój przemysłu ciężkiego i chemicznego przyniesie gospodarce koreańskiej jakościową zmianę.

W przeciwieństwie do liberałów z EPB grupa skupiona wokół O Wŏn-ch'ŏla przekonywała, że nie ma dobrych teorii ekonomicznych odpowiadających potrzebom państw rozwijających się. Gospodarki w zależności od stopnia rozwoju kierują się różnymi prawami. Dlatego dobrowolne czy też narzucone stosowanie teorii odpowiednich dla krajów rozwiniętych jest błędne. Poglądy O pokrywały się z „etatystyczną” interpretacją mechanizmów rozwoju kraju. Był on przekonany, że kraje rozwijające się muszą świadomie tworzyć strukturę gospodarki, która w przyszłości pozwoli na wdrażanie od podstaw coraz bardziej zaawansowanej produkcji. Tylko zaawansowana technologicznie produkcja oraz odejście od produkcji lekkiej utrwalającej peryferyjną pozycję kraju mogła zdaniem O zbliżyć Koreę do grupy państw rozwiniętych. Dlatego nie liberalizacja gospodarki, a odgórne planowanie rozwoju, w tym selekcja wiodących gałęzi, kontrola i koordynacja najważniejszych projektów w oparciu o ścisłą współpracę z sektorem prywatnym, miało zapewnić sukces ekonomiczny w długiej perspektywie. W myśl teorii wielkiego pchnięcia był przekonany, że powodzenie rozwoju przemysłu chemicznego i ciężkiego zależało

---

¹⁰⁷ B.K. Kim, *The labyrinth of solitude: Park and the exercise of presidential power*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 158.

od „zgrania” w czasie inwestycji powiązanych produkcyjnie oraz ich odpowiedniej lokalizacji. Towarzyszyć temu miał nacisk na międzynarodową konkurencyjność produkowanych dóbr. Kluczowe dla dotarcia z zaawansowaną technologicznie produkcją na rynki światowe miały być: duża skala wytwarzania, dostosowana do prognoz dotyczących popytu, oraz zastosowanie produkcji opartej o nowoczesne technologie materiałowe i ścisła kontrola jakości. Inwestycje zagraniczne wiążące się z transferem technologicznym lokowane miały być głównie w wytypowanych gałęziach. Produkcja sektorów HCI miała być początkowo skierowana na rynki innych krajów rozwijających się, w tym do Wietnamu Południowego. Projekt wymagał dalekosiężnej, przemyślanej polityki surowcowej prowadzącej do dywersyfikacji źródeł dostaw oraz minimalizacji kosztów surowców. O przykładał dużą wagę do stałego monitorowania sprzedaży zagranicznej, które pozwalało na bieżąco reagować na zmiany popytu. Projekt zakładał również nacisk na kształcenie kadr technicznych w kraju i za granicą oraz rozwój nauk ścisłych.¹⁰⁸

Pod przewodnictwem O Wŏn-ch'ŏla powołano specjalny zespół złożony z ekonomistów z EPB i Ministerstwa Finansów, który miał za zadanie przygotowanie szczegółowych planów realizacji programu HCI. Realizację projektów negocjowano z najważniejszymi przemysłowcami, zapewniając ze strony państwa kredytowanie inwestycji i import technologii. Postępy we wprowadzaniu w życie planów nadzorowała spotykająca się raz w tygodniu grupa robocza na szczeblu wiceministerialnym.¹⁰⁹

Udział dużych przedsiębiorstw w państwowych programach

Początkowo podejmowane próby większego zaangażowania państwowych przedsiębiorstw w rozwój przemysłu okazały się nierealne ze względu na ogromne koszty tworzenia takich podmiotów od podstaw. Bezpośrednie zaangażowanie państwa w produkcję zostało ograniczone do wyjątkowych przypadków. W latach siedemdziesiątych dalszy rozwój gospodarki oparł się w jeszcze większym stopniu niż w poprzednim dziesięcioleciu na współpracy państwa z grupą największych przedsiębiorstw prywatnych. W najważniejszych sektorach – produkcja metali nieżelaznych, przemysł petrochemiczny, maszynowy, stoczniowy i elektroniczny – dążono do tworzenia oligopolistycznej struktury rynku. Takiej, która z jednej strony dopuszcza pewien poziom konkurencji, ale jednocześnie pozwala przedsiębiorstwom osiągnąć korzyści skali, nie powodując strat społecznych związanych

---

¹⁰⁸ W.C. O, *op.cit.*, s. 182–203.

¹⁰⁹ M.L. Clifford, *op.cit.*, s. 105.

z nadmierną rywalizacją. Przemysł stalowy był zarezerwowany dla państwowego przedsiębiorstwa ze względu na skalę przedsięwzięcia, jego koszty i ryzyko z nim związane.

Średni i mały biznes nie odgrywał praktycznie żadnej aktywnej roli w tym procesie i nie otrzymywał wsparcia ze strony państwa. W okresie rozwoju przemysłu ciężkiego rosła przepaść pomiędzy małymi i dużymi przedsiębiorstwami. Coraz bardziej rosło znaczenie dużych przedsiębiorstw. Pomiedzy rokiem 1966 a 1976 podmioty zatrudniające powyżej 300 pracowników zwiększyły swój udział w zatrudnieniu w przemyśle z 34% do 56%. Dla porównania małe przedsiębiorstwa zatrudniające od 5 do 49 osób jeszcze w połowie lat sześćdziesiątych zatrudniały w tym sektorze niemal 40% pracowników. W połowie lat siedemdziesiątych ten odsetek zmalał do 16% (tabela 9). Wybrana przez Koreę ścieżka rozwoju okazała się niezwykle korzystna dla części czeboli. Szefowie tych przedsiębiorstw angażowali się w realizację planów gospodarczych przygotowywanych przez państwo i tak długo, jak dostarczali oczekiwanych przez państwo rezultatów, byli sownie nagradzani, a skala ich działalności i zyski dynamicznie rosły. Parkowski aparat władzy zainteresowany wyłącznie wzbogaceniem kraju był dla przedsiębiorców wiarygodnym gwarantem wsparcia i pomocy w realizacji planów. Musieli się oni jednak liczyć z poważnymi konsekwencjami, gdy zawodzili oczekiwania władzy. W konsekwencji pomiędzy rokiem 1965 a 1975 siedem z dziesięciu największych czeboli znikło z czołówek rankingów przedsiębiorstw.¹¹⁰

Tabela 9. Zatrudnienie w przemyśle w latach 1966–1976

Wielkość przedsiębiorstw definiowana przez wielkość zatrudnienia	Liczba zatrudnionych w tys. (udział zatrudnienia w przemyśle w %)	
	1966	1976
5–49	223,7 (39,5)	276,5 (16,1)
50–99	59,5 (10,5)	147,5 (8,8)
100–299	92,3 (16,3)	332,6 (19,4)
>300	191,2 (33,7)	960,6 (55,9)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B.N. Song, *op.cit.*, s. 138.

Jednym z najbardziej kontrowersyjnych projektów zrealizowanych w ramach HCI było stworzenie przez państwo największej i najnowocześniejszej na świecie huty metalu Pohang Iron and Steel (Posco). Od początku rządów junty huta metalu

¹¹⁰ H.A. Kim, *Korea's development...*, *op.cit.*, s. 155.

należała do priorytetów, jako jeden z elementów przemysłu niezbędnych dla kompleksowego rozwoju kraju. Państwo podjęło decyzję o budowie huty, ponieważ koreański sektor prywatny nie był w stanie podjąć tak kosztownego i ryzykownego zadania. Eksperci zagraniczni byli przeciwni realizacji tego projektu ze względu na zbyt mały popyt wewnętrzny do uzyskania decydujących przy opłacalności tego typu inwestycji efektów skali. Wskazywali na podobne próby podjęte w Brazylii oraz innych krajach rozwijających się zakończone całkowitymi niepowodzeniami. Wieloletnie opóźnienie w budowie huty wywołane było niemożnością pozyskania niezbędnych funduszy. W latach siedemdziesiątych projekt stworzenia i prowadzenia huty powierzono wykształconemu w Japonii byłemu wojskowemu Pak T'ae-jun. Powiązania japońskie pomogły mu w zdobyciu niezbędnych funduszy i technologii od wschodniego sąsiada.¹¹¹ Projekt, któremu sprzeciwiał się Bank Światowy i który pochłonął 3,6 mld dol., zakończył się spektakularnym sukcesem. Dzięki zdolnościom organizacyjnym Paka i postawieniu na wysoką jakość produkcji Posco stał się jednym z najbardziej efektywnych producentów stali na świecie. Produkcja huty zapewniła koreańskiemu przemysłowi stocznioowemu, transportowemu i obronnemu dobrej jakości stal, po znacznie niższych cenach niż dotychczasowy import. Z perspektywy czasu stworzenie huty stało się jednym z podstawowych elementów, które złożyły się na sukces koreańskiej industrializacji.¹¹²

Efekty realizacji programu HCI

Program rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego, pomimo miażdżącej krytyki ze strony ekspertów międzynarodowych i oporu części koreańskich ekonomistów, odniósł ogromny sukces. Wybór sektorów bazowych, który wydawał się błędny na początku lat siedemdziesiątych z powodu braku technologii i niezbędnego kapitału, w długiej perspektywie zadecydował o dogłębnej transformacji i sukcesie gospodarczym kraju. Kluczem do sukcesu nie były tu ogólnie narzucone reguły ułatwiające wzrost gospodarczy, ale selektywne wsparcie dla wybranych gałęzi przemysłu. Efektami tej polityki były: postęp technologiczny, zwiększenie produktywności pracy, pozytywny wpływ na powiązane gałęzie oraz całą strukturę przemysłu i, co najważniejsze, przyszedł wzrost gospodarczy.¹¹³

Efektom realizacji programu HCI było szybkie przekwalifikowywanie się koreańskiej gospodarki z produkcji lekkiej na ciężką. Jednocześnie, ze względu

---

¹¹¹ M.L. Clifford, *op.cit.*, s. 70–71.

¹¹² P. Evans, *op.cit.*, s. 94.

¹¹³ B.N. Song, *op.cit.*, s. 147–150.

na aktywną politykę eksportową, Korea zaczęła stawać się globalnym producentem. Udział przemysłu chemicznego i ciężkiego w produkcji ogółem wzrósł w latach 1971–1979 z 40% do 55%. Udział przemysłu ciężkiego w eksporcie wzrósł w tym czasie z 14% do 38%. Gospodarka rosła w tempie 9,7%, a eksport zwiększał się rocznie średnio o 39%.¹¹⁴

Koreańska gospodarka nie uniknęła poważnych kłopotów związanych z przeinwestowaniem, nierównomiernym rozwojem, chronicznym deficytem bilansu płatniczego i nadmiernym zadłużeniem czeboli. Koniec lat siedemdziesiątych naznaczony był rosnącym zadłużeniem zewnętrznymi i malejącym tempem wzrostu gospodarczego. Neoklasyccy ekonomiści traktowali tę sytuację jako dowód na porażkę „etatystycznego” modelu rozwoju. Korea wyszła jednak z kłopotów obronną ręką, wykazując niezwykłą elastyczność, umiejętność dostosowania do nowych wyzwań. Nieefektywne czebole zostały poddane reorganizacji, a państwo zaczęło jeszcze większą wagę przykładac do wzrostu produktywności, zapobiegania nadmiernej konkurencji wewnętrznej i ograniczania dostępu do koreańskiego rynku produktów, których substytuty wytwarzane były w kraju. Nie zaprzestało wyznaczenia kolejnych celów rozwojowych poprzez plany pięcioletnie. Czwarty plan pięcioletni kończył fazę przygotowywania podstaw gospodarczych pod rozwój nowoczesnego przemysłu. Sektorami uznanymi za kluczowe, wspieranymi przez państwo w piątym i szóstym planie pięcioletnim, były przemysły: maszynowy, elektroniczny, samochodowy, chemiczny, stoczniowy oraz sektory zaawansowanych technologii, takie jak produkcja półprzewodników, nowoczesnych materiałów i biotechnologia. Wraz z końcem czwartego planu rozwojowego odwrócił się trend wzrostu deficytu handlowego. Coraz większy eksport i większe użycie lokalnie wytwarzanych komponentów i maszyn doprowadziło do zmniejszania się nadwyżki importu nad eksportem. Przemiana struktury koreańskiego przemysłu rozpoczęta w latach siedemdziesiątych XX wieku stworzyła podstawy obecnych sukcesów ekonomicznych kraju. Korea jest dziś w pierwszej dziesiątce eksporterów na świecie. W pierwszej dekadzie XXI wieku ponad 80% koreańskiego eksportu stanowiły produkty sektorów wyznaczonych jako wiodące w programie HCI.¹¹⁵

Kryzysy naftowe i ich wpływ na politykę gospodarczą państwa

Przykładem strategicznego, dalekowzrocznego podejścia do rozwiązywania zasadniczych problemów gospodarczych jest koreańska polityka energetyczna.

¹¹⁴ I. Pirie, *op.cit.*, s. 70–71.

¹¹⁵ W.C. O, *op.cit.*, s. 733.

W latach siedemdziesiątych w dobie kryzysów naftowych nabrała ona szczególnego znaczenia. Korea jest krajem pozbawionym surowców naturalnych, w tym energetycznych, dlatego bezpieczeństwo energetyczne należy do ścisłej czołówki najważniejszych elementów polityki gospodarczej. Intensywny rozwój gospodarczy i konkurencyjność koreańskich produktów na rynkach międzynarodowych są uzależnione od stałego dostępu do tego typu surowców po jak najniższych cenach. Jeszcze na początku lat sześćdziesiątych głównym surowcem energetycznym w Korei było drewno i węgiel brunatny, udział importu surowców energetycznych w imporcie ogółem wynosił 10%. W połowie lat sześćdziesiątych wraz z rozwojem produkcji dominującym surowcem energetycznym stał się węgiel, zastąpiony pod koniec tej dekady ropą naftową. W 1974 roku udział importu w popycie krajowym na surowce energetyczne wynosił już ponad 64%. Pierwszym istotnym sygnałem informującym o potrzebie zmian w koreańskiej polityce energetycznej był pierwszy kryzys naftowy. Dopiero jednak silny negatywny wpływ na bilans handlowy, jaki wywołał wzrost cen ropy podczas drugiego kryzysu naftowego, spowodował wprowadzenie pierwszego szeroko zakrojonego planu polityki energetycznej. Celem tej polityki było przede wszystkim zmniejszenie zależności w imporcie ropy naftowej od krajów Bliskiego Wschodu. Władze położyły silny nacisk na wspieranie zaangażowania firm koreańskich w wydobywanie surowców energetycznych za granicą. Stworzony został kompleksowy pakiet metod wspierania tego typu przedsięwzięć. Położono również nacisk na budowę zbiorników do magazynowania rezerw ropy naftowej. Drugim ważnym elementem strategii energetycznej było dążenie do zmniejszenia zależności gospodarki koreańskiej od ropy naftowej. Konsekwentna polityka państwa doprowadziła do przesunięcia punktu ciężkości w popycie na surowce energetyczne.¹¹⁶ Rozpoczęto program wprowadzania LNG na rynek koreański, równocześnie nastąpił rozwój energetyki jądrowej.

Pierwszy terminal do odbioru LNG powstał w Korei w 1986 roku. Obecnie Korea jest drugim na świecie po Japonii importerem gazu ziemnego w postaci skroplonej. Posiada cztery terminale do odbioru gazu skroplonego, kolejne są w budowie.

W 1978 roku zaczął działać na skalę przemysłową pierwszy reaktor jądrowy Kori-1. W latach osiemdziesiątych powstało osiem kolejnych reaktorów. Pierwsze trzy reaktory były tak zwanymi inwestycjami pod klucz. Budowa następnych sześciu elektrowni angażowała już lokalnych podwykonawców. Zgodnie z ogólną zasadą przyjętą w toku koreańskiej industrializacji dostawcami reaktorów były pod-

---

¹¹⁶ Obecnie około 40% dostarczanej energii elektrycznej pochodzi z elektrowni jądrowych, 38% – z węglowych, 13% energii elektrycznej dostarczają elektrownie gazowe, 8% – elektrownie na ropę naftową, pozostała część pochodzi z hydroelektrowni. *International Energy Agency, The Republic of Korea 2002 Review*, „Energy Policies of IEA Countries” 2002, s. 19.

mioty z różnych krajów. Dzięki temu Korea zyskała dostęp do różnych technologii i eliminowała zależność od jednego poddostawcy, co ułatwiało dalsze negocjacje. Na tym etapie Korea posiadała sześć reaktorów typu PWR (Pressurized Water Reactor) wybudowanych przez amerykański Combustion Engineering – dziś Westinghouse, dwa przez Fraatom i jeden przez kanadyjski AECL (CANDU). W latach osiemdziesiątych rozpoczęto prace nad własnymi programami nuklearnymi. Owocem tych prac jest z powodzeniem eksportowany dzisiaj koreański model reaktora atomowego Korean Standard Nuclear Plant (KNSP),¹¹⁷ stworzony w oparciu o amerykańskie technologie.¹¹⁸

Kryzysy naftowe i wywołany nimi pogłębiający się deficyt handlowy skłoniły jednocześnie Koreańczyków do poszukiwania kontraktów na Bliskim Wschodzie. Rząd podjął działania zmierzające do nawiązania kontaktów z władzami Arabii Saudyjskiej inwestującymi petrodolary w rozwój gospodarki kraju. Wbrew negatywnie do tego nastawionej EPB, podkreślającej ryzykowność projektów, rząd wspierał przedsiębiorstwa, gwarantując kredyty. Początkowo przedsiębiorstwa koreańskie realizowały projekty związane z budownictwem, te jednak, aby utrzymać konkurencyjne ceny, wymagały zatrudniania tanich pracowników z krajów trzeciego świata. Oznaczało to, że znaczna część dewizowych przychodów czekali pozostawała poza Koreą. Przedsiębiorstwa koreańskie w późniejszym okresie podejmowały projekty wymagające zagranicznych technologii i zatrudniania wykwalifikowanych koreańskich pracowników, takie jak budowa fabryk czy elektrowni. Rząd koreański zaproponował firmom zagranicznym bardzo atrakcyjne warunki finansowe realizacji przedsięwzięć na zasadzie porozumienia typu *joint venture* z koreańskimi przedsiębiorstwami, które zapewniało zdobycie pożądaných technologii inżynierskich. Równocześnie szkolono w Korei techniczny personel przeznaczony do pracy za granicą. Na potrzeby realizacji projektów na Bliskim Wschodzie wybudowano jedenaście techników zawodowych, po jednym w każdej z prowincji. Kształcono tam w systemie sześciomiesięcznym młodych robotników posiadających doświadczenie oraz pewien zasób wiedzy ogólnej bezpośrednio pod kontem zadań, które mieli wykonywać za granicą. Do końca lat siedemdziesiątych XX wieku ponad sześćdziesiąt koreańskich przedsiębiorstw realizowało zamówienia w krajach Bliskiego Wschodu.¹¹⁹

¹¹⁷ W 2005 roku nazwy reaktorów KNSP/KNSP+ zostały zmienione na OPR1000/OPR1000+.

¹¹⁸ Korea posiada obecnie cztery elektrownie jądrowe; każda z nich składa się z czterech lub więcej reaktorów. Osiem nowych reaktorów jest budowanych lub budowa planowana jest na najbliższe lata. Koreańskie reaktory atomowe są również eksportowane. World Nuclear Association, *Nuclear Power in South Korea*, <http://world-nuclear.org>, dostęp 04.10.2012.

¹¹⁹ C.Y. Kim, op.cit., s. 436.

„Nie jest przesadą stwierdzenie, że wolność emanuje z ducha służby. [...] Być może żaden inny naród nie jest tak bardzo pozbawiony ducha służby jak nasz”.

Park Chung Hee

4. Państwo prorozwojowe i jego polityka wobec przedsiębiorstw i społeczeństwa

Neoklasyczna koncepcja człowieka *homo oeconomicus* wyznacza jednostce gospodarującej rolę podstawowego podmiotu. Nakazuje kształtowanie polityki gospodarczej wokół racjonalnego uczestnika rynku, dążącego do maksymalizacji zysku. W przekonaniu autorów tej koncepcji nie ma lepszego bodźca do pomnażania bogactwa niż własny interes, dlatego system ekonomiczny powinien się na nim opierać. Wolność gospodarowania, konkurencja między podmiotami i minimalna rola państwa w gospodarce są zatem warunkami efektywności systemu ekonomicznego i powszechnego dobrobytu.

Doświadczenia rozwojowe Korei zaprzeczają uniwersalności takich założeń. Bliższa koreańskiemu modelowi rozwoju jest koncepcja człowieka proponowana przez niemiecką szkołę historyczną. Nurt ten, podobnie jak wiele innych szkół heterodoksyjnych, odrzuca paradygmat *homo oeconomicus*, zwracając szczególną uwagę na warunki oraz postawy, które sprzyjają rozwojowi gospodarczemu. Friedrich List,¹ prekursor tego nurtu, uważał, że podstawowym warunkiem rozwoju przemysłu i handlu jest wykształcenie się w danym społeczeństwie odpowiednich cech (postaw) psychicznych odpowiadających za sprawne gospodarowanie: „ducha, który porusza ciało”. Cechy te mogą się rozwinąć tylko w odpowiednio ukształtowanych warunkach prawnych, politycznych i społecznych. Siły produkcyjne narodu wyrastają z sił psychicznych i fizycznych jednostek, z ich warunków społecznych, bytowych, politycznych, a więc z warunków, które zostały stworzone z wcześniejszego wysiłku umysłowego i fizycznego. List uważał, że bogactwo narasta lub zmniejsza się proporcjonalnie do ludzkiej pracowitości, przedsiębiorczości, oszczędności i wynalazczości. Te cechy zależą od wolności, odpowiednich instytucji publicznych i prawnych, administracji państwowej, polityki zagranicznej, od tego, czy ludzie mają szansę na poprawę bytu i czy spotykają się z różnorodno-

---

¹ F. List, op.cit., s. 322–333.

ścią bodźców budujących ducha, ale przede wszystkim od jedności i siły narodu. Zawsze bowiem zachodzi interakcja pomiędzy jednostką a warunkami społecznymi. Odpowiedni rozwój i wychowanie zapewnia człowiekowi społeczeństwo.

Przedstawiciele niemieckiej szkoły historycznej duże znaczenie przypisywali roli, jaką w gospodarce odgrywają wybitne jednostki społeczne. To one w dużej mierze odpowiedzialne są za rozwój gospodarczy. Wybitne jednostki, w przeciwieństwie do większości postępujących zgodnie z siłą inercji graczy rynkowych, wykazują się talentem, pozwalającym im wykraczać poza rutynowe działania i poszukiwać racjonalnych, nowatorskich rozwiązań. Koncepcja ta dużą rolę w kształtowaniu polityki gospodarczej oddaje ponadto państwu. Zakłada możliwość istnienia elit przedkładających interes społeczny nad partykularny, zdolnych do działania dla dobra wspólnego.

Koreańska polityka rozwojowa bazowała na założeniu, że racjonalne działania w sferze gospodarowania w dużej mierze zarezerwowane są dla wybitnych jednostek, takich jak właściciele czebol, reszta społeczeństwa działa w sposób tradycyjny, odbiegający od racjonalności. Państwo rządzone przez mężów stanu przy pomocy sprawnego aparatu administracyjnego stwarzało więc największym przedsiębiorstwom takie warunki, aby te, racjonalnie dążąc do maksymalizacji zysku, realizowały z góry wyznaczony kierunek rozwoju gospodarczego. Pomiędzy państwem a kapitanami przemysłu doszło do nawiązania „sojuszu rozwojowego” opartego na współpracy, który zaowocował niezwykłym sukcesem obydwu stron. Państwo zadbało również o przemianę mentalności mas tak, aby przeciętna jednostka gospodarująca naśladowała działania i postawy przyczyniające się do dynamicznego wzrostu gospodarczego. Priorytetem polityki Parka była gospodarka narodowa jako całość, a logice rozwoju gospodarki były podporządkowane działania i potrzeby jednostek gospodarujących. Racjonalność, wyjątkowe cechy wybranych przedsiębiorców i niezwykle ciężka praca oraz zaangażowanie przeciętnych obywateli zaprzęgnięte zostały przez planistów do urzeczywistniania cudu gospodarczego nad rzeką Han.²

4.1. Rola administracji publicznej

Zasadniczą rolę w sukcesie gospodarczym Korei odegrała zgromadzona wokół prezydenta elita prorozwojowa. Grupa ta, podobnie jak Parkowska administracja

---

² M. Kightley, *Południowokoreański cud gospodarczy w świetle koncepcji człowieka gospodarującego*, w: *Korea w oczach Polaków*, red. J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.

wysokiego szczebla, rozumiała, że ma dziejową misję gospodarczego przekształcenia kraju i działała ze względu na ten cel, nie zaś ze względu na własny czy korporacyjny interes. Elita prorozwojowa kształtowała się i zdobywała władzę, aby przełamać stagnację, zależność i zapóźnienie, co powodowało, że w sytuacji, w której było to w interesie kraju, gotowa była dążyć do ograniczenia swojej roli.³

Relacje pomiędzy administracją a sektorem prywatnym

Spójność prowadzonej polityce zapewniała jej centralizacja i nacisk na efektywną implementację tworzonych planów. Korea w przeciwieństwie do wielu innych krajów rozwijających się nie miała silnych grup społecznych, które skutecznie uniemożliwiłyby przemiany. Reforma rolna w latach pięćdziesiątych XX wieku pozbawiła kraj wpływowej grupy dużych właścicieli ziemskich, stanowiących w innych krajach rozwijających się istotny „hamulec rozwojowy”. Polityka przemysłowa państwa była oddzielona od bieżącej polityki, tak aby długookresowe plany rozwojowe mogły być realizowane w oderwaniu od przepychanek politycznych i nacisku ze strony różnych grup społecznych.⁴ Merytokratyczne ekonomiczne pioniry administracji publicznej zajmowały się planowaniem, implementacją i kierowaniem gospodarką. Domeną polityków było natomiast wyznaczanie głównych celów – wizji rozwojowej pozostającej w ścisłym związku z pozostałymi celami polityki państwa. Politycy – ludzie z pierwszych stron gazet – spełniali rolę wentyla bezpieczeństwa w sytuacjach, gdy na światło dzienne wychodziły błędy administracji ekonomicznej czy afery korupcyjne.⁵ Zarówno krytycy polityki Parka, jak i jego zwolennicy przyznają, że administracja ekonomiczna stworzona w okresie jego rządów cechowała się wysokim profesjonalizmem, który pozwalał urzeczywistniać cele rozwojowe, przy utrzymywaniu pewnego stopnia korupcyjnych relacji pomiędzy politykami a czelobami. Wskazują tu na dość wyrazisty rozdział pomiędzy sferą polityki i osiągnięciem celów gospodarczych.⁶

Reformatorzy mieli świadomość, że aktywny udział państwa w gospodarce niesie ze sobą takie zagrożenia, jak: nadmierny rozrost biurokracji, korupcja, strata motywacji, nieefektywne alokowania zasobów. Bliska współpraca pomiędzy administracją ekonomiczną i sektorem prywatnym zapewniała efektywność polityki rozwojowej, ale i wymagała zachowania licznych środków ostrożności, które

---

³ I. Pirie, op.cit., s. 65.

⁴ B.K. Kim, op.cit., s. 200.

⁵ C.A. Johnson, *Political institutions...*, op.cit., s. 151–154.

⁶ D.C. Kang, op.cit., s. 63–64.

chroniły przed klientelizmem.⁷ Służyła temu stworzona przez Parka, szczerze finansowana i o szerokich kompetencjach agencja wywiadu KCIA, której jednym z pierwszych zadań po przejęciu władzy przez juntę wojskową było oczyszczenie szeregów administracji publicznej z osób powiązanych korupcyjnie z przemysłem za czasów poprzednich administracji.

Sukces w walce z niedorozwojem zapewniło ponadto łączenie następujących elementów: koordynacji rozwoju struktury przemysłowej, działania rynku zapewniającego efektywność, monitorowania i surowego karania możliwych nadużyć oraz długotrwałego motywowania społeczeństwa.

Administracja ekonomiczna

Przejmując władzę w kraju, Park odziedziczył po poprzednich rządach głęboko zdemoralizowany, skorumpowany aparat władzy o klientelistycznych relacjach z biznesem. Urzędnikom brakowało etosu służby społeczeństwu, jak i niezbędnych umiejętności. Metody zatrudniania urzędników oraz awansu w Korei lat czterdziestych i pięćdziesiątych odbiegały znacznie od profesjonalnego tworzenia kadr aparatu państwowego. Tylko 4% najwyższych rangą urzędników przeszło państwowe egzaminy uprawniające ich do pracy w administracji. Często wysokie stanowiska obsadzane były przez ludzi z zewnątrz, nie zaś w wyniku awansu wewnętrznego.⁸ Dodatkowo pracownicy niższego szczebla administracji byli źle opłacani, co przyczyniało się do szerzenia się patologii. Tydzień po przejęciu władzy junta przystąpiła do oczyszczania starych struktur, czyli do tak zwanego chirurgicznego cięcia. Miało ono stanowić przyczynek do nowych porządków w administracji państwowej. Około 4,5 tys. osób aresztowano za malwersacje finansowe, korupcję itp. W trybie natychmiastowym zwolniono około 7 tys. urzędników państwowych, kolejnym niemal 2 tys. postawiono zarzuty. Dodatkowo KCIA prowadziło dochodzenia w sprawie 41 tys. z 240 tys. urzędników państwowych.⁹

Realizacja ambitnego planu przyspieszonego rozwoju gospodarczego kraju generowanego przez państwo wymagała zatrudniania w administracji państwowej najlepszych i najbardziej oddanych specjalistów. Reforma administracji publicznej i kontrola nad nią stała się więc dla nowej władzy priorytetem. Dążono do stworzenia korpusu profesjonalnych, dobrze opłacanych, efektywnych, oddanych i – co niezwykle ważne – przepięknych misją służenia narodowi urzędników.

⁷ C. Johnson, *Political institutions...*, op.cit., s. 140, 156–158.

⁸ P. Evans, op.cit., s. 64.

⁹ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 72–73.

Duży wysiłek włożono ponadto w uniezależnienie urzędników od nacisków ze strony biznesu.

Nowa administracja stworzona została na wzór koreańskich struktur wojskowych opartych zarówno na modelu amerykańskim, jak i japońskim. Dostęp do stanowisk wyższego szczebla obwarowany był egzaminami wymagającymi rozległej wiedzy. Pokonanie tej bariery udawało się jedynie niespełna 2% kandydatów, mimo to egzaminy urzędnicze cieszyły się dużą popularnością. Zdanie ich szeroko otwierało drogę do zawodowej kariery, zapewniało stałą, pewną, dobrze opłacaną pracę, przywileje socjalne oraz prestiż.¹⁰ Bardzo wysoko ustawiona poprzeczka oraz duże korzyści płynące z pełnienia funkcji w aparacie państwowym sprawiały, że kluczowe pionki w administracji państwowej zajmowane były przez grupę młodych ludzi wykształconych na najlepszych uniwersytetach krajowych i zagranicznych. Administracja ogromnie zyskiwała na rozwoju edukacji w kraju oraz licznych możliwościach odbywania szkoleń w USA. Płace urzędników pionów ekonomicznych zostały zrównane z płacami w sektorze prywatnym. Zbieżność pokoleniowa oraz znajomości urzędników z uczelniami wyższymi powodowały u nich silną identyfikację grupową z instytucją, dla której pracowali. Dyscyplinę urzędników budowały ponadto stałe szkolenia motywacyjne. Ich wysiłki były nagradzane awansami, nagrodami oraz medalami za sukcesy w implementacji planów.¹¹

Celem Parkowskiej polityki kadrowej było realizowanie planów politycznych bez uszczerbku dla rozwoju kraju. Urzędy związane z gospodarką i obronnością były szczególnie izolowane od korupcji, układów, typowego dla Korei wspierania regionu pochodzenia, nepotyzmu i kolegów z ławy szkolnej. Tak jak w sferze politycznej działania Parka podporządkowane były w całości utrzymaniu władzy, podobnie w sferze gospodarczej Park postawił wszystko na realizację swojej wielkiej wizji powtórzenia sukcesu Japonii. Za stworzenie administracji ekonomicznej odpowiedzialna była w pierwszym okresie po przejściu władzy agencja wywiadu pod przewodnictwem młodego, charyzmatycznego współpracownika generała Parka, Kim Chong-pila. Na najwyższe stanowiska państwowe powoływani byli młodzi inżynierowie, oficerowie (było ich stosunkowo najmniej w pionach ekonomicznych) i menedżerowie z sektora prywatnego przekonani do prorozwojowej agendy. Dodatkowo około 500 profesorów akademickich oraz innych doradców zostało zatrudnionych w Policy Research Institute, utworzonym przy agencji wywiadu. Współpraca z uczonymi była charakterystyczna dla całej administracji publicznej,

---

¹⁰ Najwyższe funkcje w najważniejszych resortach jedynie sporadycznie obsadzone były przez osoby z zewnątrz, w większości przypadków obejmowane były przez awansujących doświadczonych urzędników.

¹¹ P. Evans, op.cit., s. 65–66.

przy wielu urzędach centralnych powoływano do życia instytuty badawcze przygotowujące ekspertyzy i świadczące doradztwo.¹²

EPB i MCI

Koreański system charakteryzował się scentralizowanym podejmowaniem decyzji w zakresie priorytetów polityki gospodarczej, długookresowych strategii, metod i planu ich wdrażania, a także radzenia sobie na bieżąco z takimi problemami, jak internalizacja efektów zewnętrznych dotyczących sektor prywatny. Odbywało się ono poprzez powiązania pomiędzy Pałacem Prezydenckim, Radą ds. Planowania Ekonomicznego, Ministerstwem Handlu i Przemysłu oraz Ministerstwem Finansów. Najważniejszy z nich był Pałac Prezydencki z prezydentem na czele i podległym mu bezpośrednio sekretariatem ekonomicznym oraz ciałem doradczym ds. ekonomicznych.¹³ Na czele EPB stał wicepremier nadzorujący dziesięć ministerstw gospodarczych. Park od początku bezpośrednio ingerował w pracę pionów ekonomicznych. W latach sześćdziesiątych XX wieku odbywało się to zazwyczaj pośrednio poprzez zaufanych ministrów, w drugiej dekadzie rządów dominującą rolę odgrywały tu sekretariaty ekonomiczne Pałacu Prezydenckiego.

Wąski krąg osób włączonych w podejmowanie ważnych decyzji gospodarczych powodował z jednej strony szybszą decyzyjność i brak rozmywania odpowiedzialności, z drugiej zaś ograniczał zakres nadużyć tak powszechnych w latach pięćdziesiątych XX wieku. Na początku lat osiemdziesiątych w całej administracji ekonomicznej zatrudnionych było około 9 tys. osób. Mieszanka zatrudnionych tam cywilnych ekspertów i wojskowych powodowała, że pionierzy ekonomiczne administracji charakteryzowały się połączeniem wiedzy z wojskowym etosem i efektywnością działania. Dodatkowo ważną rolę odgrywały instytuty naukowe afiliowane przy urzędach centralnych i ministerstwach gospodarczych, nienależące bezpośrednio do struktury biurokratycznej. I tak na przykład instytutem naukowym związanym z EPB i przygotowującym ekspertyzy dla Rady był Korea Development Institute. Podobną rolę w stosunku do MCI pełnił Korea Institute of Industrial Economics and Technology. Oba instytuty dostarczały argumentów na rzecz i przeciw liberalizacji gospodarki w dyskusji pomiędzy EPB i MCI dotyczącej koreańskiej drogi rozwoju.¹⁴

¹² Ibidem, s. 76.

¹³ Wśród współpracowników Parka zatrudnionych w Pałacu Prezydenckim 80% zajmowało się gospodarką. Ibidem, s. 149.

¹⁴ K.K. Hwang, *South Korea's bureaucracy and the informal politics of economic development*, „Asian Survey” 1996, No. 3, s. 306–319.

Początkowo zasadniczą rolę w pilotowaniu rozwoju ekonomicznego kraju odegrała Rada ds. Planowania Ekonomicznego, powołana w 1961 roku jedną z pierwszych decyzji zaraz po przejściu władzy przez Parka.¹⁵ Podobnie jak wszechwładna agencja wywiadu KCIA miała za cel ochronę politycznych interesów dyktatora, tak w sferze gospodarczej EPB we współpracy z Pałacem Prezydenckim miały być odpowiedzialne za przemiany gospodarcze. W państwie skupiającym wszelkie wysiłki na rozwoju gospodarczym urząd ten miał ogromną władzę. EPB łączyła w sobie funkcje planowania, implementacji i kontrolne. Była odpowiedzialna za konstruowanie budżetu państwa, tworzenie kolejnych pięcioletnich planów rozwoju ekonomicznego i nadzorowanie ich implementacji, jak również nadzorowała inne resorty gospodarcze. Rada koordynowała działania ekonomiczne w skali całej gospodarki, między innymi kontrolowała nabywanie, dostarczanie i zarządzanie dobrami kapitałowymi krajowymi oraz zagranicznymi. Decydowała o wsparciu dla wybranych sektorów gospodarczych i z których z dotychczasowych działań produkcyjnych należy się wycofywać. Zaangażowana była w udzielanie gwarancji kredytowych dla eksporterów. Wraz z innymi agencjami rządowymi wyszukiwała na świecie partnerów, którzy mogli stanowić źródło potrzebnych technologii, kapitału, czy też stanowić rynki zbytu dla koreańskich produktów. Do jej zadań należało koordynowanie pomocy zagranicznej i ocena wszystkich ważniejszych projektów publicznych i prywatnych.¹⁶ Początkowo w Radzie zatrudniani byli zagraniczni doradcy – Amerykanie i Japończycy. Z czasem zastąpili ich Koreańscy wykształceni na amerykańskich uniwersytetach. Wzorem japońskim, gdzie w agencji pilotażowej MITI zatrudniani byli najlepsi z najlepszych, ekonomiści zatrudnieni w EPB stanowili elitę prorozwojowej Korei.¹⁷

EPB powstała z połączenia Departamentu Budżetu Ministerstwa Finansów, Departamentu Statystyki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i departamentów planistycznych Ministerstwa Odbudowy. Szef tego urzędu sprawował jednocześnie funkcję wicepremiera i nadzorował oraz koordynował pracę ministerstw gospodarczych. Przewodniczył również codwutygodniowym spotkaniom dziesięciu ministrów resortów gospodarczych i Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Jednym z pierwszych szefów Rady został były wojskowy Song Yo-cha'n, wcześniej piastujący stanowisko premiera, znany Parkowi jako efektywny menedżer i człowiek, który skutecznie realizuje powierzone mu zadania.¹⁸

¹⁵ EPB wzorowana była na japońskim Ministerstwie Handlu Zagranicznego i Przemysłu.

¹⁶ D.M. Shin, op.cit., s. 52–53.

¹⁷ T. Hussain, *Dimond dilemma shopping Korea for the 21st century*, Seoul Selection, Seoul 2008, s. 15.

¹⁸ Rząd pod kierownictwem Songa, pracując po 18 godzin dziennie, niezwykle sprawnie wprowadzał przyjęte reformy. Bazując na doświadczeniu z wojska, Song stosował skuteczne metody

Zaraz po utworzeniu Rady wprowadzono zasadę cotygodniowych briefingów dotyczących sytuacji gospodarczych państwa przygotowywanych dla najwyższych rangą urzędników. Spotkania te stanowiły ważne narzędzie edukacji ekonomicznej i zapewniały dostęp technokratom do najwyższych decydentów w państwie. Rządy wojskowych wprowadziły również w administracji biura planowania i kontroli służące do oceny postępów w realizacji wyznaczonych zadań. Raporty kwartalne sporządzane przez te pionierzy stanowiły niezależne źródło informacji dotyczące postępów w implementacji założonej polityki dla prezydenta. Pierwsze z takich biur powstało w EPB latem 1961 roku.¹⁹

Rada stanowiąca główny ośrodek formułujący plany rozwojowe i koordynujący działania współpracujących z państwem podmiotów prywatnych spełniała wszystkie warunki efektywnej agencji rządowej, zdefiniowane przez jednego z twórców ekonomii rozwoju Arthura Lewisa. Posiadała wsparcie szefa państwa, współpracowała z czołowymi decydentami w zakresie tworzenia planów gospodarczych kraju, sprawowała kontrolę nad najważniejszymi decyzjami w fazie wprowadzania ich w życie.²⁰ Samą implementacją planów wypracowanych w ramach EPB zajmowało się Ministerstwo Handlu i Przemysłu oraz Ministerstwo Finansów odpowiedzialne za znacjonalizowany sektor bankowy. Bezpośrednie rutynowe kontakty pomiędzy przedsiębiorcami a urzędnikami państwowymi wchodziły w kompetencję tych dwóch ministerstw.²¹

Zatrudniająca głównie ekonomistów wykształconych w Stanach Zjednoczonych EPB obrała kurs na stopniową liberalizację koreańskiej gospodarki. W latach sześćdziesiątych doprowadziła do ujednoczenia kursu wymiany wona, liberalizacji importu i stworzenia szerokiego wachlarza narzędzi wspierających eksport. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych EPB zaczęła tracić swoje wpływy na rzecz MCI poprzez regularne kontakty ściśle związane z przemysłem.²²

---

definiowania problemów, dyskusji, wypracowywania alternatywnych rozwiązań przedstawianych najwyższym decydentom. Tworzył grupy zadaniowe do wyznaczonych celów i narzucał krótkie terminy ich osiągnięcia. H.A. Kim, *State building...*, op.cit., s. 101–102.

¹⁹ S. Haggard, B. Kim, C. Moon, op.cit.

²⁰ B.N. Song, op.cit., s. 168.

²¹ M.L. Clifford, op.cit., s. 49.

²² Życiorys szefa MCI Pak Ch'ung-huna i jego zastępcy Kim Ch'ong-ryōma, głównych autorów sukcesu proeksportowej polityki państwa w latach sześćdziesiątych, są dość charakterystyczne dla elity koreańskiej biurokracji. Pak był absolwentem japońskiego Toshiba Collage. Po II wojnie światowej pracował jako urzędnik państwowy, następnie zaciągnął się do wojska i w czasie wojny koreańskiej dosłużył się stopnia generała. Kim, wykształcony w Japonii, zgodnie z tradycją rodzinną pracował w banku. Po II wojnie światowej podjął studia w Stanach Zjednoczonych. Po powrocie został zatrudniony w Ministerstwie Finansów. W 1961 roku zaczął pracować dla koreańskiego wywiadu KCIA. Zarówno kariera wojskowa, wykształcenie zagraniczne, praca na rzecz

Rada ds. Planowania Ekonomicznego, stawiająca na zrównoważony wzrost, rekomendowała zmniejszenie ingerencji państwa w gospodarkę i powolne przedstawianie gospodarki na produkcję w sektorach bardziej zaawansowanych technologicznie. Pod koniec lat sześćdziesiątych sytuacja polityczna i gospodarcza nie sprzyjała jednak powolnym zmianom. Potrzeby i ambicje Parka różniły się od zaleceń ekonomistów zatrudnionych w Radzie ds. Planowania Ekonomicznego. Nie zgadzając się z rekomendacjami EPB i dystansując się od wpływów amerykańskich na politykę ekonomiczną, Park stworzył drugi ekonomiczny sekretariat w Pałacu Prezydenckim, któremu przewodził inżynier O Wŏn-ch'ŏl. Grupę O tworzyli zwolennicy szybkiego niezrównoważonego wzrostu, opartego na programie ogromnych inwestycji w HCI z orientacją na eksport. Stworzyli oni katalog sposobów rozwijania nowoczesnego przemysłu. O Wŏn-ch'ŏl uważał, że modele stosowane przez EPB są przestarzałe i nieadekwatne dla kraju rozwijającego się. W jego planach rząd miał pełnić kluczową rolę w zainicjowaniu przekształcenia gospodarki. Taka strategia odpowiadała oczekiwaniom i intuicji Parka. EPB, która forsowała powolny, zrównoważony rozwój, indukowany głównie przez sektor prywatny, przegrała w starciu z koncepcją szybkiej, wymuszonej przez państwo industrializacji i została odsunięta na dalszy plan.²³ Propozycja O wspierana była również przez czebole obawiające się utraty przywilejów i wystawienia na swobodne działanie rynku. Brak przełożenia rekomendacji EPB na politykę gospodarczą państwa pokazuje fakt, że nie udało się jej doprowadzić do wcielenia w życie żadnej z forsowanych w tym czasie reform liberalizujących rynek i regulujących monopole.²⁴

4.2. Polityka wobec czeboli

Rządy Syngmana Rhee oraz wybranego w demokratycznych wyborach premiera Chang Myŏn, poprzedzające okres Parkowski, charakteryzowały się brakiem spójnej polityki gospodarczej i jednocześnie wzrostem znaczenia sfer biznesowych, które w korupcyjnych relacjach z państwem upatrywały główne źródło dochodu. Dokonania przedsiębiorców nie odgrywały istotnego znaczenia w pozyskiwaniu

---

służb specjalnych, jak i doświadczenie z sektora prywatnego były częścią ścieżki zawodowej wielu przedstawicieli koreańskiego prorozwojowego establishmentu. Kim i Pak stworzyli w ramach ministerstwa zespół ds. eksportu i zasilili go grupą wielu młodych i utalentowanych technokratów. Zatrudniono wtedy między innymi młodego inżyniera chemicznego O Wŏn-ch'ŏla, późniejszego autora programu rozwoju przemysłu chemicznego i ciężkiego. Por. H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 114–121.

²³ D.C. Kang, op.cit., s. 93–94.

²⁴ K.K. Hwang, op.cit.

przywilejów państwowych. Liczyły się przede wszystkim koneksje polityczne. Wkrótce po przewrocie wojskowym relacje te uległy zmianie. Korupcja i powiązania pomiędzy politykami i światem biznesu nie zostały zupełnie wyeliminowane, teraz jednak o przydziale przywilejów i wsparcia decydowały głównie dokonania przedsiębiorców, a celem polityki państwa stał się przede wszystkim rozwój.²⁵

Sojusz rozwojowy

Przez pierwsze miesiące po przejęciu władzy Park poszukiwał przedsiębiorców, z którymi mógłby zrealizować ambitny program gospodarczy. Ułożenie na nowo relacji państwo – sektor prywatny oraz obranie odpowiedniej strategii rozwoju miały położyć podwaliny pod przyszły sukces gospodarczy kraju, mający zapewnić wojskowym poparcie społeczeństwa. Sytuację komplikował fakt, że opinia publiczna w dużej mierze była krytyczna wobec czeboli. Rządzący po wstępnym rozważeniu możliwości, pomimo oporu społecznego, postawił jednak na współpracę z dużym krajowym biznesem. Właściciele największych przedsiębiorstw wprawdzie byli uwikłani w naganne relacje z poprzednią władzą, ale posiadali niezwykle cenne umiejętności organizowania produkcji i poruszania się w biznesie.²⁶

Dyktator zrezygnował z oparcia się na zagranicznych przedsiębiorstwach w realizacji swojej wizji uprzemysłowienia Korei. Było to podyktowane między innymi brakiem zaufania zagranicznych inwestorów do koreańskiej gospodarki lat sześćdziesiątych. Trudno było zatem liczyć na duży napływ inwestycji bezpośrednich. Główną jednak przyczyną postawienia na lokalne firmy był strach przed zależnością od obcego – zwłaszcza japońskiego – kapitału. Uważano, że zależny od obcego kapitału rozwój pozwala jedynie na ograniczoną poprawę sytuacji gospodarczej i podporządkowuje interes lokalny interesowi kraju pochodzenia kapitału. Od początku zatem przedkładano pożyczki zagraniczne nad inwestycje bezpośrednie, na które pozwalano jedynie w ograniczonym, niezbędnym zakresie w wybranych branżach.

Szybko również odstąpiono od oparcia realizacji programów rozwojowych na przedsiębiorstwach państwowych. Próby takie, podejmowane zaraz po przejęciu władzy, podyktowane były początkowym nikłym zainteresowaniem czeboli współpracą z rządem. Spotkało się to wówczas z ostrą reakcją Stanów Zjednoczonych, które zagroziły odcięciem dla kraju pomocy finansowej, obawiając się, że junta kieruje się w stronę komunizmu. Przedsiębiorstwa państwowe odziedziczone

---

²⁵ I. Pirie, *op.cit.*, s. 63.

²⁶ E.M. Kim, G.S. Park, *op.cit.*, s. 270.

po poprzedniej ekipie w porównaniu z podmiotami prywatnymi były ponadto bardzo nieefektywne i skorumpowane. Brakowało im profesjonalizmu i technologii, w przekonaniu ekspertów nie uniosłyby ciężaru industrializacji.²⁷

Podyktowane ambicjami plany rozwojowe wykluczały również bazowanie na małych i średnich przedsiębiorstwach. Duże koreańskie prywatne przedsiębiorstwa posiadające kapitał i najbardziej zaawansowane w kraju technologie były jedynym partnerem, który mógł uzyskiwać korzyści skali, rozwijając masową produkcję na eksport. Wybierając partnerów z sektora prywatnego, brano pod uwagę dwa czynniki: po pierwsze, dokonania, a więc dobrze udokumentowane sukcesy biznesowe, po drugie, poszukiwano ambitnych wizjonerów gotowych podejmować ryzyko i nastawionych na rozwój. Do faworytów dyktatora ze względu na ambicję i wizjonerstwo należał Chŏng Chu-yŏng, szef drugorzędny na początku lat sześćdziesiątych konglomeratu Hyundai. Szczególne wsparcie otrzymywali również przedsiębiorcy z regionu Kyongsang, zaplecza politycznego i finansowego grupy rządzącej. Tradycyjne w Korei koneksje polityczne czy regionalne odgrywały rolę w wyborze partnerów biznesowych, nie były jednak dominujące.²⁸

W celu zapewnienia sobie lojalności i podporządkowania przedsiębiorców Park tuż po przejęciu władzy doprowadził do aresztowania i osadzenia w więzieniu szefów 50 największych czeboli. Wśród zarzutów im postawionych znalazły się korupcja, unikanie opodatkowania oraz bezprawne wykorzystywanie środków finansowych, będących w dyspozycji państwa.²⁹ Czebole łatwo było zastraszyć, ponieważ uczestniczenie w nielegalnych praktykach za czasów poprzednich administracji było powszechne. Dochodzenia dotyczyły między innymi szefów dwóch największych przedsiębiorstw: Samsunga i późniejszego Ssangyonga. Reżim, zaznaczywszy swoją nadrzędność wobec przedsiębiorstw, zwolnił ich właścicieli. Szefowie czeboli zareagowali oporem na brutalne potraktowanie ich przez władzę. Pod pretekstem braku płynności odmówili płacenia wymierzonych im kar, tłumaczyli, że grozi to upadłością ich przedsiębiorstw. Sytuacja konfliktu pomiędzy czołowymi industrialistami i władzą niepokoiła obserwatorów amerykańskich. Ambasador USA w Korei zaangażował się w przekonanie Parka o zgubnych konsekwencjach zatrzymania pracy głównych producentów.³⁰

Park szybko zrozumiał, że rozwój będzie zależał od przekonania czeboli do programu rozwojowego. Ich doświadczenie, posiadane technologie, umiejętności

²⁷ Ibidem, s. 271–272.

²⁸ Ibidem, s. 268–271.

²⁹ Aresztowania objęły również urzędników państwowych.

³⁰ H.A. Kim, *State building...*, op.cit., s. 95.

organizacyjne były kluczowe dla powodzenia projektu. Wielu z tych, na których zostały nałożone kary, wzięło udział w realizacji pierwszego planu pięcioletniego, na co otrzymali duże dofinansowanie od państwa. W sierpniu 1961 roku na wniosek czeboli kary wobec uznanych za winnych nielegalnego wzbogacenia się zostały odroczone. Zmieniona miała być również forma uiszczenia zobowiązań. Przedsiębiorstwa zadeklarowały przekazanie państwu ich równowartości w udziałach w fabrykach wybudowanych przy współpracy z rządem w ramach pierwszego planu pięcioletniego. Rozwiązanie to miało odsunąć w czasie regulowanie kar oraz dać czas na renegocjacje i zdobycie zaufania władzy. W wyniku pełnego zaangażowania przedsiębiorstw we współpracę z państwem i zmiany planów inwestycyjnych część z planowanych do nacjonalizacji fabryk nie powstało. Państwo równocześnie odstąpiło od przejęcia tych wybudowanych, a czebole zapłaciły jedynie nikły odsetek tego, co początkowo zostało zasądzone.³¹

Relacje pomiędzy Parkiem a czebolami opierały się w dużej mierze na osobistych kontaktach. Decyzje dotyczące zaangażowania w rozwój poszczególnych podmiotów toczyły się w cztery oczy pomiędzy szefem państwa i właścicielami konglomeratów.³² Platformą, która pozwalała na komunikację pomiędzy wybranymi przedsiębiorcami a władzą, w bardziej szczegółowych kwestiach była organizacja zrzeszająca największych producentów przemysłowych, założona z inicjatywy rządu w lipcu 1961 roku. Początkowo działała ona pod nazwą Komitet Promocji Odbudowy Gospodarczej. W 1968 roku została przemianowana na Federację Koreańskiego Przemysłu (Federation of Korean Industries – FKI). Jej szefem został najbardziej prominentny przedsiębiorca w kraju – szef Samsunga, Yi Pyöng-ch’öl. Organizacja z jednej strony służyła reprezentacji interesów największych przedsiębiorców, z drugiej zaś była używana przez władzę do wpływania na czebole oraz do wypracowywania wspólnej polityki. Komitet aktywnie współpracował z rządem podczas wdrażania pierwszego planu rozwojowego. Organizacja stworzyła wówczas całościowy projekt rozwoju podstaw przemysłowych. Zaproponowała również program wspierania eksportu. Pomędzy członków organizacji rozdzielone zostały obszary działania w postaci wybranych gałęzi przemysłu, na których oparto pierwszy plan rozwojowy.³³ Propozycje biznesowe, a także pozyskane z zagranicy technologie dzielono pomiędzy wybrane przedsiębiorstwa tak, aby uniknąć nadmiernej konkurencji między nimi i promować współpracę oraz komplementarność działań. Poza gałęziami, w których przedsiębiorcy mieli już

³¹ E.M. Kim, G.S. Park, op.cit., s. 276.

³² Ibidem, s. 275.

³³ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 82–84.

doświadczenie, zostały im przydzielone również całkiem nowe zadania. Miało to na celu wprowadzenia nowych rozwiązań i technologii produkcji. Państwo stało na straży limitowanego dostępu do nowych gałęzi przemysłu, stwarzając warunki do masowej, a przez to taniej produkcji, wykorzystującej efekty skali. Regułą była jednak zgoda na działanie w danej gałęzi nie mniej niż dwóch przedsiębiorstw, tak aby nie uzależniać gospodarki od jednego, rosnącego w siłę producenta i wymuszać ograniczoną konkurencję.³⁴

Wybrani przedsiębiorcy mieli duży wpływ na kształtowanie polityki przemysłowej państwa, byli również jedyną grupą społeczną, która była w stanie wpłynąć na zmianę decyzji podjętych przez aparat władzy. W przeciwieństwie do innych obywateli mogli podróżować za granicę, celem wyjazdów było nawiązywanie kontaktów gospodarczych i przede wszystkim pozyskiwanie pożyczek na inwestycje.³⁵ Ich misje skutkowały rekomendacjami dla rządu, które często szybko i z sukcesem wcielane były w życie. Tak między innymi powstał port w Ulsanie i specjalna strefa ekonomiczna, w której miały osiąść przedsiębiorstwa powiązane między sobą i produkujące na eksport. Realizacja wspólnych projektów była często natychmiastowa, już trzy tygodnie po zaproponowaniu stworzenia strefy przez Yi Pyŏng-ch'ŏl rozpoczęto budowę tego obiektu. Do końca lat siedemdziesiątych powstało wiele takich stref na terenie całego kraju. Wsparcie państwa otrzymały też przedsiębiorstwa, które w swoim zaangażowaniu w *boom* budowniczy na Bliskim Wschodzie w latach siedemdziesiątych widziały nie tylko szansę dla siebie, ale i źródło pozyskiwania niezwykle ważnych dla rozwoju obcych walut. Role czeboli i państwa dopełniały się. Wiele z pomysłów przedsiębiorców padało na podatny grunt. Administracja Parka otwarcie podchodziła do pomysłów, które miały szansę przyspieszyć rozwój gospodarczy, a więc były korzystne zarówno dla przedsiębiorstw, jak i dla państwa. Administracja ekonomiczna tworzyła na ich podstawie szczegółowe plany realizacji projektów i nadzorowała wprowadzanie ich w życie.³⁶

Relacje pomiędzy czebolami a państwem

Zasadniczym argumentem na rzecz podjęcia współpracy z państwem były dla czeboli otwierające się przed nimi w ten sposób możliwości. Zgoda na realizację planów rozwojowych oznaczała dostęp do wielu przywilejów, takich jak tanie

---

³⁴ A.H. Amsden, op.cit., s. 17.

³⁵ D.C. Kang, op.cit., s. 90–91.

³⁶ E.M. Kim, G.S. Park, op.cit., s. 277.

finansowanie, subsydia czy przemykanie oczu administracji na pewne nieprawidłowości, ale przede wszystkim był to dostęp do niezmiernie korzystnych, choć wielokrotnie bardzo ryzykownych kontraktów.

Naturalna skłonność podmiotów gospodarczych do pogoni za rentą, a więc uzyskiwania korzyści materialnej poprzez protekcję i przywileje państwowe była istotną częścią strategii rozwojowej. Czebole, które odgrywały najaktywniejszą rolę w polityce rozwojowej, sownie opłacały partię rządzącą. Nie był to jednak układ przypominający relacje państwo – przemysł za czasów administracji Syngmana Rhee, kiedy czebole za łapówki szeroko korzystały z rent, nie przyczyniając się do wzrostu dobrobytu społecznego. W przypadku rządów Parka pogoń za rentą, choć wiązała się z wymianą nielegalnych funduszy na cele polityczne, podporządkowana była jednak w dużej mierze osiągnięciu celów rozwojowych. Korzystna dla czeboli polityka przemysłowa prowadzona przez państwo była wynikiem zainteresowania rozwojem gospodarczym kraju. Ogromne korzyści największych przedsiębiorstw przełożyły się tu na awans ekonomiczny całego społeczeństwa.

Czebole uczestniczące w programach rządowych nie stały się ślepym narzędziem w ręku państwa – na kształt państwowych przedsiębiorstw, bo i nie taki był cel ich podporządkowania. Nie były one ani zakładnikami państwa, ani nim nie manipulowały. Były to dynamiczne z natury, prywatne przedsiębiorstwa, zarządzane przez wybitnych kapitanów przemysłu, dążące do maksymalizacji zysku i zwiększania swojej pozycji w warunkach wykreowanych przez państwo. Posiadane przez właścicieli czeboli cechy powodowały, że wykorzystując warunki stwarzane przez państwo, przekraczali plany, wykazywali inicjatywę i dynamikę charakterystyczną dla sektora prywatnego. Działali dla zysku, unikając zachowań inercyjnych, często typowych dla przedsiębiorstw państwowych.

Dyktator miał ogromną władzę nad czebolami, mógł wypromować lub zniszczyć przedsiębiorstwa, ale bez nich nie mógłby w krótkim okresie dokonać rewolucji przemysłowej.³⁷ Sukces czeboli był sukcesem państwa, ich upadek oznaczałby porażkę programu rozwojowego. Państwo wspierało więc te podmioty i wymagało od nich efektywności. Urzędnicy nie mogli narzucać przedsiębiorstwom warunków nie do spełnienia, zmuszać do decyzji wbrew woli menedżerów czy rachunkowi ekonomicznemu, ponieważ to nadszarpywałoby fundamenty ich rozwoju, a przez to narażało całą gospodarkę.³⁸ Współpraca pomiędzy państwem a sektorem pry-

---

³⁷ Wsparcie udzielane przez państwo czebolom zakładało rezygnację przez nie z ambicji politycznych. Czebole wspierające opozycję antyparkowską były doprowadzane do bankructwa. Por. np. B. Cumings, op.cit.

³⁸ D.C. Kang, op.cit., s. 184.

watnym była bardzo bliska. Decyzje dotyczące zaangażowania podmiotów w plany rozwojowe, ich celów produkcyjnych i inwestycyjnych oraz wkraczania w nowe sfery produkcji były wynikiem negocjacji pomiędzy urzędnikami i przedstawicielami przedsiębiorstw. Czebole miały duży wpływ na tworzenie planów rozwojowych i dużą swobodę w ich realizacji, pod warunkiem, że dostarczały oczekiwanych rezultatów.

Warunkiem pełnego zaangażowania podmiotów prywatnych w realizację polityki rozwojowej musiało być dobranie takich celów i narzędzi, które uzyskają ich aprobatę. Początkowo cele produkcyjne wyznaczane przez państwo były zbyt ambitne dla gospodarki narodowej, zaś niewystarczająco rozległe, żeby pozwolić na konkurowanie na rynkach światowych. W efekcie czebole nie chciały uczestniczyć w ich realizacji. Dopiero zwiększenie planowanej skali przedsięwzięć przekonało koreańskich producentów do podjęcia ryzyka udziału w tych śmiałych projektach. Mogły one teraz pozwolić na sukces na skalę światową. Przedsiębiorstwa podjęły się udziału w realizacji tego zadania, obciążonego ogromnymi kosztami i wysokim ryzykiem, przy czym państwo ze swojej strony gwarantowało pomoc w przypadku groźby bankructwa.³⁹

Prywatne przedsiębiorstwa, dążąc do maksymalizacji zysku, ograniczenia ryzyka oraz stabilnego wzrostu, brały pod uwagę warunki ekonomiczno-polityczne, w których dane im było funkcjonować. Decyzje dotyczące produktu, rynków, inwestycji były więc uzależnione od kosztu i dostępności kapitału, zachęt eksportowych, licencji. Za pomocą subsydiów, zwolnień podatkowych, przyspieszonej amortyzacji, licencji, przywilejów, protekcji oraz pożyczek Park nakłaniał czebole do realizacji przyjętych planów gospodarczych, a więc podejmowania działalności i wzrostu inwestycji w desygnowanych sektorach, kluczowych z punktu widzenia rozwoju przemysłu. Działania rządu prowadziły do uzyskania wysokiego poziomu inwestycji w wybranych obszarach oraz powiązania ich tak, żeby tworzyły łańcuchy produkcyjne pozwalające na efektywną produkcję. Początkowo były to głównie gałęzie przemysłu lekkiego, substytuujące import i produkujące na eksport. W drugiej zaś fazie rozwoju przedsięwzięcia znacznie bardziej ryzykowne w obszarze przemysłu ciężkiego, chemicznego, a także elektronicznego. Działania rządu ułatwiały funkcjonowanie przedsiębiorstw, prowadząc do ograniczania niepewności i ryzyka, zmniejszania asymetrii informacyjnej i kosztów transakcyjnych poprzez generowanie i rozpowszechnianie informacji o możliwościach inwestycyjnych

---

³⁹ B.K. Kim, *The Leviathan: Economic Bureaucracy under Park*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011, s. 202.

i handlowych. Stymulowały ich działania, kreując ekspansjonistyczne nastroje. W zależności od obranych celów ustalano kryteria dla urzędników do zmiany stosowanych bodźców, a także do interweniowania na szczeblu poszczególnych przedsiębiorstw. Te warunki funkcjonowania ulegały stałym zmianom pod wpływem informacji zwrotnej o poziomach zysków i strat, możliwościach eksportowych, kosztach surowców, dochodach fiskalnych itd.⁴⁰

Relacje pomiędzy państwem i największymi przedsiębiorstwami charakteryzowała współzależność. Dla Parka czebole były niezbędne, żeby rozwinąć gospodarkę. Dla czeboli silna władza koordynująca rozwój gospodarki była niezbędna, aby mogły one uzyskać pozycję japońskich *keiretsu*, stanowiących dla nich punkt odniesienia. Osiągnięcie przez czebole w krótkim czasie wysokiej pozycji na rynkach międzynarodowych, porównywalnej z przedsiębiorstwami japońskimi, wymagało niezwykłego wysiłku i ogromnych kosztów, przekraczających możliwości działających w pojedynkę podmiotów prywatnych. Były to nie tylko koszty podniesienia poziomu technologicznego zacofanej koreańskiej produkcji tak, aby mogła konkurować na rynkach międzynarodowych. Było to również zapewnienie rozwoju tych gałęzi, które dostarczały półproduktów i maszyn niezbędnych dla gałęzi eksportowych oraz utrzymywania płac pracowniczych na niskim poziomie. W takiej sytuacji czebole potrzebowały państwa do skutecznego sprawowania funkcji koordynujących. Szybko okazało się, że państwo spełnia swoje obietnice w zakresie likwidacji wąskich gardeł, barier rozwojowych, ograniczeń rynku wewnętrznego itd. Dyscyplinującej polityce państwa towarzyszyło zatem przyzwolenie na nią ze strony przemysłu. Nie wpływała więc ona negatywnie na nastroje i ocenę warunków funkcjonowania przedsiębiorstw.⁴¹

Państwo, koordynując kompleksowy rozwój gospodarki oparty na powiązaniach międzysektorowych, obarczało sektor prywatny realizacją przedsięwzięć, których ten nie podjąłby się w oparciu o wąską jednostkową kalkulację bez wyraźnej ingerencji administracji. Zaangażowanie w działalność w obciążonych dużym ryzykiem, acz niezbędnych dla rozwoju kraju sektorach nagradzane było nie tylko subsydiami i protekcją, ale również zgodą na objęcie produkcji w bezpiecznych, a przy tym lukratywnych gałęziach. Państwo wymagało, żeby przedsiębiorstwa funkcjonujące w kluczowych gałęziach tworzyły aparat produkcyjny pozwalający na uzyskanie najwyższej efektywności poprzez dużą skalę produkcji. Wiązało się

⁴⁰ C.A. Johnson, *Political institutions...*, op.cit., s. 142.

⁴¹ V. Chibber, *The Politics of a Miracle: Class Interests and State Power in Korean Developmentalism*, w: *Varieties of Capitalism, Varieties of Approaches*, red. D. Coates, Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York 2005, s. 130–131.

to z wymogiem jak najszybszego rozpoczęcia produkcji na eksport. Chroniono również producentów przed nadmierną konkurencją powodującą straty społeczne, ograniczając liczbę podmiotów w danej gałęzi. Początkowe straty z eksportu pokrywane były dzięki sprzedaży na ograniczonym pod względem konkurencji rynku krajowym.

Agencja pilotażowa rozwoju gospodarczego kraju – Rada ds. Planowania Ekonomicznego, dysponując pełnym wachlarzem narzędzi wsparcia i sankcji, nagradzała szybkich i podejmujących ryzyko. Karała zaś wolnych i kosztownych. Dla czeboli plan Parka był więc z jednej strony niepowtarzalną okazją, z drugiej zaś ogromnym wyzwaniem. Zarówno udział w planach rządowych, jak i rezygnacja z nich były obarczone ogromnym ryzykiem. Udział w projekcie był szansą na rozwój na niespotykaną skalę i ogromny prestiż, ale w przypadku nietrafnych decyzji mógł oznaczać utratę wszystkiego. Rezygnacja ze współpracy z państwem przez największe czebole oznaczałaby wykluczenie z dostępu do przywilejów i pewność, że za ich plecami jest wiele ambitnych, mniejszych przedsiębiorstw, gotowych na podjęcie ryzyka udziału w projektach państwowych i zajęcie ich miejsca.⁴²

Lata sześćdziesiąte charakteryzowała szczególnie zażarta konkurencja wśród czeboli o dostęp do przywilejów państwowych. Cztery z dziesięciu największych przedsiębiorstw straciły miejsca w pierwszej dziesiątce do roku 1965. Pierwszoli-gowe przedsiębiorstwa z początku lat sześćdziesiątych, takie jak drugie i trzecie pod względem wielkości Samho i Kaep'ung, zostały w latach siedemdziesiątych zastąpione przez: Hanjin, Sinjin Motors, Ssangyong, Hyundai, Hanhwa i Taenong, które wybiły się na inwestycjach w przemyśle ciężkim i chemicznym. Pod koniec lat siedemdziesiątych wśród dziesięciu największych czeboli tylko dwa utrzymały się w rankingu od początku lat sześćdziesiątych. Częste przetarasowania wśród największych przedsiębiorstw świadczą o tym, że pomimo istnienia korupcyjnych powiązań między państwem a największymi przedsiębiorstwami nie było podmiotów tak uprzywilejowanych, żeby mogły liczyć na poparcie kosztem efektywności. Nawet największe przedsiębiorstwa mogły stracić łaski władzy, działając wbrew interesowi państwa. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych taki los spotkał firmę Samsung, oskarżoną o przemycanie do kraju sacharyny. Odzyskanie przychylności wymagało wielu zabiegów i poddania się bardzo wysokim karom.⁴³

Historia rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego najeżona była niepowodzeniami. Pierwsze próby budowy statków czy eksportu miejscowych samochodów

⁴² E.M. Kim, G.S. Park, op.cit., s. 273.

⁴³ Ibidem, s. 281–282.

okazywały się w dużej mierze porażką. Alice Amsden⁴⁴ opisuje przykład pierwszego statku zbudowanego przez koreańskie stocznie na zamówienie greckiego armatora. Pomimo uzyskania szczegółowych planów budowy jednostki, zastosowania tych samych maszyn i materiałów oraz wykonywania prac pod nadzorem zagranicznych ekspertów przedsięwzięcie zakończyło się niepowodzeniem. W takich sytuacjach nie porzucano projektów. Państwo wywiązywało się z umowy i wspierało wzmożone wysiłki poprawy jakości produkcji. Szukano źródeł niepowodzeń, posiłkując się pomocą zagranicznych ekspertów. Początkowe porażki nie przeszkodziły Korei stać się z czasem największym producentem i eksporterem statków na świecie.

Zyski czeboli ze współpracy z państwem były ogromne. Jeden z największych beneficjentów programu, grupa Daewoo, która zaczynała swoją działalność w 1967 roku z kapitałem o wartości 18 tys. dol. i siedmioma pracownikami, w 1979 roku dysponowała kapitałem przekraczającym 2 mld dol. i zatrudniała 60 tys. osób.⁴⁵ Podczas realizacji programu HCI 70% środków na rozwój trafiło do kilku największych czeboli. W 1980 roku obroty dziesięciu największych czeboli odpowiadały połowie PKB kraju, 50 największych czeboli wytwarzało 49% PKB, a przedsiębiorstwa takie jak Samsung, Hyundai, Daewoo, LG z czasem znalazły się na listach największych firm na świecie.⁴⁶

Narzędzia kontroli nad czebolami

Powodzenie strategii rozwojowej w Korei wynikało z jednej strony z tworzenia przez państwo warunków, w których sektor prywatny mógł kierować się dążeniem do zysku, realizując przy tym plan rozwoju przemysłowego kraju, z drugiej zaś z siły, woli i umiejętności egzekwowania od podmiotów prywatnych oczekiwanych zachowań i karania zachowań niekorzystnych dla przyjętych planów. Wbrew neoklasycznej logice osiągnięcia przedsiębiorstw nie były mierzone przez zyski, lecz przez urzeczywistnianie celów produkcyjnych i – co było najbardziej restrykcyjnie kontrolowane – przez wielkość eksportu. Ważne były bowiem w pierwszym rzędzie nie efekty finansowe, a rozwój aparatu wytwórczego w wyselekcjonowanych obszarach i wprowadzanie nowoczesnych, konkurencyjnych na rynkach międzynarodowych metod wytwarzania, które w przyszłości miały skutkować sukcesem finansowym. Dyscyplinowano karząc tych, którzy mieli niewystarczające osiągnięcia, i nagradzając tych, którzy odnosili sukcesy. Tylko najlepsze

⁴⁴ Por. A. H. Amsden, op.cit., s. 274–278.

⁴⁵ K.K. Hwang, op.cit.

⁴⁶ B. Cumings, op.cit.

przedsiębiorstwa, najbardziej obiecujące mogły liczyć na pomoc państwa. Te źle zarządzane lub nieposłuszne były pozostawione same sobie lub szykanowane poprzez liczne utrudnienia administracyjne, drobiazgowo kontrole podatkowe itp. Dodatkowo wprowadzono wiele rozwiązań, które miały przeciwdziałać zachowaniom niepożądanym z perspektywy interesu gospodarki narodowej. Przykładem może tu być zagrożenie karą (od dziesięciu lat pozbawienia wolności do kary śmierci) nieautoryzowanych transferów zagranicznych powyżej miliona dolarów. Miało to zapobiegać odpływowi kapitału i tworzeniu prywatnych fortun za granicą.⁴⁷

Najważniejszym narzędziem kontroli nad przedsiębiorstwami była polityka kredytowa. W krótkim czasie po przewrocie wojskowym doszło do nacjonalizacji sektora bankowego,⁴⁸ w tym banków należących do czeboli. Za pomocą udzielania lub zawieszania dostępu do taniego kredytu państwo skutecznie mogło sterować działaniami przedsiębiorców, doprowadzając do realizacji planów rozwojowych oraz mobilizowania kredytobiorców do uczestniczenia w państwowych programach. Kontrola poprzez kredyt była tym skuteczniejsza, że wskaźnik ogólnego zadłużenia największych przedsiębiorstw w latach siedemdziesiątych wynosił 300–400%.⁴⁹ Przedsiębiorstwa, którym nie udawało się osiągnąć celów eksportowych, nie otrzymywały dostępu do dalszych kredytów, co powodowało ich bankructwo, a majątek upadłych podmiotów przejmowały czebole odnoszące sukcesy międzynarodowe. Wielu ekspertów⁵⁰ podkreśla, że sukces koreańskiego państwa rozwojowego opierał się między innymi na tym, że nie wahało się wycofać swojej pomocy wtedy, gdy działania przedsiębiorstw były niezadowolające.

W Parkowskiej Korei około 80% finansowania inwestycji prywatnych pochodziło z pożyczek bankowych. Przyczyny takiego stanu były wielorakie. Wpływ na to miał choćby fakt, że stworzenie rynku kapitałowego jest znacznie trudniejsze niż zadłużanie się w bankach krajowych i później zagranicznych. Ważniejsze jednak było to, że kredyt jako źródło finansowania przedsiębiorstw był preferowany zarówno przez państwo, jak i przedsiębiorstwa. Pozwalał on z jednej strony rządowi kontrolować podmioty i skutecznie doprowadzać do realizacji planów, z drugiej strony preferencyjne warunki kredytu dostępne dla najważniejszych partnerów oznaczały, że ze względu na inflację był on często ujemnie oprocentowany. Nawet niewielkie zmiany oprocentowania dla wybranej gałęzi odgrywały ogromne znaczenie dla ukierunkowania funduszy. Zmieniały rachunek ekonomiczny przedsiębiorstw

⁴⁷ A.H. Amsden, *op.cit.*, s. 15–17.

⁴⁸ Państwowa własność banków była generalnie charakterystyczna dla państw Azji Wschodniej, które odniosły sukces rozwojowy.

⁴⁹ R. Wade, *The role...*, *op.cit.*

⁵⁰ Por. H. J. Chang, *The political...*, *op.cit.*; World Bank, *op.cit.*

i pozwalały na realizację ważnych inwestycji, które przy braku takich zabiegów nigdy by nie powstały. Państwo koreańskie ponadto wspierało nawyki oszczędzania, stawiając je ponad spekulacją, która towarzyszy obrotowi giełdowemu. Zainteresowanie rozwojem firm i wprowadzaniem nowych produktów, kontrola kosztów oraz jakość zarządzania stosowana przez banki wpisywała się znacznie lepiej w politykę rozwojową Korei. W przeciwieństwie do graczy giełdowych banki przedkładały długookresowe funkcjonowanie firmy, umożliwiające spłatę długu, nad krótkookresowy zysk. Właściciele czekali ze swojej strony niechętnie sięgali do finansowania przez giełdę, nie chcąc stracić kontroli nad swoimi przedsiębiorstwami. W latach siedemdziesiątych, pod wpływem niezadowolonej opinii publicznej z akumulacji bogactwa w rękach najbogatszych rodzin, część czekali została skłoniona do debiutu na lokalnej giełdzie papierów wartościowych. Zabezpieczano się wówczas przed utratą kontroli nad przedsiębiorstwami poprzez zawiązała strukturę krzyżowych własności wewnątrz grup biznesowych.⁵¹

4.3. Państwo wobec społeczeństwa

Dopełnieniem koncepcji przyspieszonego uprzemysłowienia stworzonej przez grupę skupioną wokół generała Park Chung Hee była strategia mobilizacji społecznej. W przekonaniu dyktatora warunkiem koniecznym podjęcia wysiłku rozwojowego i stworzenia energii społecznej niezbędnej do jego realizacji była zmiana postawy przeciętnego obywatela. Park powtarzał, że przyszłość narodu jest kształtowana przez wiarę w jego wizję. Pesymistycznie nastawione społeczeństwo skazane jest bowiem na porażkę. W przekonaniu dyktatora wykształcony przez wieki charakter narodowy Koreańczyków nie sprzyjał rozwojowi. W swojej książce pt. *Droga naszego narodu* z 1963 roku, wymieniając cechy tkwiącego w nędzy narodu koreańskiego, podkreślał: niskie morale, indolencję, marazm, brak przedsiębiorczości, pociąg do łatwych pieniędzy, złośliwy egoizm, brak racjonalnej oceny sytuacji.⁵² Park krytykował wiarę w geomancję oraz inne stare wierzenia. Negatywnie odnosił się do tradycyjnego systemu wartości. Uważał, że konfucjanizm pogłębiał podziały i hamował rozwój. Społeczeństwo musiało zatem zostać uformowane na nowo wokół wojskowych idei porządku, dyscypliny i wartości wspólnotowych. Dyktator przekonywał, że naród musi przejść duchową przemianę, aby świadczona przez niego praca stała się pełnowartościowym czynnikiem produkcji. Powtarzał, że nikt nie może być w pełni członkiem wspólnoty, jeśli nie ćwiczy się w doskonałości i nie

⁵¹ D.C. Kang, op.cit., s. 116.

⁵² C.H. Park, *Our Nation's...*, op.cit., s. 75–81.

jest dobrym, dumnym obywatelem.⁵³ Należało stworzyć nową kulturę i tradycję prowadzącą do transformacji społecznej. Ludzie, którzy znali jedynie porażki, których cechował defetyzm, poprzez powszechną edukację, obowiązkową służbę wojskową, szkolenia i kampanie społeczne mieli stać się samodzielni i przedsiębiorczy. Ważną rolę do odegrania w budowaniu i utrwalaniu w społeczeństwie odpowiednich wartości mieli ponadto odegrać intelektualiści.⁵⁴

Przekonanie, że naród koreański wymaga odnowy moralnej i przemiany narodowego charakteru było popularne wśród koreańskich elit jeszcze przed objęciem władzy przez generała Parka. Wzywano do rewolucji ludowej stwarzającej podstawy duchowe, które pomogłyby ukształtować nowe społeczeństwo i odrzucić te cechy, które zatrzymują rozwój kraju. Hasła odnowy, głoszone głównie przez ruch demokratyczny i obrońców praw pracowniczych, odnosiły się jednak do rewolucji oddolnej. Zostały one przyswojone przez Parka, który, daleki od ducha przyswieszcającego demokratom, przeprowadził rewolucję społeczną, wykorzystując do tego aparat państwowy, zgodnie z ideą oświeconego despotyzmu.⁵⁵

Polityka edukacyjna i rozwój nauki

Przekonanie o wadze kształtowania postaw społecznych oraz popyt ze strony rozwijającej się gospodarki na coraz lepiej wykształconą siłę roboczą sprawiały, że rozwój edukacji należał do priorytetów państwa. Ważne było podnoszenie wykształcenia na każdym szczeblu. Gospodarka potrzebowała stale coraz lepiej przygotowanych pracowników fabrycznych, inżynierów, menedżerów, finansistów, urzędników państwowych, a także twórców nowych technologii. Brak odpowiednio wykwalifikowanych pracowników ujawnił szczególnie dobitnie początek wprowadzania w życie programu rozwoju przemysłu ciężkiego i chemicznego. Reakcją państwa na brak wykwalifikowanych pracowników było tworzenie nowoczesnych, profesjonalnych techników zawodowych finansowanych w dużej mierze dzięki reparacjom japońskim i zatrudniających japońskich nauczycieli zawodu. Szkoły te, oprócz przygotowania do zawodu, stawiały na wychowanie. Na wzór niemiecki wprowadzono system certyfikatów zawodowych, które miały podkreślać osiągnięcia uczniów, a najlepszym otwierać drogę do uzupełniających studiów akademickich. Stworzono również sieć nowych wyższych uczelni technicznych i rozbudowano

⁵³ C.H. Park, *Korea Reborn...*, op.cit., s. 86–88.

⁵⁴ C. Moon, B. Jun, op.cit., s. 116.

⁵⁵ Idea oświeconego despotyzmu popularna była w Chinach, gdzie intelektualiści krytykując narodowe cechy charakteru, wzywali do ustanowienia silnej władzy, która będzie działała dla dobra publicznego. H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 58.

istniejące, jednocześnie zawężając specjalności tak, aby podczas okresu edukacji najlepiej przygotować studentów do realizacji konkretnych zadań w przemyśle. Zadbano również o to, aby uczelnie położone w pobliżu nowo utworzonych lub działających już dłużej kompleksów przemysłowych specjalizowały się w działalności danego kompleksu.⁵⁶

Tabela 10. Wydatki na cele społeczne w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku (w %)

Lata	Wydatki z budżetu na cele społeczne	Wydatki na edukację jako udział w wydatkach na cele społeczne z budżetu	Wydatki na ochronę zdrowia jako udział w wydatkach na cele społeczne z budżetu	Wydatki na ochronę społeczną jako udział w wydatkach na cele społeczne z budżetu	Pozostałe
1964	26,8	59,9	5,9	19,8	14,4
1966	26,9	66,3	3,9	16,3	13,5
1969	31,3	50,0	1,4	14,0	34,6
1973	25,9	68,9	5,3	14,6	11,2
1975	22,1	65,0	4,7	21,0	9,3
1979	24,2	68,1	4,6	22,2	5,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D.M. Shin, *Social and Economic Policies in Korea – Ideas, networks and linkages*, RoutledgeCurzon, London 2003, s. 67 i 92.

Bez odpowiednich, wyprzedzających rozwój nakładów na formowanie kapitału ludzkiego gospodarka nie mogłaby się rozwijać. Dlatego wydatki na edukację były na pierwszym miejscu wśród wydatków budżetowych na cele społeczne. W pierwszej dekadzie rządów Parka osiągnęły poziom aż 16% całego budżetu państwa. W latach siedemdziesiątych przekraczały dwie trzecie wszystkich wydatków budżetowych na cele społeczne (tabela 10). Suma wydatków na edukację, uwzględniająca nakłady prywatne i publiczne, przewyższała ich poziom w innych krajach rozwijających się, znacznie szybszy był też ich wzrost. Pomiędzy rokiem 1970 a 1989 wydatki na nauczanie początkowe wzrosły o 355% w porównaniu ze średnio kilkudziesięcioprocentowym wzrostem w innych krajach rozwijających się.⁵⁷ Koszty wykształcenia jedynie w części, i to głównie na poziomie podstawowym i średnim, pokrywane

⁵⁶ C.Y. Kim, op.cit., s. 426.

⁵⁷ World Bank, op.cit., s. 45.

były przez państwo. Mimo to społeczeństwo koreańskie z dużym entuzjazmem podejmowało wysiłek edukacyjny. Dla rodziców koreańskich dostęp ich dzieci do nauczania był niezwykle ważny, tym bardziej że na poziomie wyższym był on znacznie ograniczony w okresie okupacji japońskiej.

Różnice pomiędzy programem nauczania realizowanym w koreańskich szkołach podstawowych i innych krajach rozwijających się, którym pomimo prób nie udało się dokonać skoku rozwojowego, nie dotyczyły nauk przyrodniczych czy wiedzy technicznej, ale nacisku na kształtowanie wartości moralnych i dyscypliny. Kształtowano postawy obywatelskie sprzyjające rozwojowi między innymi poprzez utrwalanie takich cech, jak pracowitość, zaradność, precyzja i uczciwość. Edukacja kładąca nacisk na budowanie i rozumienie narodowej tożsamości oraz poświęcenie dla wyższych wartości miała również pomóc w przejściu bolesnej transformacji towarzyszącej przyspieszonemu rozwojowi.⁵⁸

Ważną rolę w kształtowaniu nowego obywatela spełniał ponadto powszechny, kilkuletni obowiązek służby wojskowej. Był on źródłem dużego zasobu wykształconych, zdyscyplinowanych, wyszkolonych do pracy w grupie młodych pracowników. Szkoła kładąca nacisk na postawę obywatela oraz powszechna służba wojskowa dostarczały krajowi pracowników, którzy sprawnie urzeczywistniali wyznaczone im cele zarówno w sektorze prywatnym, jak i w służbie publicznej. Szeroki dostęp do edukacji oraz nacisk na wiedzę i umiejętności w strukturach państwa i w sektorze prywatnym powodował, że wykształcenie stało się efektywnym narzędziem mobilności społecznej.⁵⁹

Rozwój technologiczny w latach sześćdziesiątych sprowadzał się do nabywania i kopiowania zagranicznych rozwiązań. Nowoczesne technologie miały pomóc w transformacji gospodarki i umożliwić przejście do kolejnych stadiów rozwoju. Na tym etapie kluczowe było szkolenie pracowników do obsługi nowoczesnych maszyn i procesów produkcyjnych oraz transfer wiedzy, który pozwolił na zaadoptowanie nowych technologii produkcyjnych. W latach siedemdziesiątych zaczęła się nowa faza rozwoju technologicznego, która umożliwiła wejście na nowe tory produkcyjne i dalszy rozwój gospodarki. Wprowadzenie programu HCI oznaczało początki rozwoju koreańskiej myśli technicznej w oparciu o zagraniczne technologie.⁶⁰

Stopniowe przejście od przemysłu lekkiego do ciężkiego oraz towarzyszący temu niezbędny wzrost profesjonalizmu kadry inżynierskiej i zarządzającej

⁵⁸ A.H. Amsden, op.cit., s. 219–220.

⁵⁹ Ibidem, s. 131.

⁶⁰ S.D. Hahm, L.C. Plein, *Institutions and technological development in Korea: The role of the presidency*, „Comparative Politics” 1999, No. 1, s. 55–76.

wymuszone były między innymi zrozumieniem, że konkurencja na rynkach międzynarodowych, w zakresie dóbr o wysokiej wartości dodanej, nie odbywa się na bazie taniej pracy, ale na podstawie kompetencji, umiejętności i nowoczesnego aparatu produkcyjnego. Importowi technologii towarzyszyło masowe wysyłanie inżynierów i menedżerów, a nawet wykwalifikowanych robotników na szkolenia zagraniczne. Bardzo ważną rolę w koreańskim procesie uprzemysłowienia, w zakresie przekazywania wiedzy, odegrali japońscy niezależni konsultanci. Byli to często emerytowani pracownicy przemysłu japońskiego wynajmowani na krótki czas, aby doprowadzić do uruchomienia produkcji, znaleźć błędy, usprawnić procesy produkcyjne. Pomoc techniczna i wiedza importowana z Japonii były szczególnie efektywne ze względu na bliskość kulturową krajów oraz korzystanie przez Japończyków ze stosunkowo bliskiego doświadczenia powstawania własnego przemysłu.⁶¹

Jednym z punktów porozumienia pomiędzy Koreą a USA dotyczącego udziału w wojnie w Wietnamie było przyrzeczenie strony amerykańskiej pomocy w rozwoju koreańskiej myśli technicznej. W 1966 roku za pomocą środków amerykańskich powołano do życia Koreański Instytut Naukowo-Technologiczny (Korea Institute of Science and Technology – KIST). Brak miejscowej myśli technicznej i ograniczony zasób kadry naukowej oznaczał, że KIST musiał przyciągnąć pracowników z zagranicy. Stawiano na ściągnięcie do kraju koreańskich emigrantów zatrudnionych w ośrodkach naukowych na całym świecie, a także na zatrudnienie obcokrajowców, specjalistów z najbardziej pożądaných dziedzin. Zatrudnienie w KIST oznaczało średnio trzy razy wyższe zarobki niż na koreańskich uczelniach i było jedynie nieco niższe niż w amerykańskich instytutach, co rekompensowano dodatkowymi korzyściami. W trakcie realizacji kolejnych planów gospodarczych potrzeby rozwoju myśli technicznej stały się tak duże, że stworzono osobne instytuty sektorowe, takie jak: stoczniowy i morski, chemiczny, jądrowy, maszynowy i metalurgiczny, urządzeń elektrycznych, elektroniczny i technologii telekomunikacyjnych oraz park naukowy w Daedeok.⁶²

Wraz z rozwojem gospodarczym kraju ciężar innowacyjności przejmował sektor prywatny. Na początku lat sześćdziesiątych w Korei 97% wydatków na badania i rozwój pochodziło z budżetu państwa. W roku 1980, choć kwota środków państwowych na tę dziedzinę wzrosła pięćdziesięciokrotnie, to 80% wydatków badawczo-rozwojowych pokrywał sektor prywatny. W 1970 roku dział badawczo-rozwojowy posiadało tylko jedno koreańskie przedsiębiorstwo prywatne, w 1986 roku było już ich 604. Prace nad postępowaniem technologicznym państwo nadal

---

⁶¹ Ibidem, s. 235.

⁶² C.Y. Kim, op.cit., s. 442–447.

intensywnie wspierało poprzez między innymi: granty, zwolnienia podatkowe czy preferencyjne pożyczki.⁶³

Polityka historyczna

Pod koniec lat sześćdziesiątych jednym z ważniejszych narzędzi inżynierii społecznej stała się polityka historyczna. Park początkowo wyrażał bardzo krytyczny stosunek do historii kraju. Był przekonany, że negatywne cechy charakteryzujące naród koreański są spuścizną przeszłości. Podziały społeczne, antagonizmy, egoizm oraz brak samodzielności i inicjatywy – cech niezbędnych do rozwoju gospodarczego – przypisywał wiekom panowania dynastii Yi oraz okupacji japońskiej. Był przekonany, że lata zniewolenia przyzwyczyły ludność do bezprawia. Uciemniony naród skupiony był ponadto na prywatnych celach, co uniemożliwiało współpracę i prawdziwy sukces gospodarczy. Rozwiązaniem miało być stworzenie nowej etyki narodowej. Bez duchowej rewolucji społeczny rozwój nie był bowiem zdaniem dyktatora możliwy.⁶⁴

Koreańskim cechom ukształtowanym przez lata złych rządów przeciwstawił niemieckie zdrowe podejście do wykonywanej pracy. Niemieckie sukcesy gospodarcze miały być konsekwencją ducha narodowego wyrażającego się w patriotyzmie, podporządkowaniu władzy i autorytetom, porządku, oszczędności oraz lojalności wobec swojego zawodu i odpowiedzialności. Zgodnie z tradycją niemieckiej szkoły historycznej Park⁶⁵ podkreślał, że w języku niemieckim słowo *Beruf* oznacza zarówno zawód, jak i powołanie. Ludzie wyrosli w takiej tradycji poprzez pracę znajdują swoje powołanie w życiu, służąc społeczeństwu i Bogu. Zdaniem dyktatora to właśnie te cechy sprawiły, iż w ciągu dziesięciu lat pomiędzy rokiem 1950 i 1960 niemiecka gospodarka potroiła się w porównaniu ze stanem sprzed wybuchu wojny. W tym czasie gospodarki brytyjska i amerykańska relatywnie pozostawały w stagnacji lub kryzysie. Podkreślał, że godne naśladowania jest zaangażowanie całego niemieckiego narodu w odbudowę, na co składały się zarówno wysiłki intelektualistów, kreatywność przedsiębiorców, jak i ciężka praca zwykłych obywateli.⁶⁶

Z czasem wcześniejszy krytyczny stosunek Parka do koreańskiej historii został zastąpiony budowaniem tożsamości i dumy narodowej w oparciu o historyczne dziedzictwo. Dyktator w swojej książce z 1979 roku przekonywał, że stworzenie

---

⁶³ P. Evans, op.cit., s. 169–170.

⁶⁴ C.H. Park, *Our Nation's...*, op.cit., s. 13–16.

⁶⁵ Ibidem, s. 74.

⁶⁶ C.H. Park, *The Country...*, op.cit., s. 147–153.

nowej kultury narodowej musi iść w parze z podtrzymywaniem wartości historycznych. Jest to bowiem bezcenne dziedzictwo dla tworzenia dobrobytu narodowego.⁶⁷ Odrodzeniu narodowemu miała służyć nowa polityka edukacyjna oraz odbudowa ważnych historycznie budynków, odtwarzanie mitów i symboli narodowych, przywracanie pamięci o bohaterach, takich jak król Sejong (twórca koreańskiego alfabetu) i admirał Yi (pogromca japońskiej floty). W przemówieniach Park odwoływał się do wydarzeń historycznych, które wynosiły do władzy mężów stanu, wojskowych obalających stare porządki.⁶⁸

W połowie lat siedemdziesiątych w oficjalnej retoryce zaczęto posługiwać się również tradycyjną filozofią konfucjańską, wcześniej krytykowaną i zwalczaną przez Parka za doprowadzenie do zapaści i niedorozwoju kraju. Zwrot ten wynikał z potrzeby przeciwdziałania narastającym konfliktom społecznym. Miało to wprowadzać pokój pomiędzy pracodawcami i pracownikami, i przez to skutkować zwiększoną produktywnością. Podkreślano, że tradycja i modernizacja nie stoją w sprzeczności. Przeciwnie, tradycja i narodowa duma są impulsem do modernizacji.⁶⁹ Przekonywano, że przewaga kultury Wschodu nad kulturą Zachodu leży w jedności i kolektywnej świadomości typowych dla tej pierwszej. Maksymalizacja korzyści jednostki, typowa dla Zachodu, a przejawiająca się w coraz częstszych wystąpieniach pracowniczych, może być niebezpieczna dla społeczeństwa i rodzić konflikty. Koreańczycy zaś wierząc w harmonię, unikają szkodliwego dla wspólnoty narodowej konfliktu. Kładziono nacisk na takie cnoty konfucjańskie, jak miłość i podległość synowska, a w szerszym kontekście wobec przełożonych – lojalność i miłość w stosunku do wspólnoty, do której się należy.⁷⁰

Ruch Saemaul

W październiku 1972 roku, wobec narastającej opozycji wewnętrznej i obawy o utratę władzy, Park ogłosił stan wyjątkowy. Zabieg ten umożliwił wprowadzenie nowego ustroju w państwie pod nazwą Yusin – oznaczającego „odbudowę” prestiżu i siły narodu koreańskiego, wzorowanego na programie Meiji. Celem reform było wzmocnienie władzy oraz przeprowadzenie całościowych reform w państwie, które miały umożliwić rozwój przemysłu obronnego opartego na HCI.⁷¹

⁶⁷ C.H. Park, *Korea Reborn...*, op.cit., s. 32.

⁶⁸ C.H. Park, *Our Nation's...*, op.cit., s. 104–105.

⁶⁹ C.H. Park, *Korea Reborn...*, op.cit., s. 33–34.

⁷⁰ C. Moon, B. Jun, op.cit., s. 123–124.

⁷¹ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 139–140.

Integralną częścią reform były zakrojone na szeroką skalę kampanie mobilizacji społecznej, z najbardziej znaną: *Saemaul Undong* (*New community movement*). Była ona wzorowana na japońskiej polityce promocji wsi z lat trzydziestych XX wieku.⁷² Do jej oficjalnych celów należało duchowe oświecenie skutkujące rozwojem takich cech i sposobów funkcjonowania, jak: pilność, samodzielność, postawa otwarta na współpracę i wzajemną pomoc, wzrost produktywności oraz poprawa warunków życia na wsi i rewolucja technologiczna w rolnictwie. Jedną z pierwszych akcji polegała na rozdawaniu wspólnotom wiejskim dużych ilości cementu, z przeznaczeniem na poprawę wspólnej infrastruktury wiejskiej. Wioski, które dobrze wywiązały się z tego zadania, mogły liczyć na otrzymanie większej ilości materiałów budowlanych na cele społeczne. Inna akcja przeprowadzona w ramach kampanii namawiała do odkładania przez rodziny jednej łyżki ryżu z każdego posiłku. Zaoszczędzony w ten sposób ryż był następnie sprzedawany, a pieniądze lokowane na specjalnym funduszu, który przynosił odsetki. Był to jeden ze sposobów na popularyzację idei oszczędzania i zwiększenia przez to puli oszczędności krajowych niezbędnych w procesie intensywnej industrializacji.⁷³ Park przekonywał, że wykształcany w ten sposób duch pracowitości, zaradności i współpracy jest zasadniczy dla zmian na wsi. W myśl inicjatywy pomoc państwa bez inicjatywy lokalnej pozostanie bezowocna, ponieważ prawdziwe zmiany wymagają woli i zainteresowania mieszkańców terenów wiejskich.⁷⁴ Ruch *Saemaul* poza aktywizacją ludności doprowadził do zasadniczych zmian w poziomie życia ludności wiejskiej. Jedną z nich była powszechna elektryfikacja oraz modernizacja zabudowań wiejskich.

Kampanie socjotechniczne na wzór isticie północnokoreański nie ograniczały się do ludności wiejskiej. Szkoleniom poddawane było całe społeczeństwo. Obok rolników byli to: robotnicy, pracownicy biurowi, pracownicy szkolnictwa, urzędnicy państwowi, a także wyższa kadra zarządzająca w przemyśle, członkowie rządu, a nawet duchowi przywódcy. W późniejszej wersji ruchu całe społeczeństwo było podzielone według trzech kategorii: miejsca pracy, miejsca zamieszkania i szkoły. W ramach tych jednostek odbywano comiesięczne szkolenia *Saemaul*, podczas których między innymi słuchano przemówień generała Parka czy pisano sprawozdania ze swoich wysiłków na rzecz dobra wspólnego. Elita zachęcana była do opracowywania pisemnych sugestii związanych z propagowaniem ducha *Saemaul*, które później miały być czytane przez samego dyktatora. Kampanie społeczne były szczególnie

---

⁷² C. Moon, B. Jun, op.cit., s. 120.

⁷³ C.Y. Kim, op.cit., s. 10.

⁷⁴ C.H. Park, *Korea Reborn...*, op.cit., s. 74.

kierowane do liderów społecznych różnego szczebla, którzy mieli za zadanie dzielić się swoim doświadczeniem i rozprzestrzeniać nowe wartości w narodzie.⁷⁵

Kampanie prowadziły do silnej racjonalizacji kultury i sposobów działania całego społeczeństwa. Była to narzucona z góry rewolucja kulturalna, która miała doprowadzić do utożsamiania pracy i współpracy w realizacji obowiązków zawodowych z rodziną i ojczyzną. Między innymi w stosunku do robotników zatrudnionych w fabrykach używano takich sloganów, jak „pracownicy jak rodzina, przedsiębiorstwo jak dom”. Celem było zmotywowanie ich do cięższej pracy przy realizacji programu HCI i ograniczenie konfliktów pracowniczych.⁷⁶ Początkowe próby aktywizacji ludności przyniosły tak pozytywne rezultaty, że zaczęto planować kolejne akcje. Stworzono specjalne centra szkoleniowe dla liderów lokalnych, gazetę z poradami, programy telewizyjne o rolnictwie i sukcesach bohaterów kampanii. Do końca lat siedemdziesiątych szkolenia *Saemaul* odbyło 28,5 mln osób.⁷⁷

Koszty społeczne rozwoju gospodarczego

System koreański charakteryzował się sojuszem pomiędzy państwem a krajowym biznesem. Jego spektakularne efekty uzyskiwane były w początkowym okresie, zgodnie z modelem japońskim, w dużej mierze kosztem przeciętnego obywatela – konsumenta oraz członka świata pracy. Park jednocześnie chciał być postrzegany jako reprezentant interesu zwykłego pracownika i mieszkańca wsi. W mediach pojawiały się zdjęcia dyktatora wizytującego gospodarstwa rolne w prostym stroju wieśniaczym pijącego tradycyjne wino ryżowe. Przemówienia Parka pełne były obietnic lepszego życia dla mas. Przez lata jednak poziom życia ludności, ponoszącej wysokie koszty szybkiej industrializacji, podnosił się powoli. Paradoksalnie relatywnie najgorzej powodziło się ludności wiejskiej stanowiącej twardy elektorat przywódcy.

Polityka społeczna podporządkowana została całkowicie rozwojowi gospodarki. Utrzymanie wysokiego tempa wzrostu PKB, ciągnionego przez eksport, wymagało na początku procesu uprzemysłowienia niskich kosztów pracy. Wykluczało to zarówno wzrost wynagrodzeń odzwierciedlający rozwój gospodarki, jak i wydatki na ochronę społeczną. Dobrobyt był postrzegany przez Parka jako konsekwencja wzrostu gospodarczego. Tuż po przejęciu władzy Park chwalił wprawdzie rozwiąza-

---

⁷⁵ Ibidem, s. 84.

⁷⁶ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 141–145.

⁷⁷ K. Kwon, *Economic Development in East Asia and a Critique of the Post-Confucian Thesis*, „Theory and Society” 2007, No. 1, s. 55–83.

nia socjalne stosowane w zachodnioeuropejskich państwach dobrobytu, chroniące pracownika i zapewniające mu bezpieczeństwo materialne. Deklarował, że tylko rozwiązania, które zabezpieczają obywatela od dnia narodzin do śmierci, mogą na trwałe uchronić Koreę Południową przed wizją komunizmu. Zaowocowało to stworzeniem w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych projektów wielu ustaw związanych z opieką społeczną. Nie wprowadzono ich jednak w życie. Wraz z pierwszymi sukcesami polityki rozwojowej Park zmienił stosunek do tych kwestii.⁷⁸ Głosił, że dobrobyt jest równoznaczny z zapewnieniem wszystkim, którzy chcą pracować, miejsc pracy. Pomoc państwa natomiast osłabiłaby entuzjazm do podejmowania działalności zarobkowej. Spowodowałaby nie tylko spowolnienie rozwoju, ale, co za tym idzie, również postępu w poprawie dobrobytu mieszkańców. Zmienionej retoryce towarzyszyło zawieszenie prac związanych z ustawodawstwem socjalnym.⁷⁹

W konsekwencji w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych XX wieku łączne wydatki na opiekę społeczną i publiczną opiekę zdrowotną w Korei były niezwykle niskie, wynosiły poniżej 1% PKB, czyli około 3 dol. rocznie na obywatela.⁸⁰ Ze względów politycznych w różnych okresach poruszany był temat wprowadzania pewnego zakresu ochrony społecznej. Jednakże wprowadzenie w życie odpowiednich ustaw było notorycznie odsuwane. Ustawę dotyczącą powszechnego systemu emerytalnego uchwaloną w 1974 roku wprowadzono dopiero w 1988 roku, a częściowe obowiązkowe ubezpieczenia zdrowotne zaczęły obowiązywać dopiero w 1977 roku.⁸¹ Elementy ustawodawstwa socjalnego były dyskutowane, uchwalane i wprowadzane w życie instrumentalnie (w celu zapobieżenia narastającemu konfliktowi społecznemu lub zdobycia poparcia grup społecznych, niezbędnego do utrzymania władzy). Dlatego już na początku lat sześćdziesiątych wprowadzono emerytury dla urzędników państwowych i wojskowych. Jednym z niewielu rozwiązań chroniących pracowników było obarczenie pracodawcy odpowiedzialnością wypłacania odszkodowań w przypadku wypadków w pracy.⁸²

Pomimo spektakularnych sukcesów gospodarczych konsumpcja krajowa rosła nieznacznie. Wzrost produkcji generowany był przez inwestycje i przede wszystkim eksport. Szukając środków na realizację ambitnych przedsięwzięć, rząd promował oszczędności i ograniczał konsumpcję wewnętrzną, zakazując między innymi sprzedaży wielu dóbr luksusowych, w tym kawy czy telewizorów kolorowych;

⁷⁸ D.M. Shin, *op.cit.*, s. 63.

⁷⁹ C.H. Park, *Korea Reborn...*, *op.cit.*, s. 102.

⁸⁰ W tym samym okresie w Japonii wydatki te wynosiły 4% PKB, a w Wielkiej Brytanii 10% PKB. Por. D. M. Shin, *op.cit.*, s. 64–68.

⁸¹ *Ibidem*, s. 88–90.

⁸² *Ibidem*, s. 63.

zakaz obejmował również wyjazdy zagraniczne.⁸³ Do połowy lat osiemdziesiątych bardzo ograniczona była liczba samochodów osobowych rejestrowanych w kraju, mimo że Korea była ich producentem. Propagując cnotę oszczędności, Park⁸⁴ ostrzegał przed rozwojem konsumeryzmu i marnotrawstwa, które nie tylko miały prowadzić do złych nawyków, ale również przyczynić się do wzrostu inflacji i obniżenia stopy akumulacji. Oszczędności gromadzone przez ludność traciły na wartości przez korzystny dla kredytobiorców stały wzrost cen. Straty przedsiębiorstw próbujących zgodnie z oczekiwaniami państwa zmaksymalizować sprzedaż na rynkach zagranicznych pokrywane były przez zawyżone ceny krajowe. Ceny dóbr produkowanych na rynek lokalny bardzo często wielokrotnie przewyższały ceny odpowiedników dostępnych za granicą. Wynikało to często z gwarancji wysokich zysków dla inwestorów zagranicznych, którzy w zamian decydowali się na tworzenie z koreańskimi podmiotami *joint venture* i przekazywali w ten sposób ważne technologie. Tak między innymi koreańska produkcja nawozów sztucznych rozwinęła się kosztem najuboższej grupy społecznej – rolników, którzy w sytuacji zablokowania importu tanich nawozów z za granicy zmuszeni byli korzystać z drogich krajowych. W niedorozwoju pozostawała infrastruktura ważna dla funkcjonowania społeczeństwa: transport, komunikacja, elektryczność, woda, odprowadzanie nieczystości. Tego typu inwestycje infrastrukturalne były mniej zaawansowane niż w innych krajach o tym samym poziomie rozwoju. Państwo przeznaczało środki na ich rozwój głównie na wniosek przemysłu, w sytuacji, w której brak konkretnego rodzaju infrastruktury miał bezpośredni negatywny wpływ na produkcję.⁸⁵

Każda zastosowana polityka, w tym ta poprawiająca sytuację najuboższych, związana była bezpośrednio ze wsparciem procesu industrializacji i konkurencyjności koreańskiej produkcji. W latach sześćdziesiątych, wraz ze wzrostem zatrudnienia w przemyśle, zaczęto stosować politykę taniej żywności. Polityka ta z jednej strony miała umożliwić utrzymanie płac na niskim poziomie, z drugiej zaś prowadziła do migracji ludności wiejskiej do miast. W latach 1960–1980 ludność rolnicza zmniejszyła się z 72% do 28% populacji kraju.⁸⁶ Na początku lat siedemdziesiątych rozważano również wprowadzenie obowiązkowego funduszu emerytalnego, z którego środki w pierwszym okresie zbierania składek miały być przeznaczone na finansowanie rozwoju przemysłów chemicznego i ciężkiego.⁸⁷

⁸³ Do roku 1980.

⁸⁴ C.H. Park, *Korea Reborn...*, op.cit., s. 100.

⁸⁵ B.N. Song, op.cit., s. 87.

⁸⁶ I. Pirie, op.cit., s. 74.

⁸⁷ Ibidem, s. 94–95.

Cała polityka gospodarcza pierwszych dwóch dekad rozwoju w dużej mierze wyłączała pracowników z korzystania z sukcesów gospodarczych. W przemówieniach Parka z drugiej połowy lat sześćdziesiątych wielokrotnie pojawiały się stwierdzenia, że jest za wcześnie, aby wszyscy mogli korzystać z owoców wzrostu gospodarczego, i zapowiedzi, że z czasem to nastąpi. W pierwszych dziesięcioleciach intensywnej industrializacji łamanie podstawowych praw pracowniczych było normą. Korea oficjalnie dysponowała nowoczesnym prawem pracy. W dużej mierze były to regulacje pokrywające się ze stosowanymi w krajach rozwiniętych i wzorowane na nich. Były to jednak martwe przepisy, którym celowo brakowało rozporządzeń wykonawczych. Skutkowało to jednym z najwyższych na świecie wskaźników wypadków przy pracy, w tym zdarzeń śmiertelnych, oraz bardzo długim czasem pracy. Warunki pracy były bardzo trudne, zwłaszcza w małych i średnich przedsiębiorstwach. Szczególnie źle była również opłacana praca młodych kobiet z rodzin chłopskich, zatrudnianych w latach sześćdziesiątych w strefach eksportowych. Niezwykle długi był tydzień pracy. W omawianym okresie Koreańczycy według badań Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) pracowali 54 godziny tygodniowo – najdłużej z 52 badanych krajów.

Do końca lat sześćdziesiątych sytuacja taka nie wywoływała poważniejszych protestów. W latach siedemdziesiątych to się zmieniło i zaczęło dochodzić do licznych konfliktów pomiędzy pracownikami a pracodawcami oraz do niezadowolenia społecznego na tym tle. Korea, charakteryzująca się dość dużą równością w podziale dochodów, zaczęła odczuwać rosnące rozwarstwienie dochodowe. Działo się tak pomimo wzrostu zarobków robotniczych. Publicznie zaczęło być wyrażane niezadowolenie związane z brakiem partycypacji znacznej części społeczeństwa w owocach rozwoju. Kwestie pracownicze podnoszone były przez intelektualistów, studentów, przywódców religijnych. Pod koniec lat siedemdziesiątych młody pracownik przemysłu lekkiego dokonał samospalenia w proteście wobec polityki pracowniczej rządu i warunków pracy.⁸⁸ Władze brutalnie tłumili wystąpienia opozycji, jednakże ze względu na znaczną presję społeczną, która mogła zagrozić stabilności reżimu, zgadzały się na pewne koncesje. Zniesiono między innymi podatki dochodowe dla najmniej zarabiających, wprowadzono pewien niski pułap minimalnych zarobków. Zwiększono także pulę na wydatki socjalne z budżetu państwa.⁸⁹

---

⁸⁸ D.M. Shin, *op.cit.*, s. 78–79.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 96.

„Biorąc pod uwagę dzisiejsze tempo wzrostu i jasną wizję przyszłości, jestem pewien, że do roku 1990 Korea zbuduje zamożne społeczeństwo, którego obywatele nie będą zazdrościć poziomu życia w innych krajach. Dochód per capita Koreańczyków dorówna poziomowi państw uprzemysłowionych. Nasz eksport zajmie jedną z najwyższych pozycji na świecie”.

Park Chung Hee

5. Wnioski

Na koreański spektakularny sukces gospodarczy okresu rządów dyktatora wojskowego generała Park Chung Hee złożyły się dwa sukcesywnie zrealizowane programy rozwojowe. Celem pierwszego z nich było zbudowanie podstaw gospodarczych, które umożliwiły dalsze uprzemysłowienie kraju. Istotą tego etapu było wypchnięcie gospodarki z niskiego poziomu równowagi, charakteryzującego się niskim wzrostem PKB i wysokim poziomem bezrobocia, na wysoki poziom równowagi gospodarczej, równoznaczny z dużą aktywnością gospodarczą, pozwalający na zbudowanie silnej gospodarki. Oznaczało to inwestycje w infrastrukturę i podstawowe gałęzie przemysłu oraz wsparcie dużych krajowych eksporterów. Nacisk na eksport wynikał ze specyfiki kraju charakteryzującej się małym rynkiem wewnętrznym, zależnością od importu surowców naturalnych oraz potrzebą modernizacji produkcji. Wzrost eksportu umożliwiał import surowców, dóbr kapitałowych oraz technologii, niezbędnych do wprowadzania zaawansowanej produkcji. Państwo wspierało eksporterów na wiele sposobów, między innymi poprzez preferencyjne kredyty i zwolnienia podatkowe. Zezwalało eksporterom na zawyżanie cen na rynku krajowym po to, żeby subsydiować sprzedaż zagraniczną. Tworzyło również sieć instytucji wyspecjalizowanych w poszukiwaniu kontrahentów zagranicznych. Druga faza rozwoju związana była z planowym tworzeniem kompletnej struktury produkcji przemysłu ciężkiego i chemicznego. Przywódca państwa wiązał z tym nadzieję na wzmocnienie potencjału obronnego, jak również zaistnienie koreańskiej produkcji w niszach rynkowych zapewniających znaczące przychody. Na obu etapach rozwoju szczególną wagę przykładano do wspierania tych gałęzi przemysłu, które przyczyniały się do korzystnych zmian w całej gospodarce.

Obie fazy rozwoju realizowane były za pomocą pragmatycznego doboru narzędzi, którego efektem był daleko posunięty interwencjonizm państwowy

definiujący rodzaj i skalę inwestycji oraz typ produkcji. Był on połączony z funkcjonowaniem wolnego rynku opartego na własności prywatnej. Zastosowano mechanizm rynkowy tam, gdzie korzyści takiego wyboru przeważały nad jego kosztami. Dogłębna ingerencja państwa w gospodarkę miała na celu pokonanie zawodności rynku, z którymi często borykają się kraje rozwijające się. Ograniczanie konkurencji i dotowanie wybranych rodzajów produkcji miało zapewnić ich późniejszy sukces w przyszłościowych gałęziach. Polityka gospodarcza kształtowana przez koreańską elitę prorozwojową, ludzi zainteresowanych przede wszystkim sukcesem rozwojowym, „ulepiona” była z etatystycznych doświadczeń innych krajów (zwłaszcza Japonii), zaleceń prorynkowych amerykańskich doradców oraz sugestii sektora prywatnego. Dobór narzędzi był wynikiem dyskusji pomiędzy EPB o inklinacjach neoklasycznych, z czasem tracącej znaczenie i „etatystycznymi” inżynierami z MCI. Rada ds. Planowania Ekonomicznego, początkowo odgrywająca rolę agencji pilotażowej, z czasem została odsunięta na drugi plan i dominującą pozycję w planowaniu rozwoju przejęło wzorujące się na rozwiązaniach japońskich Ministerstwo Handlu i Przemysłu.

Efektom zmagania pomiędzy tymi ośrodkami była polityka na równi traktująca problemy popytowe i podażowe, oparta na współpracy z sektorem prywatnym i otwarta na pomoc w realizacji stawianych przed nim zadań. Charakterystyczne dla Korei było narzucone przez państwo połączenie elementów kooperacji z konkurencją. Przedsiębiorstwa z jednej strony nakłaniane były do dzielenia się informacjami i uczestniczyły w realizacji skoordynowanych planów w zakresie inwestycji, wynikających z rządowych programów, z drugiej zaś konkurowały między sobą w wielu gałęziach, w realizacji zadań oraz na rynkach międzynarodowych. Prowadząc politykę gospodarczą, państwo bazowało na siłach rynkowych, którymi sterowano na potrzeby rozbudowy aparatu produkcyjnego tak, aby zrealizować narodową strategię rozwoju. Ta polityka oparta na mieszance rynku i planowania, realizowana z ogromną determinacją przez sprawnych menedżerów, okazała się niezwykle skuteczna: kraj uniknął zarówno pułapki zatrzymania się na niskim poziomie rozwoju wyznaczonym przez przewagi komparatywne w przemyśle lekkim, jak i typowych dla gospodarek centralnie planowanych nieefektywności. Sukces zapewniło przyjmowanie jasnych i ambitnych, lecz jednocześnie realistycznych celów uwzględniających warunki zewnętrzne, spójność polityki, obiektywne kryteria oceny urzeczywistniania celów oraz możliwość i chęć ze strony państwa dyscyplinowania prywatnych partnerów. Umiejętność egzekwowania realizacji planów i pokonywania pojawiających się niepowodzeń pozytywnie wyróżnia kraje Azji Wschodniej, w tym Koreę, na tle innych krajów rozwijających się, które nie odniosły tak dużych sukcesów rozwojowych. Sukces ekonomiczny Korea

w końcu zawdzięcza grupie wybitnych postaci, którymi otaczał się generał Park. Byli to wyróżniający się urzędnicy, tacy jak O Wŏn-ch'ŏl czy Kim Chŏng-ryŏm, przemysłowcy – na przykład Chŏng Chu-yŏng, Yi Pyŏng-ch'ŏl czy menedżerowie – tacy jak szef Posco Pak T'ae-jun.

Reżim Parka, choć niewolny od korupcji, kładł ogromny nacisk na jakość administracji ekonomicznej stwarzającej plany gospodarcze i wcielającej je w życie. Przykładano dużą wagę do stałego dyscyplinowania rządu, urzędników, przedsiębiorców i pracowników do osiągnięcia sukcesów rozwojowych. Administracja z jednej strony izolowana była od wpływów politycznych, które mogły zakłócić realizację planów, z drugiej zaś utrzymywała bliski kontakt z sektorem prywatnym, tak aby stale móc dostosowywać działania do zmieniających się realiów życia gospodarczego i nie tracić zainteresowania dokonaniem przedsiębiorstw. Dopełnieniem polityki gospodarczej była polityka społeczna nastawiona na intensywny wzrost kapitału ludzkiego i społecznego – elementów, bez których spektakularny sukces nie mógłby zaistnieć. Obok dużych nakładów na rozwój szkolnictwa, dostosowanego do wymogów rozwijającej się gospodarki, prowadzono kampanie społeczne, które uczyły patriotyzmu i tworzyły kulturę pracy. Cel, jakim był sukces gospodarczy państwa – nie poszczególnych jednostek – czy nawet dobrobyt społeczny, sprawił, że prawa jednostek podporządkowywane były dobru wspólnemu. Polityka taka była legitymizowana przez sytuację stałego zagrożenia ze strony bojowo nastawionego, stosującego ciągłe prowokacje północnego sąsiada. Park przekonywał, że jedynym sposobem na zapewnienie krajowi niezależności i ochrony przed ofensywą komunistyczną jest szybki rozwój gospodarczy.

Koreański model rozwoju charakteryzowała współpraca państwa z prywatnymi konglomeratami. Park uznał duże, prężne, prywatne koreańskie przedsiębiorstwa, odnoszące sukcesy biznesowe za najbardziej skutecznych wykonawców planów rozwojowych. Wiodącymi zasadami ery generała Parka były patriotyzm i ekonomiczny nacjonalizm. Wbrew rekomendacjom doradców międzynarodowych zrezygnował on z oparcia gospodarki na dysponujących zaawansowanymi technologiami, *know how* i kapitałem przedsiębiorstwach zagranicznych, nie zdecydował się też na kopiowanie rozwiązań państw socjalistycznych, wykorzystując łatwiejsze do sterowania podmioty państwowe. Ekspansja gospodarcza w obu fazach oznaczała oparcie się na miejscowym kapitale oraz pomocy dla koreańskich przedsiębiorstw w pozyskiwaniu niezbędnych technologii i funduszy zza granicy. Jednocześnie państwo przeciwdziało uzależnieniu gospodarki od technologii zagranicznych, wspierając rozwój własnych programów badawczo-rozwojowych. Wynikało to z obawy przed neokolonializmem gospodarczym oraz z naśladownictwa sprawdzonych wzorów japońskich. Pragmatyzm i dążenie do osiągnięcia wytyczonych celów były

ważniejsze niż ideologia, dlatego tam, gdzie wymagały tego okoliczności, zezwano na napływ obcego kapitału i współpracowano z zagranicznymi inwestorami. Politykę Parka charakteryzował silny realizm dotyczący warunków, w jakich kraj funkcjonował, świata zewnętrznego, międzynarodowej gry rynkowej, polityki czy w końcu natury ludzkiej. Przedsiębiorcom prywatnym, którzy urzeczywistniali cud nad rzeką Han, państwo składało takie propozycje, które z jednej strony prowadziły do realizacji planów pięcioletnich, z drugiej zaś podjęcie ich było zgodne z ekonomiczną kalkulacją pojedynczych podmiotów. Relacje między państwem a biznesem, oceniane jako typowo konfucjański układ pan – wasal, rodzic – dziecko, były oparte na swoistym sojuszu rozwojowym i stanowiły skuteczną metodę pokonywania defektu koordynacji. Dla czeboli współpraca z państwem nie była jednak wypełnianiem obywatelskiego – synowskiego obowiązku. Parkowska polityka gospodarcza była w rzeczywistości dla konglomeratów ogromną szansą na sukces na miarę wiodących przedsiębiorstw międzynarodowych. Zawzięcie konkurowały one o względy państwa i za wszelką cenę dążyły do spełnienia nakładanych na nie wymogów. Stosowany przez państwo przymus nie miał negatywnego wpływu na działalność prywatnych podmiotów, przeciwnie, powodował, że unikano stabilizacji systemu na poziomie niskich równowag niepozwalających na dynamiczny rozwój działalności produkcyjnej.

Park korzystał ze wszystkich nadarzających się okazji, żeby pozyskać odpowiednie fundusze na realizację swojego planu. Często odbywało się to dużym kosztem społecznym i wbrew opinii publicznej. Przykładem jest tu zaangażowanie w wojnę w Wietnamie czy nawiązanie stosunków z Japonią. Decyzje podejmowane przez dyktatora często budziły głębokie kontrowersje i sprzeciw nie tylko wewnętrznej opozycji, ale i głównego sojusznika kraju – Stanów Zjednoczonych.

Niespełna dwie dekady polityki ekonomicznej Park Chung Hee przyniosły bardzo wysoki wzrost gospodarczy, średniorocznie powyżej 8,4%. W latach osiemdziesiątych Korea była zupełnie innym krajem niż ten sprzed rządów junty. Udział produkcji przemysłowej w PNB na przestrzeni dwudziestu lat zwiększył się z niespełna 20% do ponad 40%, podczas gdy produkcja rolna na początku lat sześćdziesiątych tworząca niemal 40% produkcji narodowej zmniejszyła swój udział do niespełna 15% (tabela 11). W 1961 roku 63% pracujących zatrudnionych było w rolnictwie i rybołówstwie, w 1979 roku ten odsetek wynosił już jedynie 36%. W tym samym okresie zatrudnienie w przemyśle wzrosło z 8% do 23%. Z kraju głównie rolniczego, o niewielkim udziale przemysłu lekkiego w produkcji Korea stała się ważnym producentem przemysłowym, odnoszącym sukcesy w segmentach, które zarezerwowane były dotychczas dla krajów rozwiniętych. W latach 1961–1977 eksport wzrósł z 40 mln dol. do ponad 15 mld dol. Podczas rządów

prezydenta Parka Korea przesunęła się z 101 pozycji na świecie pod względem PKB *per capita* na poziomie niespełna 100 dol. w cenach bieżących na pozycję 49, którą dawało 1510 dol. produktu krajowego brutto rocznie na głowę mieszkańca w cenach bieżących. Był to niespotykany skok w zamożności z grupy tak ubogich krajów, jak Bangladesz, Etiopia, Uganda czy Togo do grupy państw zaawansowanych w rozwoju gospodarczym.¹

Tabela 11. Struktura produkcji w latach 1960–1980 (w %)

Lata	Rolnictwo	Przemysł	Usługi	Suma
1960	39,9	18,6	41,5	100
1970	31,1	28,4	40,5	100
1980	14,6	41,4	44,0	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B.N. Song, op.cit., s. 135.

W książce podsumowującej rewolucję przemysłową lat siedemdziesiątych, wydanej tuż przed swoją śmiercią, generał Park słusznie przewidywał, że przygotowane podstawy przemysłowe oraz utrzymanie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego zapewnią Korei w perspektywie kilkunastu lat członkostwo w grupie państw rozwiniętych i pozycję jednego z najważniejszych eksporterów na świecie.²

Niespotykany sukces gospodarczy zaskarbił dyktatorowi trwałą wdzięczność i szacunek większości obywateli kraju. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych przeprowadzono sondę, w której 76% respondentów uznało Parka za najbardziej kompetentnego prezydenta w historii kraju. Podobne badanie przeprowadzone wśród kadry naukowej wykazało, że 58% profesorów uniwersyteckich uznało generała Parka za prezydenta, który najlepiej zapisał się w dziejach Korei.³ Do dziś, mimo że rządy Parka wiązały się ze znacznym ograniczeniem swobód obywatelskich, wieloma przestępstwami dokonanymi na ludności, krwawo tłumionymi wystąpieniami, drobiazgową inwigilacją społeczeństwa, prześladowaniami oraz morderstwami na opozycji, pozostaje on najpopularniejszym powojennym politykiem w Republice Korei.⁴ W grudniu 2012 roku wybory na najwyższe stanowisko w państwie wygrała Park Geun Hye, córka dyktatora pełniąca po śmierci matki rolę pierwszej damy, a od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku czynny polityk

¹ C.Y. Kim, op.cit., s. 19.

² C.H. Park, *Korea Reborn...*, op.cit., s. 110.

³ H.A. Kim, *Korea's development...*, op.cit., s. 7.

⁴ B. Cumings, *Korea's place in the sun*, W.W. Norton & Company, New York 2005, s. 326.

głównej prawicowej partii. Pierwsza kobieta prezydent w historii Korei wygraną zawdzięcza niesłabnącej popularności i pamięci o wybitnych zasługach ojca dla kraju, człowieka, który stworzył nowoczesną Koreę, i którego dziedzictwo staje się szczególnie ważne w czasach niepewności i kryzysów.

Zaawansowany poziom rozwoju współczesnej Korei jest wynikiem polityki prowadzonej przez Parka, jego obsesji rozwojem, świadomego budowania silnego państwa, determinacji do stworzenia nowoczesnego narodu i rozwiniętego przemysłu. Efektywność proeksportowej polityki państwa, a szczególnie sukces programu HCI jest najbardziej namacalnym osiągnięciem dyktatora i jego technokratów. Podczas rządów generała Parka kraj stał się nową potęgą w Azji Wschodniej. Pomimo ogromnych kosztów społecznych industrializacji, takich jak długie tygodnie pracy w złych warunkach i brak ochrony społecznej, standard życia mierzony konsumpcją gospodarstw domowych z czasem wyraźnie wzrósł. Dynamicznie rozwijająca się Korea zwalczyła problem bezrobocia i dawała szansę na poprawę poziomu życia oraz awans nawet na najwyższe stanowiska w państwie wszystkim mężczyznom gotowym podjąć ciężką pracę.⁵ Największym kosztem, jaki ponosiła ludność kraju, był brak wolności demokratycznych.

Przykład koreańskiego autorytaryzmu, który zapewnił dekady intensywnego rozwoju gospodarki, skłania do poważnego rozważenia tezy stawiającej pod znakiem zapytania popularne przekonanie o nieuniknionym pozytywnym sprzężeniu pomiędzy rozwojem gospodarek rynkowych i demokratyzacją ustrojów. Równocześnie jednak pokazuje, że wyrosłe na Parkowskim cudzie gospodarczym nowoczesne, wyedukowane, coraz zamożniejsze, odnoszące sukcesy społeczeństwo ostatecznie odrzuciło autorytaryzm na rzecz demokracji.

Na rozwoju Korei w sposób zasadniczy zaważyła tradycja etatystyczna stawiająca silne państwo w centrum – umiejętnie łączące role „akuszerki”, „partnera”, „demiurga” i „regulatora”. Koreańskie państwo prorozwojowe kierujące się długim horyzontem czasowym wyznaczało kierunki rozwoju, angażowało przedsiębiorstwa prywatne do współpracy w realizacji planów i pieczołowicie nadzorowało ich wprowadzanie w życie. Mechanizmem, który najlepiej opisuje działanie państwa koreańskiego, jest przeciwdziałanie różnego rodzaju defektom koordynacji, na które szczególnie narażone są kraje zapóźnione. Stymulowanie przez państwo przechodzenia od produkcji na eksport przemysłu lekkiego do eksportu zaawansowanych technologicznie urządzeń i produkcji przemysłów chemicznego

---

⁵ Ze względów kulturowych w Korei lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych aktywność zawodowa kobiet była niska, zamknięte były też ścieżki kariery, zarówno w administracji publicznej, jak i w sektorze prywatnym.

i ciężkiego ochroniła kraj przed „utknięciem” na niskim etapie rozwoju, które spotyka wiele krajów rozwijających się. Ważnym elementem strategii państwa była polityka wspierania lokalnego kapitału i wspomaganie importu, a następnie asymilacji i rozwoju nowych technologii. Odpowiedzialny za wzrost gospodarczy wysoki poziom inwestycji przedsiębiorstw prywatnych udało się uzyskać dzięki wsparciu finansowemu banków państwowych i dzieleniu (nie eliminacji) przez państwo ryzyka inwestycyjnego. Państwo podejmowało się również działalności inwestycyjnej tam, gdzie z jednej strony wymagał tego kompleksowy rozwój przemysłu, z drugiej zaś ryzyko i koszty projektów przekraczały możliwości prywatnych przedsiębiorców. Wraz z sektorem prywatnym wypracowywało zintegrowane plany inwestycyjne pozwalające na tworzenie gałęzi przemysłu zapewniających ważne efekty zewnętrzne – np. związane z rozwojem technologicznym, a jednocześnie zapewnienie sukcesu komercyjnego przyszłej produkcji. Wsparcie przez państwo inwestycji w wyselekcjonowanych sektorach pozwalało na rozwój gałęzi ważnych z punktu widzenia długookresowego stabilnego rozwoju kraju, nie zaś natychmiastowych zysków. Strategia proeksportowa oraz dążenie do uzyskiwania przewag komparatywnych w coraz bardziej zaawansowanych sektorach stanowiły nieodłączny element skutecznej strategii rozwoju przemysłu. Stymulowane przez państwo konkurowanie produkcji koreańskiej na rynkach międzynarodowych wymuszało stały wzrost jakości i podążanie za najlepszymi. Było to szczególnie istotne w warunkach ograniczonej konkurencji wewnętrznej, pozwalającej z kolei na realizację korzyści skali.

Efektywna ingerencja państwa w gospodarkę możliwa była dzięki stworzeniu profesjonalnej, oddanej celom rozwojowym biurokracji. Państwo koreańskie intensywnie pracowało nad wyeliminowaniem słabych ogniw w polityce rozwojowej, które mogłyby upośledzić wzrost gospodarczy. Dzięki skutecznej walce z patologiami władzy koreańskiej industrializacji przyświecał interes publiczny, a nie partykularne interesy pewnych grup społecznych. Totalność koreańskiego państwa prorozwojowego dodatkowo podkreśla polityka społeczna. Postawiono na ukształtowanie nowego zaangażowanego w rozwój kraju obywatela, którego ciężka praca i dekady ograniczonego udziału w owocach wzrostu gospodarczego przełożyły się na dzisiejszy sukces kraju.

Bibliografia

- Achieving industrialization in east Asia*, red. H. Hughes, Cambridge University Press, New York 1990.
- Akkemik K.A., *Industrial development in east Asia, a comparative look at Japan, Korea, Taiwan, and Singapore*, World Scientific, Singapore 2008.
- Almeida H., Park S.Y., Subrahmanyam M., Wolfenzon D., *The structure and formation of business groups: evidence from Korean chaebols*, „NBER Working Paper Series” 2009, No. 14983.
- Amsden A.H., *Asia's next Giant, South Korea and Late Industrialization*, Oxford University Press, New York 1989.
- Asian states: Beyond the developmental perspective*, red. R. Boyd, T.W. Ngo, RoutledgeCurzon, London 2005.
- Balassa B., *The lessons of East Asian development: an overview*, „Economic Development and Cultural Change” 1988, No. 36, s. 273–290.
- Bartkowiak R., *Wykłady z ekonomii rozwoju*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009.
- Bień A., Bień W., *Korea Południowa w pogoni za krajami wysoko uprzemysłowionymi*, Abank Ltd, Piaseczno k. Warszawy 1991.
- Birdsal N., De la Torre A., Caicedo F.V., *The Washington Consensus Assessing a Damaged Brand*, „World Bank Policy Research Working Paper” 2010, No. 5316.
- Buchanan J.M., Tullock G., *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1965.
- Chang D.O., *Capitalist development in Korea labour, capital and the myth of the developmental state*, Routledge, London 2009.
- Chang H.J., *Breaking the mould: an institutionalist political economy alternative to the neo-liberal theory of the market and the state*, „Cambridge Journal of Economics” 2002, No. 5, s. 539–559.
- Chang H.J., *The economic theory of the developmental state*, w: *The Developmental State*, red. M. Woo-Cumings, Cornell University Press, Ithaca, N.Y. 1999.
- Chang H.J., *The political economy of industrial policy in Korea*, „The Cambridge Journal of Economics” 1993, No. 2, s. 131–158.
- Chang H.J., Grabel I., *Reclaiming development, an alternative economic policy manual*, ZED Books, London 2004.
- Chibber V., *Building a developmental state: the Korean case reconsidered*, „Politics & Society” 1999, No. 3, s. 309–346.
- Chibber V., *Bureaucratic rationality and the developmental state*, „American Journal of Sociology” 2002, No. 4, s. 951–989.

- Chibber V., *The Politics of a Miracle: Class Interests and State Power in Korean Developmentalism*, w: *Varieties of Capitalism, Varieties of Approaches*, red. D. Coates, Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York 2005.
- Chung J.Y., Kirkby R.J.R., *The political economy of development and environment in Korea*, Routledge, London 2002.
- Clifford M.L., *Troubled tiger: businessmen, bureaucrats, and generals in South Korea*, An East Gate Book, New York 1998.
- Corporatism and Korean Capitalism*, red. D. McNamara, Routledge, London 1999.
- Cumings B., *Korea's place in the sun*, W.W. Norton & Company, New York 2005.
- Cumings B., *The Origins and Development of the Northeast Asian Political Economy: Industrial Sectors, Product Cycles, and Political Consequences*, „International Organization” 1984, No. 1, s. 2–40.
- Democracy, market economics, and development an Asian perspective*, red. F. Iqbal, J.I. You, World Bank, Washington, D.C. 2001.
- Dzierżek L., Kightley M., *Symulacja skłonności do kooperacji podmiotów ekonomicznych na podstawie gry, „błąd koordynacji”*, „Studia i Prace KZiF” 2012, No. 119, s. 74–90.
- Empirical studies of strategic trade policy*, red. P. Krugman, A. Smith, University of Chicago Press, Chicago 1994.
- Evans P., *Embedded autonomy, states and industrial transformation*, Princeton University Press, Princeton 1995.
- The Federation of Korean Industries, *Korea's economic policies (1945–1985)*, Seoul 1987.
- Feenstra R.C., Hamilton G.G., *Emergent Economies, Divergent paths economic organization and international trade in South Korea and Taiwan*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Frank C.R., Kim K.S., Westphal L.E., *Foreign Trade Regimes and Economic Development: South Korea*, NBER, New York 1975.
- Garbicz M., *Niedorozwój a korzyści skali*, w: *Szkice ze współczesnej teorii ekonomii*, red. W. Pachó, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005.
- Garbicz M., *Problem rozwoju i zacofania ekonomicznego*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
- Gerschenkron A., *Economic backwardness in historical perspective, a book of essays*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA 1962.
- Gills B.K., *Korea versus Korea, a case of contested legitimacy*, Routledge, London 2005.
- Glapiński A., *Meandry historii ekonomii*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2012.
- Haggard S., *The politics of industrialization in the Republic of Korea and Taiwan*, w: *Achieving industrialization in East Asia*, red. H. Hughes Cambridge University Press, New York 1990.
- Haggard S., Kim B., Moon C., *The Transition to Export-led Growth in South Korea: 1954–1966*, „The Journal of Asian Studies” 1991, No. 4, s. 850–873.
- Hahm S.D., Plein L.C., *Institutions and technological development in Korea: The role of the presidency*, „Comparative Politics” 1999, No. 1, s. 55–76.
- Harvie C., Lee H.H., *Korea's economic miracle: fading or reviving?*, Palgrave Macmillan, New York 2003.

- Hoff K., Stiglitz J.E., *Modern economic theory and development*, w: *Frontiers of development economics*, red. G. Meier, J.E. Stiglitz, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Hundt D., *Korea's developmental alliance: state, capital and politics of rapid development*, Routledge, London, New York 2009.
- Hussain T., *Diamond dilemma shaping Korea for the 21st century*, Seoul Selection, Seoul 2008.
- Hwang K.K., *South Korea's bureaucracy and the informal politics of economic development*, „Asian Survey” 1996, No. 3, s. 306–319.
- Im H.B., *The Origins of the Yushin Regime: Machiavelli Unveiled*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Innovation and technology in Korea challenges of a newly advanced economy*, red. J. Mahlich, W. Pascha, Physica-Verlag, Heidelberg 2007.
- International Energy Agency, *The Republic of Korea 2002 Review*, „Energy Policies of IEA Countries” 2002.
- Jevons W.S., *The theory of political economy*, Macmillan and Co., London 1931.
- Johnson C.A., *MITI and the Japanese Miracle*, Stanford University Press, Stanford 1982.
- Johnson C.A., *Political institutions and economic performance: the government-business relationship in Japan, South Korea, and Taiwan*, w: *The Political Economy of the New Asian Industrialism*, red. F. Deyo, Cornell University Press, Ithaca, N.Y. 1987.
- Kang D.C., *Crony Capitalism: corruption and development in South Korea and the Philippines*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Kightley M., *Człowiek jako podmiot gospodarujący w perspektywie polityki rozwojowej – na przykładzie Polski i Korei Południowej*, w: *Granty rektorskie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, raporty z badań 2011*, red. E. Marciszewska, P. Jeżowski, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2012.
- Kightley M., *Południowokoreański cud gospodarczy w świetle koncepcji człowieka gospodarującego*, w: *Korea w oczach Polaków*, red. J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.
- Kim B.K., *The labyrinth of solitude: Park and the exercise of presidential power*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Kim B.K., *The Leviathan: Economic Bureaucracy under Park*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Kim C.Y., *From despair to hope. Economic Policymaking in Korea 1945–1979*, Korea Development Institute, Seoul 2011.
- Kim E.M., *Big business, strong state*, State University of New York Press, Albany, N.Y. 1997.
- Kim E.M., Park G.S., *The Chaebol*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Kim H.A., *Korea's development under Park Chung Hee, Rapid industrialization, 1961–1979*, RoutledgeCurzon, New York 2004.

- Kim H.A., *State building: the military junta's path to modernity through administrative reforms*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Kim M.O., Jaffe S., *The new Korea: an inside look at South Korea's economic rise*, Amacom, New York 2010.
- Kim T., Chang J.B., *Taming and Tamed by the United States*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Korea yearbook, politics, economy and society 2007*, red. R. Frank et al., Brill 2008.
- Korean entrepreneurship, the foundation of the Korean economy*, red. T.Y. Shim, Palgrave Macmillan, New York 2010.
- Kremer M., *O-Ring Theory of Economic Development*, „The Quarterly Journal of Economics” 1993, No. 3, s. 551–575.
- Krueger A.O., *Asian Trade and Growth Lessons*, „The American Economic Review” 1990, No. 3, s. 942–963.
- Krueger A.O., *The importance of economic Policy in development: contrasts between Korea and Turkey*, „NBER Working Paper Series” 1987, No. 2195.
- Krugman P., *Development, geography, and economic theory*, The Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 1995.
- Kuniński M., *Myslenie modelowe w socjologii Maxa Webera*, Ossolineum, PAN, Wrocław 1980.
- Kwon K., *Economic Development in East Asia and a Critique of the Post-Confucian Thesis*, „Theory and Society” 2007, No. 1, s. 55–83.
- Landreth H., Colander D.C., *Historia myśli ekonomicznej*, PWN, Warszawa 2012.
- Lee Y.H., *The state, society and big business in South Korea*, Routledge, London 1997.
- Leipziger D.M., Petri P.A., *Korean industrial policy legacies of the past and directions for the future*, „World Bank Discussion Papers” 1993, No. 197.
- Lipowski A., Kulig J., *Państwo czy rynek? Wokół źródeł „cudu gospodarczego” w Korei Południowej*, Poltext, Warszawa 1992.
- List F., *Das Nationale System der Politischen Oekonomie*, Verlag von Gustav Fischer, Jena 1910.
- Mardon R., *The state and the effective control of foreign capital: the case of South Korea*, „World Politics” 1990, No. 1, s. 111–138.
- Mason E.S., Perkins K.S., *The economic and social modernization of the Republic of Korea: and others*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1981.
- McNamara D., *Market and society in Korea interest, institution and the textile industry*, Routledge, New York 2002.
- McNamara D., *The colonial origins of Korean enterprise, 1910–1945*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Michell T., *Samsung electronics and the struggle for leadership of the electronics industry*, Wiley, Singapore 2010.
- Minns J., *The politics of developmentalism the Midas states of Mexico, South Korea and Taiwan*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2006.

- Moon C., Jun B., *Modernization Strategy: Ideas and Influences*, w: *The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Morris-Suzuki T., *A History of Japanese Economic Thought*, Routledge, London 2005.
- Murphy K.M., Shleifer A., Vishny R., *Industrialization and the big push*, „NBER Working Paper Series” 1988, No. 2708.
- Myrdal G., *Asian drama: an inquiry into the poverty of nations*, Vol. 1–3, Pantheon, New York 1968.
- Nisbett R.E., *Geografia myslenia. Dlaczego ludzie Wschodu i Zachodu myślą inaczej*, Smak Słowa, Sopot 2009.
- O W.C., *The Korea story: president Park Jung-hee's leadership and the Korean industrial revolution*, WisdomTree, Seoul 2009.
- Park C.H., *The Country, the Revolution and I*, Hollym Corp., Seoul 1963.
- Park C.H., *Korea Reborn: a Model for Development*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1979.
- Park C.H., *Our Nation's Path: Ideology of Social Reconstruction*, Dong-a Publishing Company, Seoul 1962.
- The Park Chung Hee Era, The Transformation of South Korea*, red. B.K. Kim, E.F. Vogel, Harvard University Press, Cambridge, MA, London 2011.
- Payne A., *Key debates in new political economy*, Routledge, London, New York 2006.
- Pirie I., *The Korean Developmental State From dirigisme to neo-liberalism*, Routledge, London 2008.
- Rethinking the East Asia miracle*, red. J.E. Stiglitz et al., Oxford University Press, Oxford, New York 2001.
- Rhee J.C., *The state and industry in South Korea: the limits of the authoritarian state*, Routledge, London 1994.
- Robbins L., *An essay on the nature and significance of economic science*, Macmillan and Co., London 1945.
- Robinson M.E., *Korea's twentieth-century odyssey*, University of Hawai'i Press, Honolulu 2007.
- Rodrik D., *Getting interventions right: how South Korea and Taiwan grew rich*, „NBER Working Papers Series” 1994, No. 4964.
- Rodrik D., *Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*, „Journal of Economic Literature” 2006, No. 4, s. 973–987.
- Rodrik D., *Understanding Economic Policy Reform*, „Journal of Economic Literature” 1996, No. 1, s. 9–41.
- Rosser J.B., Jr., Rosser M.V., *Comparative economics in a transforming world economy*, The MIT Press, Cambridge, MA 2004.
- Schelling T.C., *The strategy of conflict*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1960.
- Shin D.M., *Social and Economic Policies in Korea – Ideas, networks and linkages*, RoutledgeCurzon, London 2003.
- Shin J.S., Chang H.J., *Restructuring Korea Inc.*, RoutledgeCurzon, London 2003.

- Song B.N., *The rise of the Korean economy*, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Steinberg D.I., *Foreign aid and the development of the Republic of Korea: the effectiveness of concessional assistance*, „Aid Special Study” 1985, No. 42.
- Tiberghien Y., *Entrepreneurial states, reforming corporate governance in France, Japan, and Korea*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y. 2007.
- Todaro M.P., Smith S.C., *Economic development*, Addison Wesley, New York 2011.
- Transformations in twentieth century Korea*, red. Y.S. Chang, S.H Lee, Routledge, New York 2006.
- Wade R., *Economic theory and the role of government in east Asian industrialization*, Princeton University Press, Princeton 1990.
- Wade R., *The role of government in overcoming market failure: Taiwan, Republic of Korea and Japan*, w: *Achieving industrialization in East Asia*, red. H. Hughes, Cambridge University Press, New York 1990.
- Wade R. et al., *Miracle or design? Lessons from the east Asian experience*, Overseas Development Council, Washington, D.C. 1994.
- Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo, zarys socjologii rozumiejącej*, PWN, Warszawa 2002.
- Weil D.N., *Economic growth*, Pearson Addison Wesley, Boston, MA 2009.
- Weiss L., *States in the global economy. Bringing domestic institutions back in*, Cambridge University Press, New York, Cambridge 2004.
- Williamson J., *What Washington means by policy reform*, w: *Latin American readjustment: how much has happened*, Institute for International Economics, red. J. Williamson, Washington, D.C. 1989.
- Woo J.E., *Race to the swift, state and finance in Korean Industrialization*, Columbia University Press, New York 1991.
- Woo-Cumings M., *Introduction: Chalmer Johnson and the politics of nationalism and development*, w: *The Developmental State*, red. M. Woo-Cumings, Cornell University Press, Ithaca, N.Y. 1999.
- World Bank, *The east Asian miracle, economic growth and public policy*, Oxford University Press, New York 1993.
- Wunderlich J.U., Warrier M., *A dictionary of globalization*, Routledge, London 2007.
- International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database, October 2012, Advanced economies, Korea, Gross domestic product based on purchasing-power-parity (PPP) per capita GDP Current international dollar*, www.imf.org
- Ministry of Knowledge Economy, *Economic Data, Key Figures Exports by Commodity (2009)*, www.mke.go.kr
- World Nuclear Association, *Nuclear Power in South Korea*, <http://world-nuclear.org>
- World Trade Organization, *Republic of Korea, Basic Indicators*, <http://stat.wto.org>

Spis tabel

Tabela 1. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w RK w latach 1965–1980	49
Tabela 2. Porównanie PNB na głowę mieszkańca w RK i KRLD w latach 1953–1990 (w dol.)	58
Tabela 3. Dekompozycja realnego wzrostu PNB w latach 1962–1971 (roczne zmiany w %)	69
Tabela 4. Eksport w latach 1963–1971 (w mln dol.)	71
Tabela 5. Struktura koreańskiego eksportu w latach 1960–1975 (udział % w eksporcie ogółem)	77
Tabela 6. Inwestycje i oszczędności w relacji do PNB w latach 1962–1978 (w %) . . .	79
Tabela 7. Zadłużenie zewnętrzne w latach 1963–1980	83
Tabela 8. Podstawowe dane makroekonomiczne w latach 1962–1980 (zmiany roczne w %)	92
Tabela 9. Zatrudnienie w przemyśle w latach 1966–1976	96
Tabela 10. Wydatki na cele społeczne w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku (w %)	122
Tabela 11. Struktura produkcji w latach 1960–1980 (w %)	137

Spis rysunków

Rysunek 1. Funkcja reakcji typowego przedsiębiorcy na poziom inwestycji w gospodarce	27
---	----

